

Bueller A. 3. 2. 12

JOHANN
OLDENDORPII

Iur. Consult.

TRACTATUS

E PRIVA-

A RECONCI-

LIATIONE

ET

DE IURE ÆQUI-

TATE.

FRANCOEVRTI

Sumptib. Casparis Wachleri.

M. D. C. LIX.

ILLUSTRIS-
SIMO, GENEROSIS-
SIMOQUE PRINCIPI
ac Domino, Dn. Philippo
Duci Sedini, Pomeraniæ Caslu-
borum, & Vandalorum Rugiæ
Principi, Comiti Caicorum &
Terrarum Leoburgensium &
Butoviensium Dynastæ, Do-
mino suo clementis-
simo, S. D.

*Doct̃or Iohannes Iessenius à Iessen E-
ques Vngar. Regiusq; Med.*

DEi & Naturæ ipsi-
us filix constituto
Princeps Illustrissi-
me, in Hominum cœtu
res est pervetusta Magistratus.
cujus

EPISTOLA

cujus potestate, sicuti foris hostiles impetus Armis propulsari; ita domi Civium contentiones legibus tolli necessarium prorsus ac salutare. Erat vero tum status Rerum publicus multo quam nunc tranquillior, cum Il. scita extarent paucissima, & nescripta quidem, sed solummodo familiariter omnibus nota, è conscientia Tribunali unico juridicæ Sapientia sacratio, dictata; genuinoq; illo principio: *Tibi quod factum nolis, in alium ne admiseris*, prognita. Ortæ hinc Pompilianæ & duodecim Tabularum Il. videntur, quibus temporibus rariores privatorum lites, & jurgiorum faciliores directiones; quas postmodum crebriores, diuturnioresque reddiderunt,

DEDICATORIA.

diderunt, juris detruncati Justiniani Centones, in utramque partem tortiles: nescio suane obscuritatis culpa, an vero leguleorum quorundam ingenij hebetudinis, aut nimium etiam affectatæ subtilitatis, de quibus in Forensibus ita queritur Budæus: Quædã controversiæ sunt; quarum Actione prima omnia jura exhauriri possunt, præsertim si Advocatû nactæ sint causæ magis studentem, temporisq; compendio, quam facundiæ ostentatorem: Cujusmodi quidam Causidiciq; infinita ll. capita, D D. responsa, ad nauseam usque ingeminant, Iliadas commentariorum multiplicium. Non diversum ab hoc sentiens Huttenus, doctus ille Eques Germanus, in

) (3 suo

EPISTOLA

fuo Nemine inquit; Ad Bartholistas redeo. Tales sunt qui nunc in Aulis Principum & Rebus publicis, quasi spongiæ hærent. Hi soli & docti sunt & doctrinæ suæ precium inveniunt; soli cum divitibus aurum commune habent, ac ab iis, benignius salutantur. Ac nescio ubi uspiam manifestius stultitiæ suæ documenta, quã in demerendis Rabulis, præbeant: Quos cum reddunt purpuratos, ipsi aliquando egent, inepti homines; Quasi non melior fuerit Germaniæ status, antequam isti invaderent tot voluminibus instructi; tunc cum plus hic valerent boni mores; quam uspiam scriptæ leges. Aut non adhuc quælibet Civitas prudentius gubernatur, quanto ab ea longius

DEDICATORIA.

longius absunt hi glossatores. Ac illos mihi intueatur aliquis apud Balticum mare Saxones, quemadmodū incunctanter ac nulla injuria jus dicunt non consultis quidem illis quos dixi leguleis, verū suo illo ab antiquis more. Utriq; de hoc hominum genere subscribit disertissimus Hispanus Vives Ludovicus. Sic enim libro, de causis corruptarū disciplinarum ultimo; *Multi patroni & advocati ne fame ipsis perendum sit, lites quærunt, semina eorū ubique spargunt, movent, augent detorquendis ll. & controversias malunt constituere, quam tollere: Idque eo est factu promptius, quod ll. obscuritas ansam pravis hominibus præbet inflectendi eas qua velint: Et differunt lites in longissimundiem, ut*

): (4 mali

EPISTOLA

mali Medici curas morborum, sic unde ulterior lucrandi spes affulgeat: Ita brevi tempore quæ erant facilia & liquida, involuta reddunt omnia & perplexa: In Pannonia quemadmodum accepi, vivebant olim sine juris interpretibus, non tamen sine jure. Nam simpliciter & bona fide ex antiquis moribus, & paucis quibusdam legibus res judicabant, imo dissensiones suorum Civium facile componebant. Postea in comitatu Beatricis, Ferdinandi Regis Neapolitani filia, quæ illinc fuit missa nuptum Regi Matthie primo; venerunt I C. aliquot, qui barbarum (ut ipsi dicebant) morem, magno vultu & superciliorum fastidio aspernati. Hi, quod Principibus haberentur pro sapientibus, facile perfecerunt, ut homines simplices

DEDICATORIA.

ces illorum se sapientia concederent. Cæperunt illi formas præscribere quibus esset petendum, quibus respondendum atque excipiendum, dies legitimos notare: Iudici quoque aliquid assignare quod diceret, ne muta esset persona. Breve tempore ubi nulla prius essent lites, omnia vidisses feruere litibus, controversiis, petitionibus, responsionibus, exceptionibus, comperendinationibus, procrastinationibus. Erat prorsus fabula, nisi quod damnosissima, cætera festiva in primis & ad risum admodum apta hominibus utique otiosis & quibus nihil esset controversiæ. Quod malum tantum & tam subitum, quodque late invaluisset, cum animadvertissent prudentiores in aam, a. d. Regem res est delata, qui

EPISTOLA

repercognita, I. C. illos continuo Regno jussit excedere: & omnia in pristinum morem revocari. Sedata est statim tempestas illa tanquā si ventus posuisset. Haftenus Vives. Hoc modo praestitisset alicubi, prisco candore & simplici aequitate contentos novarum ordinationem partu abstinuisset, vel his relictis, quamprimum ad antiquas rationes recurrisset: Ita enim forent illorum locorum res, multo quam hodie sunt florentiores. Privatorum namque hoc modo exhaustis fortunis, neque communem Rem diu existere saluam posse, testatur Uberrus Folgeta Italus, in quadam de causis Imperii Turcici surgentis, & Christianorum occumbentis

tis

DEDICATORIA.

tis dissertatione. *Iudicia*, ait, *apud nos majoribus contentionibus, majorique eloquentia & longiore temporis tractu exercentur.* Quare magnus *Iureconsultorum, Oratorum, Causidicorum, scribarum numerus, quibus amplissima premia & magnæ mercedes sunt constitutæ: forensisque opera & industria haud exiguam Christianarum opum partem, utilius alio convertendam, ad se trahit.* Nemo hic putet doctissimos hosce viros & de jure similiter cōsultissimos divinæ illi sapientiæ, quæ *Jurisprudentiæ* appellatur, atque *Boni & Æqui ars* *Jasoni* definitur, (quod dementiæ cujusdam potius quam prudentiæ foret,) obloqui: velut nec melioribus, bonarum
);(6 causa-

EPISTOLA

causarum Patronis, justitiæ ministris, quibus Clientes ob fidē & sollicitudinem etiam Imperatoris dictatu, gratias debent omnino maximas, convitium facere: In civium spoliaria, judiciorum vultures, oneraque Reip. exitiosa invehuntur Rabulas, professione magis quam scientia celebres. Qui vocata in consilium audacia Civium sanguinem continuo exhaurire malis suis artibus non verentur, harpyiæ insatiabiles: quos non raro etiã clam fovent, instigant adjuvant, (verba Budæi sunt, ne quis mihi succenseat) nequam quidam Judices, quo & ipsi parte fruuntur rapinarum. Profecto multis cum ageretur melius si relicto foro

DEDICATORIA.

foro rostrisque, lites suas placide ad rastra componerent, ad commemorabile & imitabile hoc exemplum, quod narrationibus suis Gilbertus Cognatus habet insertum. *Parum* (recitat is) *conveniebat inter duos quosdam cognatos de re dividunt, cumque neuter alteri vellet concedere, res eo spectabat ut iretur injus, & judicium sententiis controversia finiretur, Adibantur Advocati, parabantur dice, res erat cum IC aditi judices, contestata lis, cæpit agi causa, hoc est, bellum susceptum est. Ibi alter mature resipiscens adversarium privatim accersitum his verbis alloquitur; Principio parum decorum est quos Natura copulavit, pecunia dissociet. Deinde est incertus litis eventus, haud mi-*

):(7 nus

EPISTOLA

nus quam belli. Suscipere nobis in manu est, finire non est. De centum auris totalis est, ejus summa dimidium in Notarios, in promotores in Advocatos, in I C. & judices, in iudicum amicos expendetur, si legibus experimur. His erit in servendum, ad dulantum, dandum, interim taceo curas ambiendi, cursitandique labores. Denique ut maxime vincam, plus tamen est incommodi, quam commodi. Quare potius nobis ipsis sapiamus, quam istis prædonibus, & in hos male collocatam pecuniam inter nos partiamur. Concede dimidium de tuo, ego tantundem de meo concedam. Ita & amicitiam nostram alioqui perituram lucrifaciamus & tot molestias effugiemus. Quod si recusas quicquam concedere; ego vel universum negotium tuo per-

DEDICATORIA

*p*mitto arbitratui. Malo penes ami-
cū hęc sit pecunia, quā penes insatia-
biles illos prædones. Aunde magnum
fecero lucrum, si & fama peperero,
& amicum serva vero & tantum ef-
fugero molestiarum. Movit adver-
sarium tum rei veritas, tum cognati
festivitas. Rem inter se transege-
runt invitis Advocatis & Iudicibus,
quos canes deluserant hiantes. Et
pergit: Vtinam horum prudentiam
imitari studeant quibus volupe est
ordiri lites nunquam finiendas apud
iudices διοβολοφάγος, aureo hamo pi-
scantes. Horum enim & patrono-
rum fit corruptela ut fere litiganti-
um utraque partes plectantur; adeo
etiam ut frequenter pœniteat eum
qui vicit litem, indocti enim advo-
cati & causidici non student ut medi-
ocrē

E P I S T O L A

ocri jactura transigatur cum adver-
sariis, ut lites cito dirimantur, sed ut
quam diutissime prorogentur. Quod
cum accidit, non minus actum est de
illo secundum quem sententia lata
est, quam de altero qui in judicio suc-
cubuit; Nam ut hunc amissa perditit
lis: Ita illum consumptares depaupe-
ravit. His prolatis plane verif-
simis ad amissim respondent
hæc è forensibus Budæi excer-
pta: In causis opimis uberisque pro-
ventus, advocati messem annuam,
cognitores vindemiam, pragmatici
spicilegium & racemationem faci-
unt: Ut nunc omittam honorarium
disceptatorium; & quæ ad incerta li-
tium seponenda sunt. Ita Dominis
ipsis causarum spes tantum reliqua
est, in jejunis & exsuctis patrimoni-
orum

DEDICATORIA

orum titulis; calamitas segetum & labor rei familiaris, juris & disciplina insana commentatio indies excre-
scendis, & non nihil interim evari-
antis: Cujus disciplina incremento
necesse est respondere litium Iliadem:
Quae eousque jam processit ingenio-
rum stylique contentione, ut ea quae
justitia dicitur, non suum jam magis
unicuique tribuere; quam alienum
videri possit. Siquidem ad verita-
tem loquendum germanam & limi-
tam. Hæc Rudeus magnus il-
le I.C. & Doctorum Galliae co-
ryphæus. Eadem suo quoque
calculo confirmat Oldendorpi-
us hisce verbis: In foro veluti of-
ficina quadam, cum paratissimam es-
se oporteat juris executionem, lites
nunc fiunt immortales, verborum &
cere.

EPISTOLA

ceremoniarum ambitu pernicioso. Sic consenescent miseri litigatores, tandemque non nisi Cadmeam expectant victoriam. Quippe quod plus impenderint quam totares sit. Et medius fidius, quemadmodum quod incendia turmatim accurrunt plurimi otiosi spectatores, partim temere impediētes alios, plerique praedandi animo: Ita judiciorum cohors ad paratam justitiae executionem quasi viva lex instituta plus damni quam suppetiarum adfert controversiis hominum, bonorum virorum existimatione semper salva: Tū si scholas quoque inspiciamus, quae veluti Seminariū esse debebant, unde quoquo versus administratores forensium negotiorum prodirent: Nihil in his traditum est aliud, quam quemadmodū ll.

G

DEDICATORIA.

*Et juris Themata in varios sensus
Vertumni more possent torqueri.
Quos itē in prima aetate ad gravitatē
erudiri oportuerat, eorum ingenia ci-
vilibus corrupta sunt altercationi-
bus: quū tamen nihil opus esset suf-
fundere frigidā iis, qui plus satis na-
tura proni sunt ad dissentiendum.
Hucusq; Oldendorpius. In forē-
si hujusmodi luto tenacissimo,
unde lōgissimo tēpore optimus
bonæ memoriæ parens meus nō
valuit eluctari, ego natura jubē-
te & ultima ipsius voluntate de-
poscente in vicem missus, hactē-
nus (quod male volis ridere faci-
lius est quam mihi perpeti) hæsiti-
tans, quid commodi in sit litibus
testis & exemplum esse queo a-
liis, consiliumq; melius dare,
quam*

EPISTOLA

quam hoc tempore mihi ipsi sumere: Præstare nimirum mediocri jactura cum adversario transigere, quam cum magno discrimine Iudiciorû aleam experiri. Equidem vehementer miror sacros Rhetores pro concione non frequentius & ferventius adversus *φιλοδικίαν* insurgere, ac desiderium benevolentiaë, quæ non solum communis societatis vinculum, verum etiam Christianismi fundamētum & testimonium, auditorib⁹ persuadere: Cum sæpius ob læviora multo excandescere soleant supra clepsydram & crepidam quandoque facundi: pariter, me iudice, operæ precium facturi remque uti Deo gratam, sic Reipubl.

DEDICATORIA

publ. utilem, si pro ea qua valent merito apud populum autoritate commonitionibus suis exitiosum hunc forensem conflictum atrum cunctis redderent & exosum. Hoc nomine, vel solo etiam Titulo, presentim Argumento à I C. profecto magno-pere placet Eruditus iste **DE PRIVATA RECONCILIATIONE** Liber: Quo Author pie monet & docet, illatis acceptisque injuriis amicabilis privata reconciliatione cùm domestico pharmaco, ingenue confitendo, & placide condonando, medicari: Ita enim citra cædem & sanguinem aut strepitum etiam Judiciorum cubi sæpe studio partium multa fiunt, quæ in juria
pro-

EPISTOLA

propius quam juri accedunt) & absque longa tela Appellationum, Procurationum, aliarumque interjectionum anfractuosarum judicium manibus minime impliciti controvertentes, sumtu, labore, sublevantur & solvuntur, pacificorum hominum interventu litium incendio illico extincto, oppressoque.

Quis vero dubitabit in gravibus hisce de vita & fama de-certationibus, mitiora siquidem dentur remedia, ea vilioribus multo, de contractu aut hereditate disceptationibus, de futura, si virorum accersatur arbitratu optimorum? Ad hunc ordinem quemadmodum Gentiles vel

DEDICATORIA.

vel unicum redegit humanitatis
studium : quo & barbari cir-
cumscripti in officio continen-
tur : Nobis ne Christianis lex ut
olim scripta, sic ab Authore sa-
lutis nostræ serio præcepta & in-
culcata Charitas lenitatem &
mansuetudinem non invitabit?
Ah descenderet aliquando in
præcordia nostra altius hæc vir-
tus, & elaberentur mox è ma-
nibus stricti in mutua viscera
gladii, abessent querelæ, cessa-
rent bella, rescinderentur dicæ,
rediret suus fronti pudor, dex-
træ fides, genu misericordia, ca-
piti honor : Reverterentur exu-
lantes quasi postliminio, con-
sensus, pax, concordia, unani-
mitas, quibus initio humanum
genus

EPISTOLA

genus congregatum, civitates conditæ, auctæ, conservatæ, inventæ & cultæ artes bonæ, sapientia omnesque virtutes propagatæ.

Hæc, Princeps Celsissime, in mentem mihi venerunt nuper priorem hunc tractatum vacuis horis perlegenti. Soleo enim uti in vita, sic & in studiis severitatem comitate miscere, refectioisque loco mutationem laboris ducere: Et ne forte nihil agenti inertia tacite subeat animum, hujus modi à professione quidem mea, non item more meo alienis lectionibus & commentationibus perquam diligenter cavere. Atq; tum vix seposueram ista, cum clementia
&

DEDICATORIA.

& eruditione plenæ Cels. T. mihi redderentur literæ: Quibus cetera inter Bibliothecæ, quæ in Aula tua instruitur selectissima rationē vt haberem, innuebatur. Huic Cels. T. desiderio parere, quam placere paratior: paucis quæ ad manum erant congestis, emissisq; veniam præfatus; id me de Libris quod soleam de cibus sentire, rescripsi: nempe non plurimos sed optimos illos cupere: Hoc est in omni disciplinarum genere auctores præstantiores, conquirere. Horum classi doctorum calculo merito omnium, libelli hi quoq; accensendi: Opera certe ingeniosa, acria, elegantia, puraq;, satis etiam vtut arcta videri pos-

A sing

E P I S T O L A

sint, diffusa gemmarum instar
splendida: Digna quæ vel ob ti-
tulos amentur, omnium mani-
bus & animis præsertim Princi-
pum versentur, hisce maxime
temporibus, ingens quibus ma-
lum imminet ex dissensione Or-
bi Christiano: cuius res inuolu-
tæ cernuntur instar globi filis in-
nodati & implexi; quæ eglome-
rari vix puto virium huma-
narum: Vnicus potest DEVS sapi-
entia bonitateque sua opem &
subsidium afferre rebus tam af-
flictis, ac labantes ac ruentes ful-
cire. Scriptores igitur tam lau-
tos & laudatos operasque adeo
probas & vtilis in vitam & lu-
cem revocatas, vna cum Clarif-
simorum quorundam virorum,
de

DEDICATORIA.

de inuersis æui nostri rationibus
cēsuris, seu verius querelis huic
epistolæ insertis, Tibi, PRIN-
CEPS mitissime nuncupo: Tu-
amque Celsitud. cum Genero-
sissima consorte Sophia, elegan-
tissima Aula, totaq; ordinatissi-
ma prouincia, mihi proxima æ-
state cum summa voluptate spe-
ctata, diutissime viuere iubeo
& valere.

Dabantur Wiennæ Austriæ,
die quo Sol Arietem subiens ver
nobis inchoat, Anno Christi
1610.

Τῷ Ἰωάννῃ Βαπτιστῷ Καμωτίῳ ἐγκώμιον εἰς τὸ
Ῥινάλδου Κόρου Κορρήγιου βιβλίον περὶ τῆς
Διαλλάξιας, ἢ συμβάσεως.

Ὅσον χρεῖμα κακῶν πικτοῦσ' ἔειδες τὴ μά-
χαι τε

καὶ χαλεποὶ πόλεμοι, ἔχθεατ' ἀρχαλῆα,
Τόσον χρεῖμα ἀγαθῶν πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι
ἐξ ἀγαυῆς Φιλίας ἢ δ' ἐτ' ὁμοφροσύνης.

Τῆς γὰρ αἰμ' αἰγλήεις μέγας ἔρανος σὺρὺς ὑπέστη,
σοιχεῖ ἀλλήλοισ ἢ δ' ἅμα στυδίδει).

Τῆς δ' ἀπὸ καὶ πάντες λαοὶ μάκαρσὺ τελέθοισι,
οἰκίαι ἀνθρώπων, ἔθνεα, ἢ δ' ἔ πόλεις.

Τὴν ἣ καὶ εἰρῴνῳ Χερσὸς κατέλεψε βροτοῖσιν.
ἀστροφόρος θαλάμοις ἔρανεῖ εἰσανιῶν.

Ὅτις ἄρα γλίχε) μῆνιν, θυμοφθόρον ἔχθεαν,
ἢ δ' ἔριν ἐκβάλλειν χρομδῆς κραδῆς,

Ἡ δ' ἀφοῦσθ' ἀλάχην λοιπὸν βίον ἀφρονι θυμῷ
σύμπαντας Φιλίας, ἔδνεατ' ἔφθρον ἔχων,

Ῥινάλδου Κόρου Κορρήγιου ἀγγλῶν ἀνδρα
ὀφθαλμοῖς φερέται, καὶ χερὶ λαμβανέται.

Οὗτος δ' ὡς Νέτωρ, ὡς Φοίνιξ, ὡσπερ Ὀδυσσεὺς
ἐχθρὰ Διαλλάτῃ μελιχόοις ἔπεισιν,

Δόγματ' ἀκαλὰ γράφων τε, δίκας τε, νόμους τε δι-
δάσκων,

οἷσι Διαλλάξιας γιγνομδῆ πέλει).

Χαῖρ' ἄρα ταῦτα σφὸς, πεφιλημδὸς ἐννεία μέσοις
Ῥινάλδ' ἔθνεσιν πάντεσιν ὠφέλιμθ'.

Lectori S.

Non haec Spartani sunt horrida iussa Lycurgi,
Sed pia Romani dogmata Pompeij.

Series Capitulorum, Libri de Priuata Reconcilia- tione.

Prooemium.

Inuocatio.

*Ex quo iuris fonte emanet Pax, eam-
que Iurisconsultorum propriam
tractationem esse. Cap. I.*

*Vnde Reconciliatio dicta, eamque re-
tam, & fauore dignam esse, neq. a
Christi religione abhorreret. II.*

*Quo primum autore Reconciliatio in-
uenta. III.*

Quid sit Reconciliatio. IIII.

*Aequalitatem qua dirimant, & quid
sit Iniuria. V.*

*Quotuplex, & cuiusmodi sit Iniuria
significatio. VI.*

De Vindicta modo. VII.

*De medijs Reconciliationis, siue de pa-
cifi-*

Τῷ Ἰωάννῃ Βαπτιστῷ Καμωτίῳ ἐγκώμιον εἰς τὸ
Ῥινάλδου Κόρου Κορρήγιου βιβλίον περὶ τῆς
Διαλλάξιως, ἢ συμβάσεως.

Ὅσον χρεῖμα κακῶν τίκτουσ' εἶδες τὲ μῦθον
καὶ τὲ

καὶ χαλεποὶ πόλεμοι, ἔχθεατ' ἀρχαλῆα,
Τόσον χρεῖμ' ἀγαθῶν πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι
ἐξ ἀγαυῆς φιλίας ἠδ' ἐτ' ὀμοφροσύνης.

Τῆς γὰρ ἀμ' αἰγλήεις μέγας ἔρανος σφύρος ὑπέστη,
σοικεῖ ἀπλήλοισ ἠδ' ἄμα στυδίει).

Τῆς δ' ἀπὸ καὶ πάντες λαοὶ μάκαρσὺ τελέθοισι,
οἰκίαι ἀνθρώπων, ἔθνεα, ἠδ' ἐ πόλεις.

Τὴν ἢ καὶ εἰρῴνῳ Χερσὸς κατέλεψε βροτοῖσιν.
ἀσφρόδους θαλάμοις ἔρανος εἰσωνίων.

Ὅστις ἄρα γλίχετ' ἡνίκα, θυμοφθόρον ἔχθερον,
ἠδ' ἔειν ἐκβάλλειν χωιδύης κραδίης,

Ἡ δ' ἀφοῦσ' ἀλλάξιν λοιπὸν βίον ἄφρονι θυμῷ
σύμπαντας φίλους, ἔδεναιτ' ἐφθρόν ἔχων,

Ῥινάλδου Κόρου Κορρήγιου ἀγλαὸν αἰδοῦσα
ὄφθαλμοῖς φερέτω, καὶ χερὶ λαμβανέτω.

Οὗτος δ' ὡς Νέστωρ, ὡς Φοῖνιξ, ὡς παῖξ Ὀδυσσεύς
ἐχθρὰ διαλλάτῃ μειλιχίοις ἔπεισιν,

Δόγματ' ἀκαλὰ γράφων τὲ, δίκας τὲ, νόμους τὲ δι-
δάσκων,

οἷσι διαλλάξις γιγνομμένη πέλει).

Χαῖρ' ἄρα ταῦτ' ἀσφός, πεφιλημένος ἐννεία μέσσης
Ῥινάλδ' ἔθνεσιν πάντεσιν ὠφέλιμος.

Lectori S.

Non hæc Spartani sunt horrida iussa Lycurgi,
Sed pia Romani dogmata Pompeij.

Series Caputum, Libri de Priuata Reconcilia- tione.

Prooemium.

Inuocatio.

*Ex quo iuris fonte emanet Pax, eam-
que Iurisconsultorum propriam
tractationem esse. Cap. I.*

*Vnde Reconciliatio dicta, eamque re-
tam, & fauore dignam esse, neq. à
Christi religione abhorreret. II.*

*Quo primum autore Reconciliatio in-
uenta. III.*

Quid sit Reconciliatio. IIII.

*Aequalitatem qua dirimant, & quid
sit Iniuria. V.*

*Quotuplex, & cuiusmodi sit Iniuria
significatio. VI.*

De Vindicta modo. VII.

*De medijs Reconciliationis, siue de pa-
cifi-*

- efficandiratione.* VIII.
- Remissio quid, curq; ita vocata.* IX.
- Ipsam remissionem nobiliorem, sepius-
que ceteris omnibus usurpatam,
qua in pacificationibus obtingūt.* X.
- Faciliorem esse in Factorum, quam in
Verborum injurijs, pacificandi ra-
tionem.* XI.
- Verba facilius factis irrita, nullaque
constitui.* XII.
- Quatenus Remissioni tribuatur, & an
ei, qui se remittit, ulla uti defensi-
one aliquando liceat.* XIII.
- Ex quibus causis intermittatur pub-
lica utilitas.* XIV.
- Operis conclusio, & cur in Reconcilia-
tione ora, manusq;, & dextra po-
tius, quam sinistra iungantur.* XV.
ac ultimum.

RAI-

R A I N A L D I
C O R S I , I C .
D E P R I V A T A
Reconciliatione,
Liber.

HRISTI Charitas tam late patet, vt dubium non sit, hanc nobis vnam, qui in eius verba iurauimus, ad summam consequendam lenitatem abunde sufficere, modo in officio perstare libeat, remq; nomini conformare. *S. est & aliud. Instit. de dona.*

Sed quem sic ardens euexit ad aethera virtus? Æn 6.

Eo licentiæ mala nostra ingenia processerunt, vt quia sæpissime ex priuatis iniuriis ad singulare certamen descensum sit, hac de re multi, *Putens, Lignanvs, Iac. à Castillo, Alciatus Iurecoss. Posservini fratres Philosophi, atq;*

alij complures tanquam de iuris aliquo præcepto, contra ius, fasque omne ausi sint decernere, quæ de facto fiunt, ad causam iuris trahentes, vt ipsi inquirunt. *Alcia. pro Caninio. lib. Respon. 5.* Quibus si id licuit, me quis priuatas reconciliationes tractantem arguet? *Plato de legib. 1.* Priuatas inquam, quod Iureconsulto satis sit leges, & consuetudines, quibus priuari in ciuitate vtuntur, nosse, atq; docere *Cic. in Top. & de orat. lib. 1. Tacit. de orat.* quodque mihi Duellum, cui hæc opponuntur, ob oculos posui. Quamquam autem illas ita sum definiturus, vt publicis, priuatisque eadem definitio conueniat, priuatorum tamen modos duntaxat sequar, quod de Conuentione legislator, *L. 5. de pac. deque Iuris partibus fecit L. 1. §. Priuatum de just. & iur.* Et publica quidem reconciliatio illa est, qua inter Duces belli fit: *Prinata, qua inter priuatos.*

I N V O C A T I O.

QVONIAM vero, vt præclarissimis æmulis Xenophonte in *Oecon.* atque Platone *Epistola 5. & in Timao.* traditum est, omnibus in rebus, & dicendis, & cogitandis principium semper à DEO est faciendum, à quo principium cogitandi, dicendi, omnes-

mnese-

mnescque, quotquot fuerent mentis compotes, in operis cuiusque magni, seu parui initio id præstitere, vnde & Demosthenes, *Epistol. 1.* qui Platonis discipulus fuit, *Cic. in Bruto, Suidas, Plutarch. & alij.* ad S. P. Q. Ath. de Concordia scribens, & Iustinianus leges compositurus inuocauit; Horum ego monita, & exempla sequutus, precor summam, atque Sanctissimam Trinitatem, vt quod Christiano populo vtilissimum futurum sit, id nunc, & posthac mihi veniat in mentem scribere, Christianisque ipsis opportune decernere. Sic me diuina vis moueat, vt de Magnete lapide dicitur, *Plato in Ione.* qui non solum ferreos annulos trahit, sed vim etiam annulis ipsis infundit, qua perinde ac lapis, alios annulos trahere possint. Hæc præfatus cum spe mihi diuinitus aliquid boni venisse in mentem sic scribo.

C A P. I.

Ex quo iuris fonte emanet Pax, eamque Jurisconsultorum propriam traditionem esse.

P Rincipio rerum summa Pax fuit. Nam vidit Deus cuncta, quæ fecerat; & erant valde

valde bona. *Gen.* 1. Nec fas est, nec vnquam fuit quicquam, nisi pulcherrimum facere cum, qui esset optimus. *Cic. de vniuersitate.* Et (quod summum bonum Stoici dixerunt) Natura cum virtute congruit semper. *Idem off. lib. 3.* Bellum autem per Antiphrasin dictum est, tanquam minime bonum, siue ut alij existimauerunt, à belluis. *Datus de 9. verbis.* Propterea Plato *De legib. 1.* Conuenit *Tex. in aus. de armis. in prin. coll. vi.* Nec bellum optimum est, nec seditio: Omnes enim deprecantur, ne quid horum sibi ineundum sit, sed Pax, mutuaque beneuolentia. Et Flaccus in carmine *Ode 1. lib. 1.*

Bellaq; matribus Detestata. hinc ætas illa prior Aurea est appellata, qua vindice nullo, Sponte sua sine lege fidem, rectumq; colebat. Ou. Met. 1.

Proinde Tacitus *Annal. 3.* *Vetustissimi,* inquit, *mortalium nulla adhuc matabidine sine probro, scelere, eoque sine poena, aut coercionibus agébant, neque premiis opus erat, cum honesta suo pte ingenio peterentur.* Atque ite de orat. *quis ignorat utilius, ac melius esse frui Pace, quam bello vexari?* Sed & si quem naturæ impulsu legem nominare licet, his finibus continetur, *Honeste viuere, Alterum non lædere, Ius suum cuique tribuere, §. iuris. Insti. de iust. & iur.* quæ sunt Pacis firmamenta à

R E C O N C I L I A T .

tā à Cicerone in officiis *Lib. 1. § 2.* late tra-
 ctata. Palam est illud Liuij in oratione Ca-
 milli ad Faliscorum legatos, *Dec. 1. lib. 4.* *Nobis cum Faliscis, quæ pacto sit humano, societas non est, quam ingenerauit Natura, est, eritque.*
 At amplius ex responsis Prudentum nonno-
 liquet Pacem iuris Naturæ esse, cum bellum
 aiunt prodiisse à iure gentium, *L. ex hoc. de iu-
 sti. § iur.* quod illo iure posterius est? Ergo
 ante Pax fuerat. *§. 1. inst. de libertin. Pau. ad
 Ro. 5.* Quid Deum summum, atque incom-
 prehensum dicam? Qui cum sit *ἀπ' ἀχῆς, καὶ
 πρῶτων αἰώνων,* non belli dicitur Deus, sed Pa-
 cis. *Esa. 9. Pau. 1. ad Cor. 14. § 2. ad eosdem.*
*Ad Thess. 1. § 2. Ad Heb. in fi. Milciades Pont.
 ad Hispa. Tomo concil. 1. Faciunt, quæ not. Dio-
 ny. de diui. nomi. cap. 5. ad fi.* Ipso præterea v-
 su rerum magistro quotidie discimus (quod
 Florentinus ait *L. ut vim. de iusti. § iur. Con-
 cordat Tacit. in d. lib. 3.*) cognationem quan-
 dam inter nos à Natura constitutam, & ho-
 minem homini insidiari nefas esse. Ex quo
 frequens olim prouerbium: *Homo homini De-
 us. Facit l. seruus. in fi. de ser. expor.* Placuitque
 iccirco doctis aliquibus viris, *Amb. Calep. in
 Dictiona.* Hominis appellationem ex Græco
 verbo *1. dist. ius gentium. ὁμονία* significante
 concordiam, atque consensum deriuatam
 fuisse.

fuisse. Et ex his concluditur, Pacem à iure naturæ esse, Pacem inquam arcto, & proprio vocabulo acceptam. Reconciliatio vero, quod est alteram Pacis genus, à iure gentium fluxit post bella inuenta. Neq; enim reconciliatio nota esse potuit, dum bellū esset incognitum. Quamobrem recte Isidorus, *Ius*, inquit, *gentium est sedium occupatio, adificatio, mixtio, bella, captiuitates, seruitutes, postliminia, fœdera, Pacis, inducia.* L. I. de iusti. & iur. Porro ad Iuriconsultum hæc spectat materia, (etsi, quem scierim, huius ordinis nemo, sed neque alius quisquam ad eam hactenus accessit) Nam iuris studium profiteretur Iuriconsultus. Eius autem studij duæ sunt positiones: Publicum, quod in sacris, sacerdotibus, & magistratibus consistit: Priuatum, quod collectam est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

CAP. II.

*Vnde Reconciliatio dicta, eamque re-
ctam, & fauore dignam esse, neque
à Christi religione abhor-
rere.*

A Verbo Concilio fit Reconcilio. G. in las. sermo. observatio. Et simplex nonnunquam pro.

pro composito ponitur. *Cas. de bello ciui. lib. 1.* Quanquam hoc potissime distent, quod odium, & gratiam conciliare dicimus: Reconciliare autem solam gratiam. Quam obrem non inscite Grammaticorum aliquis dixit, *Reconciliare est interruptam gratiam resarcire. G. ubi supr.* Atque id Cicero ad Metellum libro familiarium 5. ijs verbis plane declarat: *Quod scribis de reconciliata nostra gratia, non intelligo, cur reconciliatam esse dicas, quæ nunquam imminuta, (siue, vt alij legunt, immutata) est.* Hinc Reconciliatio à verbi ipsius significatione nō discrepans, quæ quidem potest describi, vt sit altera Pax, non naturalis, sed pacta. Atque hæc utilis, rectaq; est, vt quæ seditionibus modum ponat, 90. *dist. placuit.* & concordiam maxime affectet, *Diuus Tho. 1. 2. 2. q. 61.* dicente Platone, in *Alcib. 1. Expedit ciuitati seditiones abesse.* Et Aristotele, 5. *Eth. 1. Concordiam legislatores summopere affectant.* Quodq; insuper ad pristinum Naturæ statum nos reducat, digna fauore est, 35. *dist. ab exordio. l. si vnus. §. quod in specie. de pact.* ex quo pulchre Valerius, *Sicut, inquit, placidum mare ex aspero, coelumque ex nubilo serenum hilari aspectu sentitur, sic bellum pace mutatum plurimum gaudij adfert.* libro 4. *cap. 2.* Cicero vero: *Et nomen Pacis dulce est,*

A 7. Et ipsa

Et ipsa res salutaris. Diu. Tho. eo. lib. q. 29. in 1. memb. Ad hæc, sicut prior illa Pax bona est, eiusque nomen sua vi propensum est ad bonum, & bonis duntaxat viris congruit, liberamque omnino voluntatem exquirat; sic & **Reconciliatio.** Nulla n. Pax impijs. *Esa. 69.* Nec est vera Pax, nisi eadem sit voluntaria. *Diu. Tho. ubi, supr. proxime.* Ex hoc consequitur posse illam etiam diebus Majestati altissimæ dedicatis expediri *Azo in sum. C. de fer. col. 1. secus atque de Duello.* Quod cum sit affectus controversus, & lachrymosum plerumque spectaculum, festo die penitus interdicitur, *l. fi. C. eo. illis etiam casibus (si qui sunt Alcia. de sing. cert. cap. 3. & 4. Soc. iun. cons. 122. & 123.)* quibus Duellum à iure permittitur. Imo, quanquam corruptis moribus omnia sunt deprauata, probatio per Duellum die sacro facta nulla est ipso iure, & Iudex, & partes, & quisquis se spectatorem præbet, in magnum crimen, & pœnas incurrit. *d. l. fm.* Ne vero quisquam suspicetur absurdam, & ab homine Christiano aliena hoc de Pace compendio traditurum, quod Petrus Apostolorum summus hac de re sensit, continuo memorabo: *Nemo (ait) vestrum patitur, ut fur, aut homicida, aut maledicus, aut alienorum appetitor. Sin autem ut Christianus,*
non.

non erubescat. Glorificet autem Deum in isto nomine. 1. Pet. cap. 4. ver. 15. & seq. Iniurias igitur propter Christum condonare præstat vti que. Sed & famæ suæ consulere, cum quis se in gratiam cum inimico restituit, citra peccatum est. Quin ego præcipua protestatione utendum censeo, quoties pro Christo Iniuriæ dimittuntur, ne quasi ex merito agnoscere videantur, quod Petrus reprehendit. Sic Aristoteles 4. *Eth. 5. Perferre*, inquit, *contumelias, servile est*, cum alio in loco dixisset, Magnanimum non meminisse mali sibi illati, sed potius despiceret. *Eiusdem lib. c. 3.* Quo nomine laudatur maxime omnium Vespasianus Cæsar, apud *Sex. Aure. Victorem de vita, & morib. Imp. Atque hæc ipsa est pietas, & clementia, de qua Cicero. Off. 1. Nec vero audiendi sunt, qui grauter irascendum inimicis putant, idque magnanimi, & fortis viri esse arbitrantur. Nihil enim laudabilius nihil magno, & præclaro viro dignius placabilitate, atque clementia. Et Claudianus ad Honorium Augustum:*

Sis pius imprimis, nam cū vincamur in omni Munere, sola Deos æquat clementia nobis. De quarto Consularu. Gl. in aut. ut ind. sine quoquo suff. §. fiant. §. Atque. coll. 2. Fab. in. l. 2. num. 26. C. de sum. Trin. & fid. cath.

Et

Et sane, si bonus aliquis ciuis Thrasones istos interroget, Quorsum hæc? aut quamdiu? Quid responsuros arbitremur (ni plane dilirent) præterquam, vt sine iniuria in pace viuamus, & donec id nobis contingat? *Plato de legib. 1. Arist. 10. Eth. 9. Cic. off. 1. Diu. Tho. ca. 9. 29. Tex. 23. q. 1. Noli.* Ergo si bellum Pacis causa suscipitur, nonne satius, cum primum id licet, pacem amplecti? *Arist. 1. Eth. in prin. & cap. 7.* Euenit plerumque, vt quorum causa iure, & æquitate optima fuerat, in fensio Deo, qui se tentari non vult, armorum iudicio succumbant. *Las. Conf. 144. vol. 2. Alciat. de singu. cert. ca. 3. & 7.* Quam ob rem *Seneca in Theb. Fortuna belli semper ansipiti in loco est.*

Et, vt abutar versiculo Terentij, in *Eun.* Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet. Recteque Augustinus, d. c. *Noli. Pacem,* inquit, *habere voluntatis est, Bellum debet esse necessitatis.* Quamuis autem odia Christi charitate sint deponenda, volentibus tamen, nobis damna, quæ rei personæ ve, seu dignitati nostræ quis intulit, lege etiam Evangelica resarcire tenetur. *Glo. 2. in. c. 1. de maledi. Prap. in c. 1. §. Iniuria. ad fin. de pace iux. firma. tenen. Facit Text. in l. 2. de legib.*

CAP. III.

*Quo primum autore Reconciliatio
inuenta.*

Quis vero prior hanc Pacis conciliandæ
 speciem inuenerit, haud facile scitu est,
 nisi Theseum, quem Plinius excogitasse fœ-
 dera scribit, *Hist. nat. lib. 7. cap. 56.* huius rei
 constituamus autorem. Licet. n. fœderis la-
 tissima sit significatio, & omnis generis con-
 uentiones sub hoc nomine veniant, Paci ta-
 men strictissime competit. Ex quo Iustinus,
*lib. 42. Arsaces, inquit, cum Theodoti filio fœ-
 dus, ac pacem fecit.* Et apud Plautum *Sofia in
 Amphitr. Pacem feci, fœdus feci, vera dico.* Et
 Gratianus verbis Isidori, *Fœdera, ait, Pacis
 sunt iuris gentium. 1. dist. ius gentium.* Neque
 vero Theseo mercatura tribui potest, quod
 idem Plinius inuentum fuisse Pœnorum ad-
 firmet. *eodem cap.* Quare propius veritati ac-
 cedit ipsa Pacis interpretatio, maxime quia
 Plinius eodem capite Lycaonem indu-
 cias inuenisse iuxta prædixerat. Nam, vt
 docet Arist. *Poet. part. 150.* vim nominis, si va-
 ria sit, nomina è regione disposita declarant
 Constat autem hoc pacis genus primum il-
 lud

Iud, & naturale esse non posse, cum pacto fiat humano. Ergo est Reconciliatio. Atque hæc illa ipsa, de qua disputamus, Priuata, ne reus sit Plinius mendacij. Nam Abraam, qui teste Eusebio *De temporib.* natus est anno mundi centesimo, & octogesimo quinto supra ter millesimum, nec amplius centum, & septuaginta quinque annos vixit, *Gen. 25.* postque cum Isaac filius cum Rege Palestinæ Abimelech, & omnis hinc inde populus ortis inter Pastores iurgijs percussere fœdus, & inuicem sibi iurarunt, *Gen. 26. & 27.* Quæ publici fœderis prima species fuit. Theseus vero Athenas rexit anno ab orbe condito non gētesimo sexagesimo sexto, ac vna duntaxat ætate Troianæ vrbis incendium antecessit, quod inde ad annum quartum, & octogessimum successisse perhibetur. *Eo. lib. Euseb.* Quare Nestora sic loquentem Homerus *Ilia. 1.* inducit. 1.

Ἦδη γὰρ ποτ' ἐγὼ καὶ ἀρείοσιν ἠεὶ πῶς ὑμῖν
 Ἄνδράσιν ἠμιλήσα, ἔκ' ἐπέμειο γ' ἀθειζόν.
 Οὐ γὰρ πῶ τοῖς ἰδίοις ἔργα, εἰδὲ ἰδῶμαι.
 Οἶον περὶ ἔσσοντε, δρυαυτὰ τε ποίμνα λαῶν,
 Καί νεάτε' ἐξαδίον τε, καὶ ἀντίθεον πολύφημον,
 Ὄησεά τ' αἰγείδῳ ἐπίεικελον ἀθανάτοισι.

Et filium Thesei Demophoonta auxilium Græcis aduersus Troianos tulisse Iustinus commemorat. *lib. 2.* CAP.

CAP. IV.

Quid sit Reconciliatio.

AT qui magnam inter se affinitatem hæc habent, *Plato in Alcib. 1. Pax, Amicitia, Opinionum consensus, & Reconciliatio, ut quæ in ipso genere conueniant, ac idem faciant ex pluribus. Quapropter largo quodam modo definitio Pacti singulis accommodari posse videtur, ut sit duorum, plurium-ve in idem placitum, & consensus. l. l. in princ. ff. de pact.* Sed re diligētius perpensa manifestæ sunt proprietates, quibus vnumquodque ab alio secernitur. Solam. n. Reconciliationem nunquam non præit Discordia. Pax ipso ortu nobiscum, gignitur, ut supra docuimus. *cap. 1.* Amicitia iungit illos præsertim, inter quos nullæ vnquam inimicitia intercessere. Consensus opinionum vtroque fit modo: nam vel ab initio idem sentimus, vel deinde suademur. Quid vero est proprie Reconciliatio? Nihil aliud, quam Pacis restitutio. Et ex hoc nomine restitutionis cognoscitur Discordiam antecessisse. Nam Restituere est rem in ea conditione, quæ retro fuit, præstare, & quasi retro, atque iterum statuere. *l. Restituere. 1. & 2. l. fi. §. fin. & his in locis Alciat.*

ciat. de verb. sign. Quod si Pax iterum statuitur, utriusque per discordiam lapsa fuerat. Illud autem imprimis animaduertere oportet, non posse Pacem sine Æqualitate restitui. *Arist. 5. Eth. in. si. Pau. 2. ad Cor. 5.* Quod vel ipse Christus Iesus, cum Patrem nobis conciliaret præstitit, ut eum ipsum inuocans Gregorius ait: *Οἷα θεός, κρανθεῖς δὲ βροτὸς, θνῆ τῶν σικιμίχθης. Nazianz. πρὸς τὸ κατ' ἑαυτὸν.* Exratque de hac re prouerbum: *ἰσότης πόλεμον ἀποιεῖ.* Et è contrario: *ἀνισότης ἔριδα ἀπεργάζεται.* Vide *Areopa. de diui. nomin. cap. 5. in si.* Nobis igitur discordiis modum adhibere cupientibus, quidnam sit, quod ab Æqualitate seiungat, ante omnia perquirendum.

CAP. V.

Æqualitatem quæ dirimant, & quid sit Iniuria.

A Æqualitatem dirimunt iniuriæ: Nam (ut inquit Aristoteles) 5. *Eth. ult.* qui facit iniuriam, plus habet medio, qui patitur minus. iniuria vero ex eo dicta est, quod non iure fiat. Quicquid enim non iure fit, iniuria si eri dicitur. l. 1. in princ. ff. de iniu. At quod
atti-

attinet ad institutum nostrum, *Iniuria est prava animi, voluntariaque in agente significatio ab eius, qui patitur, animo per sensum accepta.* Significatio inquam, quod, ex solo animo nemo lædatur, *Arg. est Bart. in l. pro herede. Et in l. Gerit. de acqui. hered. Ang. in §. fin. Inst. de heredum quali. Et differentia.* Nam quis animi secreta videt, nisi, qui maior est illo, *1. Ioan. 3. Deus. 1. Reg. 16. Sap. 1. Psal. 43. Arist. Rhet. lib. 2. 32. dist. Erubescant. Barb. conf. 59. col. 3. vol. 5.* Oportet ergo declarari animum atq; id significatione prava, alioqui, si vel dubia sit, in meliorem partem interpretabimur. Sunt enim actus quidam obscuri, atque promiscui, veluti impulsus, qui necessitate sæpe, aliquando imprudentia defendi possunt, vixque actorem à reo dijudices vnquam. In huiusmodi autem benignior interpretatio semper adsumitur. *l. semper in dubijs, de reg. iur. c. Odia. eo. ti. in 6. l. Merito. Pro socio. Oldr. conf. 53. col. 2. Alex. conf. 15. col. 2. vol. 3. Aret. conf. 8. Et 31. Curt. sen. conf. 20. col. 9. Marsil. in Rub. de fideiuss. Et in l. 1. C. ad l. Corn. de fal. Idem sing. 151.* Sed & Voluntariam oportet hanc esse significationem, id est, vt qui infert iniuriam, in sua sit potestate, & quem petit, noscat, & quo, & gratia cuius. Nam iniuria ex affectu facientis consistit, & tunc demum iniuria

iuria est, cum à sponte agente fit. *Arist. 5. Eth. 8. Vlp. in l. Item quaritur. §. item Iul. Locati. Ol. eo. cons. 53.* Quare si quis per iocum, aut officij honeste faciendi gratia, siue dum certat, percusserit, vel si quis hominem liberum cæciderit, dum putat seruum suum, vel si cum seruo ipsi pugnum ducere vellet, in proximo alium stantem pulsauerit, iniuriam non infert. *l. 3. §. pen. l. item. §. Meminisse. Et §. Adijcitur. de iniu. l. 1. C. de emendat. propinq. Fab. in l. si non conuicij. num. 5. C. de iniu.* Parique ratione furiosus, & impubes, qui doli mali capax non est, iniuriam non inferunt. *d. l. 3. §. 1. Arist. 6. Eth. ult.* Atque hæc in agente considerantur. In patiente voluntarium omittitur, quoniam iniuriam sua sponte patitur nemo. *l. ut vim. de iust. Et iur. Arist. 5. Eth. 9. Et 12.* Quod si sponte pateretur, iniuria non esset. *l. in diem. de aq. plu. arc.* Diximus itaque *Ab eius, qui patitur, animo per sensum accepta.* Oportet enim ut is, in quem confertur iniuria, statim illam ad animum suum reuocet, & sic Accipiat, id est complectatur, ac intelligat eam Animo, quod est mente, atque consilio, Per sensum, qui Dux est eorum, quæ extrinsecus veniunt, ad mentem. *§. fin. Insti. de iniu. l. Non solum. §. 1. ff. eo.* Accipere autem est æque sensus & animi. *Dath. in elegan. Nizol.*

Nizol. in observa. Quorum utrumque ad
 eo verum est, ut si quis cæco turpi corporis
 motu illuserit, vel in surdum prorsus conui-
 cia iactauerit, nullam hi iniuriam accepisse
 dicantur, quod sensu careant. Idemque
 de absentibus statuitur, donec per famam,
 nuncium, vel epistolam, aut alia quavis
 probabili causa certiores iniuriæ facti fue-
 rint. *Item apud. §. conuicium. & §. proinde, atq;*
ibi Bart. de iniu. Et è contrario, si me quis se-
 rio criminerur, ego illi subrideam, ut iocan-
 ti, nihil patior iniuriæ, cum eam ad animum
 non reuocem. *l. inter. §. pen. de fur. §. sed & si
 credat. Instit. de oblig. que ex delict. nascun. Ias. ad
 Per. in §. si quis rem. Instit. de lega.* Hoc autem
 potissimum differt ab animo sensus in infe-
 rendis, siue accipiendis iniurijs, quod ani-
 mum omnino adesse oportet, tum agentis,
 tum perferentis ipsius. De sensu secus. Nam
 mandato, vel rati habitione accedente fit
 iniuria per alium, vel facta comprobatur,
*d. l. non solum. in prin. & §. si mandato. l. sem-
 per qui non prohibet. & ibi. Doct. de reg. in.* Ac-
 cipiturque non solum per nosmetipsos, sed
 etiam per uxorem, per filium, per seruum,
 per bona, per cadauer eius, cui heredes exti-
 timus (quanquam hæc duo minus proprie)
 & generaliter per eos omnes, qui potestati

nostræ, vel affectui subiecti sunt. §. patitur. *Insti. de iniu. l. 1. §. item. eo. tit. d. l. item apud. §. si quis bona.* perque res nostras, aut quibus insistimus, puta si meam domum, vel à me cōductam vi quicquam ingrediatur, meave prædia, cum nihil deberem, vt creditor occupet. *l. lex Corn. ff. de iniu. §. 1. Instit. co.* Ad hæc in perferente animus iccirco desideratur, vt sciat, si velit, Pacificari, dimittere, vlcisci. Est enim quidam modus cum pacificandi, tum vlciscendi ex comparatione iniuriæ, nec dimitti potest, quod ignoratur. *l. Mater. de inoff. testa.* Sane vero à nobis autores tantum, & illi ipsi, vnde ortum iniuria ducit, vel in quibus residet, considerantur, non alii. Sed iam ad reliqua pergamus.

C A P. VI.

Quotuplex, & cuiusmodi sit Iniuriæ significatio.

Quia diximus Iniuriam esse animi significationem, duobus id modis contingit: Re, aut Verbis. *l. 1. §. 2. de iniu.* Et verbis scripturam etiam contineri dicimus. *l. Generaliter C. de non nume. pecu. Bart. in. l. Gerit. in 1. col. de acquir. hered. Natta de pulchro lib. 3. in prin.*

prin. Quæcunque autem iniuria non fit verbo, re fieri dicitur. *A partium enumeratione Tex. in d. §. 2.* Quare si telum in te iecero, quamuis irritum, re tamen iniuriam intuli. Quod alia quoque ratione percipitur. Vnus est enim iacentis inaniter, & eius, qui ferit, conatus. Et ferire Fortunæ est, vnde tametsi iniuria sæpe exaggeretur, nunquam tamē substantiam recipiet. Quare & euenit aliquando, vt te vix contingam, interdum vt vulnerem, nonnunquam vt interficiam. Quemadmodum autem vulnerasse tantum minor est iniuria, quam occidisse: ita si te vix attigero, minor est quam si vulneraero. Sed hic sermo ad Vindictæ modum proprie pertinet, de quo mox differemus, non alia quidem ratione, quam Medici soleant de malis venenis tractare, vt vi cognita morbi facilius remedium adhibeatur.

Fauet Text. in c. qui de mensa. distin. 37. Illud enim nobis Deo bene iuuante institutum est, docere iniquos vias Domini, & impios ad veram, sanctamque pietatem transferre. *Psal. 50.* vt fiat, quod dictum est: *Erunt prauis in recta, & aspera in vias planas. Esa. 40. Luc. 3.* Neque vero quisquam mihi vitio vertat, si corruptis moribus aliquantulum indulsero. Nam (vt ait Baldus) *Consi. 373. In ciuitat*

Cheri. vol. 1. in antiq. Vindictam ex consuetudine locorum. & ex vulgi opinione metimur, atq; aliud quidem est iniuriam apud Magistratum persequi, aliud Pacem multitudini suadere. Quã ob rem (sicut subiecta materia postulat) multa à nobis, tum exempli gratia, tum ad opinionem militum accommodata dicentur. Nec pudebit Mosen imitari, à quo propter duritiẽ populi libellus repudij permissus est, Deuter. 24. Matth. 9. & Paulum, quo autore post Euangelium circumcisus est Timotheus, Act. 16. & vniuersum Apostolorum cœtum, imo ipsum Spiritum sanctum, qui nouæ legis initio ab Idolothitis, & sanguine, & suffocato abstinere consensit eo. lib. cap. anteced. Tanti refert animos à vitiis ad virtutein reuocare. De Vindicta igitur, & eius modo iam tractemus.

C A P. VII.

De Vindicta modo.

VIndicta refertur ad Iniuriam, perinde ac Reconciliatio ad Pacem. *Ang. in cons. 397. Ludus pila. & est secundum Baldum eo. cons. 373. in antiq. recontristatio offensoris. Nos definimus, vt sit, Iterata Iniuria ab eo, qui pri-*

priorem passus est, proficiscens. Arque hæc gradibus distinguitur, cum iam in ore omnium versetur illud Satyricum:

Curabitis, ut sit,

Vindicta grauior, quam Iniuria. Iuuen. lib. 5. Saty. postrema.

Quod & Boccatius alicubi tradidit. *Fabula. 77.* Et factum est tritum sermone proverbium, *Verba factis dilui.* At verbis etiam ipsi, & factis gradus insunt. Nam si mihi desidiã exprobres, ego te mentiri respondeam, vel si fuste ictus te gladio vulneraero, iniuria omnis ad te transfertur. Hæc autem singula in patrandis reconciliationibus internosci diligentissime oportet, quo parti læsæ pudor in integrum restitui possit. Haud tamen verū est vsquequaq; quod verbis facta potiora sint. Quare, vt hic nodus cōsultius explicetur, iniuriarū tres formas constituo: Aliæ naturæ decus, seu dignitatē; aliæ naturæ dignitatē, & conscientiam, aliæ naturæ dignitatē & cōsciētiã corpusq; ipsum violat.*

* [*Vbi scripisssem, animaduerti simile quiddam in 4. Rhet. ad Heven. Priusq; ederem, anteuersus est mihi locus à doctiss. quodam. sed alterius scholæ viro, qui cum mea scripta communicaueram. Sic vos nō vobis nidificatis aues, Deus testis, mutuaq; Epistole, quantuluscūq; sit hic noster labor.*]

En quomodo sunt gradus, quibus continuo ascenditur. Et ut quisque superior, ita vindictæ accomodatior, per ea, quæ prædiximus, ac fusius paulo post dicturi sumus.

Interim cum tria sint possessionum genera in rebus corporalibus, quæ in incorporalibus nota similitudinis adiecta, *Quasi possessiones* appellantur, Naturalis, Civilis, & Nuda detentio *Gl. & Doct. in l. 1. de acqui. poss.* hæc singulæ ad præscriptos Iniuriæ gradus sic traducuntur. Qui enim primi gradus iniuriam infert, is alienæ dignitatis nudam capit detentionem. Hæc illa est dignitas, quam Natura nobiscum parit, adeo ut quisque bonus, & honore dignus præsumatur, donec facinore admissio Lex illum infamia notet. *ff. de iis, qui not. infam. C. ex quib. caus. infam. irrog. Gand. de malef. sub Rub. de præsum. & indi. dubi. inter num. 15. & 16. ver. secundaratio.* Qui secundum gradum Iniuriæ faciendo attingit, is civilem quasi possessionem dignitatis alienæ nanciscitur. Qui tertium, civilem, & naturalem simul. Atque hæc eadem in Vindicta obtinent, quanquam satis sit, cum oporteat, ut illa semper exsuperet. A primo itaque gradu incipit: & compensatur Iniuria, sed non augetur. Quocirca huiusmodi iniuriæ, tam etsi refiant, sunt tamen leues, &

VER-

verba factis hoc gradu exæquantur: Finge Titium à Sempronio his verbis ironice cōpellatum fuisse; Hem bone vir. Num Titius statim sibi persuasum habebit se malum virum esse? Falso. Nam inter bonum, & malum datur tertium. l. 3. §. Genera. ubi gl. & Doct. de acqui. poss. l. 1. C. eo. Bar. in l. Furtum. §. Fundi. de usucap. Balb. de prescript. in 2. par. in princ. col. 5. num. 7. Nec secus est, si te larua exuero (de qua facti specie semel consultus fui) vel si crepitu ventris ad simulato, digitifve obscœne compositis meum in te iniuriosum animum significauero. Neque enim ex his infertur, te pœna dignum esse, vel id tute existimas: Idemque est, si minitanti cui piam te vapulaturum ab eo responderis, nihil te tale vereri. Quoniam igitur nulla huiusmodi iniuria mentem è suo statu dimouet, corporiq; nullum damnum infert; qui sunt duo vltiores gradus à nobis constituti, restat, vt solum naturæ decus minuatur, qui prior est gradus. Atque hæc Contumelia forte præcipuo nomine dici posset (si valet argumentum ex nomine *Diaz reg. 20.*) cum dicta sit à contemnendo. l. §. 1. *Idem inu.* Est enim vere contemptio. Nec alio genere iniuriæ stultus Nabal in sacris literis offendit Dauid. 1. Reg. 25. Chryseve Agamemnon apud Home-

rum, *Ilia*. i. quanquam iniuria hæc propter impares personas Regis, ac priuati, Sacerdotis, & eius, qui Sacerdos non erat, doctrinæ nostræ proposito parum admodum conuenit. Declaratur autem utroque exemplo toties hanc iniuriam fieri, quoties petenti honestum superbe denegatur. Quod è contrario sacræ eadem literæ docent, cum Dauid referunt Abigail precibus deuictum ad eam dixisse: *Ecce audiui vocem tuam, & faciem honoravi*. i. Reg. eo. cap. in fin. Atque hoc gradu ambigat nemo, quin satis sit compensatio, cum ad pugnam, nisi ex maximis causis, venire non liceat. *Bar. in l. ex hoc. in §. q. de iust. & iur. las. ex l. col. 4. Alcia. de sing. cert. cap. 7. Argu. et l. 3. §. fin. de adim. leg. Port. in §. itè quaritur. col. pen. Inst. de loca. Nihilq; inter est, res ategressæ fuerint, an verba, atq; hæc de primo gradu.*

Qui deinde sequitur, proprius est Mentitionis locus. Nam mentiens contra id, quod animo sentit, loquitur voluntate fallendi. 22. q. 5. *Is autem. Diu. Tho. in 2. 2. q. 110. Put. de re mil. libr. 6. cap. 15. Ang. in l. qui interrogatus. in prin. de pet. hered.* Mendacium autem improbum est, & vituperio dignum, *Arist. 4. Eth. 7. Cic. pro Mur.* nostrique illud Doctores inter Maleficia adscribunt. *Bar. in l. item apud. §. Ait prator. de iniu. Alex. in l. 4. in prin. de lib. & posth.*

posth. Sacra vero pagina, *Mores*, inquit, *hominum mendacium sine honore. Ecclesiast. 20.* Nec defuere, qui scriptum reliquerint, Mentiri seruale vitium esse, & à cunctis mortalibus odio infectandum, atque ut Græco versiculo restatum est, Inuisum esse cuilibet sapienti, & probo. *Post Chrysol. in Monostichis.* Alij Mentientes id sibi quærere, ut nec vera dicentibus credatur. *Laert. in vita Arist. Isid. de sum. bo. lib. 2. cap. 30. Boc. de Geneal. Deorum. lib. 14. cap. 13. Gand. de malefic. sub Rub. de transact. & pac. col. 2.* Alij pro nihilo ab hominibus duci. *Gand. ibidem.* Alij vitam labefactare. *In eisdem Monost.* Plato acerbius mendacem hominem Bestiis contulit, *in Cratyl.* ut in huiusmodi conueniat illud Prophetæ *Psal. 48. Homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.* Grauißima igitur est obiectio mendacij, perque illam non solum naturalis amittitur dignitas, ac apud homines male auditur, sed & animus illico cõsternatur, seq; reum magnæ turpitudinis agnoscit. Quã ob rem sapienter quidem medio iudicio *Perlæ*, cum rerum potirentur, instituerant, mendacio nullum crimen maius, mendacij vero exprobratione contumeliam nullam grauiorem. *Herodot. lib. 3.* Esto nunc

post acceptam Mentitionis iniuriam tibi pollice proximis digitis interposito, vel ad simulato crepitu ventris illudere, vel larvatum vultum detegere, num te vltus es? Minime quidem. Nam eius actus fœditas conscientiam meam deturbat nihil. Estque grauior mentitio, licet verbis inferatur, quã qui sit eo modo contemptus, non alia ratione, nisi quod gradu Mentitio præest. Tertium ergo iniuriæ gradum scandere oportet, qui se de Mentitione vlcisci velit. Nec vlla superest dubitatio, si res prospere cadat. Ictu enim deletur Mentitio, propterea quod ictus naturæ dignitatem, & corpus manifestissime afficiat, quin & ipsam conscientiam tum apud te, cuius animus a pristina dignitate iam inde abesse quodammodo incipit, tum apud alios, qui te non ab re pœna dignum arbitrantur.

Verum ponamus ante oculos. Tu mentiri me dicis. Ego pugnum duco, aliudvento eiusmodi, vt te pulsem. Irritus est conatus. Vindicavi ne me? Existimant multi me vindicasse ob latam illã regulam qua dici solet, *Verba factis tolli*. Sed hoc iam quemadmodum capiendum sit, declarauimus. Ex aduerso tamen stat ratio, quam superiore capite recensui quod percutientis,

& eius, qui percutere nisus est, idem fuit initium, quamuis dispar exitus. Nec exitus considerari debet, vt qui iniuriam quidem amplio- rem, tenuioremve facere possit, sed non illi formam, neque quod aiunt Græci *ὀπίσσω*, accommodare. Non enim plaga repræsentat contumeliam, vt Claudius Iureconsultus ait, nec verberari est malum (quamuis sit malum) sed ita, si in contumeliam. *l. aut facta. §. Qualitate. de pœ.* Alioqui inuitus etiam, & colludens iniuriam facient. Quod secus esse ipsa Iniuriæ definitio ostendit.

Verum enimvero hac ratione non obstante contrarium puto. Nam mendacij probum nullo actu, nisi consumato, diluitur. Nec satis est quicumque actus. Oris enim crepitus, & eiusmodi, quæ supra sæpe commemoravi, infra mendacium sunt. Quod pugnum ducere grauius sit, quàm ore obstrepere, vel personato vultum aperire, concedo, sed eas tamen iniurias gradu non superat. Imo primum æque gradum obtinent omnes. Fateor sane primariis ipsis gradibus alios gradus esse subiectos, qui *ex æstimatione* distinguuntur, augentque interdum, non nunquam extenuant iniuriam. Quare ducentis pugnum maior est, quam ore concrepantis, aut laruam auferentis, seu digi-

tos ad alterius sugillationem turpiter implicantis iniuria. Ad contumeliam etenim accedunt minæ. Quod si vehementiores minæ adhibitæ fuerint, puta iaciendo telum, iniuria ipsa vehementior euadet. Sed nulla tamen ex his iniurijs primum anticit gradū, vt supra diximus, nec maius quicquā compensatione facit. Exemplum. Cum nullæ inter nos inimicitia intercessissent, tu pugno me petis, vel telum iacis, aut manum indecore protendis, fictosve mihi detrahis vultus, aut bucca oppedis. Interrogo, Isne ego sum, qui tale quid merear? Respondes, Etiam: Replico, Mentiris. Cui dubium, quin ipse ab omni me iniuria exemerim, dignitatisque tuæ civilem quasi possessionem nactus fuerim, cū tu meam vix dignitatem leuiter obtinere cœpisses? Necessè est igitur (quod iam diximus) progredi, & tertium, atque vltimum gradum vindictæ ascendere, qui se de Mentitione vlcisci studet.

Nec obstant contraria. Nam dum quisq; pulsatur, mente deiicitur, ac propriæ dignitatis civile (vt ita dixerim) spoliū patitur. Sin vero declinet, secus est in columi manente animo. Præterea te dignum esse pœna, dum vapulas, præsumptio est, quod inde cognoscitur, quia licet probare contrarium. l.

pen.

pen. de in integ. restit. Cœp. conf. 2. col. 3. in ciuilib.
 Præsumptio autem in sola veritate funda-
 tur. *Alex. in l. si aliquam. col. 7. num. 19. de ac-
 qui. poss.* Quod si te citra verbera dignum
 verberibus præsumere cogitemus, oportet
 ante, nos fingere te verberatum. Sicque in
 fictione fundatur præsumptio, & quod lege
 cauetur, in primis *l. Denique. ex quibus cau. ma-
 ior. l. conuenire de pac. dotal.* ansa præbetur ad
 nequitiam. Atque insuper duo singularia ex
 eodem fonte manantia concurrunt, *Aduer-
 sus l. cum post. §. gener. de iu. dot. Bart. in l. si is. in
 prin. col. pen. de usucap. Alex. in d. l. si aliquam.
 ea. col. Oldr. conf. 79.* Fictio videlicet, ac Præ-
 sumptio, & quod restringi debet, odium la-
 xatur, cōtra *c. Odia. de regu. iur. in 6. Aurel. Mu-
 tinen. interresponsa Alex. conf. 46. vol. 4.* Est e-
 nim odium de quoquam præsumere, vt sit
 pœna dignus, & probris. Quod si pulsato te
 istud præsumitur, cur vbi frustra petitus fu-
 eris, non præsumatur oppositum? Maxime
 coniecturam hanc adiuuante alia, qua qui-
 us bonus, ob idque nulla pœnâ dignus æsti-
 matur? *c. estote. de reg. iur. l. Merito. Pro socio.* Sed
 & videtur Deum innocentia præsto fuisse iu-
 xta illud: *Salus iustorum à Domino. Psal. 36. Et
 de manu peccatoris liberabit eos. Psal. 96. Arist. 2.
 Eth. 5.* Quod Cicero quoque pro *Q. Lig. sen-*
 sis-

fisse videtur, cum Cæsaris, atque Pompeii studia conferens ita ait: *Principum dignitas erat pene par, non par fortasse eorum, qui sequebantur; Causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset, nunc melior certe ep iudicanda est, quam etiam Di adiuverint.* Denique vero sunt quidam actus, quorum initia per se nihil operantur, ut quæ fiant propter finem, & in his finis attenditur. *l. Receptum. Communia prad. l. Non intelligitur. §. eum autem. de iu. fis. Argu. l. Non videtur coepisse. de reg. iur.* Pugno autem, vel telo aggredi post Mentitionem acceptam tale quiddam est, propterea quod eo fit animo aggressio, ut omnino feriat. Ferire ergo omnino necesse est, tanquam hic sit finis, ad quem animus, quod ipsum est principium, tendit.

Atque hæc hæctenus; ut in primo duntaxat gradû locum habere compensationem constet. In altero, quod attinet ad Mentitionem, ultio locum habet, in reliquis compensatio, distincta tamen subiectis gradibus, & appendicibus, ut paulò ante disserui. Quocirca maiora in hoc secundo principali gradû flagitia grauioris sunt iniuriæ, ut si quem Parricidam, Proditorem, Impium, Sacrilegum nominauero. Quæ flagitij genera natu-
ræ

re decus, & animi integritatem magis perfringunt. Cur vero Mentitio ad vindictam sit apta potissimum, ea est ratio, quod vno, & eodem tempore minoris ponderis iniurias refellit, aduersariumque ad sua ipsius verba comprobada obstringit. *l. Ei qui de proba.* Neq; ad id obstricto Mentitionem aliam inculcare licet, sicque nulla sit Mentitionis compensatio.

Porro in lenioribus eiusdem gradus iniurijs hæc ipsa admittitur. Nam si me Particidij, ego te eiusdem criminis, siue Proditionis infimulem, & neuter alterum mentiri dicat, in pari oneris, probationisque causa sumus, siue id ira sua serit, *Spec. de accusa. num. ii.* seu propriæ iniuriæ persecutio, *l. Neganda. C. Qui acc. poss.* vel nudæ inscriptioni comparetur. *ea. l. in fi.* aut legis rationem à tribunali procul cessare dicamus. *3. q. 11. cap. 1.* In tertio principali gradu, quæ augment iniuriam appendices, eadem ad vindictam sunt idoneæ, non aliam ob rem, quam facinoris atrocitate. Quare ictus fustis vlciscitur pugnium. Fustis ictû vulnus. Nec ictus locum, aut vulneris, nec eorum magnitudinem specto, quoniã milites, ad quorum opinionem hic cum primis libenter ab eo, ictus, & vulnera.

nera solo cruore distinguunt, iniuriamque pendunt magis, quam damnum.

Sub Mentitione aut omnia omnino verba, quæ negant, vel negare possunt, complector, ut si quis respondeat, Verum non est, vera non loqueris: Tum quod paruo discrimine compensatio in vindictam transgredi nequit, militari vsu præsertim inspecto; Tum quod, utcumque negetur, sit quædam ceu litis contestatio, *Gl. in l. i. C. delit. contestat. & ei, qui prior iniuriam dixit, incumbit onus probandi. d. l. Ei qui.* Alioqui is in quem iacta est contumelia, defenditur generali illa præsumptione, qua semper in dubijs de vnoquoque meliora speramus. *d. c. Estote. d. l. Merito.*

Atque hinc intelligant vniuersi meam orationem eo respicere, cum graue aliquid erimen neganti obiectum fuerit. Nisi enim is, qui obiecit, probet, calumniator efficitur. *l. prima. §. i. ad SC. Turp. l. i. in fi. & ibi Gl. pen. C. de aduoc. diuers. iudicio. Old. conf. 53. col. fi.* At si quo in sermone minime iniurioso contingat ab altero responderi, Verum non est, seu Vera non loqueris, horum neutrum vim Mentitionis habet, quando citra dolum, & fraudem possumus etiam vera non dicere, *l. Fundum. §. si. de eniët. idque magis in obscuris.*
conii-

coniiciendum. *l. semper in dubijs. de reg. iur.* Imo ita debemus interpretari, vt qui hac vtitur responsione, de veri studio potius, quam de iniuria cogitet inferenda. Nam, & tacens vera non loquitur: & ipsa tamen taciturnitas iniuriosa non est. *l. Qui tacet. de reg. iur. c. is, qui tacet. ubi gl. eo. tit. in 6. Aug. de vera innocen. cap. 254.* Quodque amplius ducetur, si quis responderit, Mendacium dicis, non tamen iniuriam infert. Nam, vt P. Nigidius vir maxime eruditus aiebat: *inter Mendacium dicere, & Mentiri distat. Quoniã qui mentitur, ipse non fallitur, sed alterum fallere conatur, fallitque, quod in se est. Qui vero Mendacium dicit, ipse fallitur, non vlllo modo fallit.* Hæc Nigidius autore Gellio, *lib. 11. cap. 11. Noct. Atticar.*

Observanda sunt igitur verba, quæ præcurrerunt, & sic de sequentibus statuendum, *l. Titia. §. 1. de verb. ob. §. Præterea. Instit. de inut. stip. Cur. Iun. in cons. 121. col. 8.* & negatio in dubio, vt neganti expedit, accommodari debet. *l. si quis intentione. ff. de iud.* Quamobrem si quis atroci crimine inculatus responderit, Verum non est, seu vera non dicis, tum id loco Mentitionis accipiendum est, eo quod suum pudorem excusare volenti ita vtilius sit. Porro cum nominatim excipitur, *Tu mentiris,*

titis, omnis cessat quæstio, neque enim sine
 fallendi voluntate mentiri aliquis potest, vt
 mox tradidimus. Ideo semper iniuriosa est
 Mentitio, quanquam adijciatur *Æstimati-*
one tua salua, vel Quod pacet tua, seu Bona
cum venia dixerim. Bar. & Albe. in l. si quis ex-
traneus. de acqui. heredit. Dec. cons. 686. & 487.
col. 2. Neque tamen nescius sum in eam sen-
tentiam ire Iurisprudentes, Bar. Ang. Alb. &
Pau. in l. Quæ omnia. §. 1. de procu. Alex. in l. 3.
in prin. col. 2. de lib. & posth. Fely. in c. Dilecti fi-
lij. col. 1. de except. Soc. nepos preceptor meus in
cons. 122. col. 3. & in cons. seq. col. 6. vol. 3. vt qs-
 quis conuictio laceffitus responderet Mentiris,
 iniuriam quidem non afferat, sed explodat.
 Quomodo ergo plena est iniuriæ Mentitio
 semper? Nimirum, quæ nulla præcurrente
 prouocatione Mentitio ingeritur, illa iniu-
 riosa est, & iniuriæ caput, potestque, perin-
 de ac reliquæ verborum iniuriæ, contraria
 Mentitione retundi. Quæ vero acceptam
 contumeliam Mentitio sequitur, hæc tutela
 est, & propulsatio, non offensio. Ita loquunt
 tur Doctores. Quis autem non videt in vlti-
 ma facti specie verborum ignominiam per-
 inde amoueri, si respondeatur, Verum non
 est, seu verum non dicis, atque si excipere-
 tur Mentiris? Ego sane, quid inter hos ser-
 mones

mones interfit, non video, ni vocibus, quam rebus legem dare malimus, *contra l. 3. §. conditio. de adim. lega. l. 2. C. de consti. pec. Qld. conf. 253. col. 1.* Quacunque enim orationis forma negetur, de vitanda iniuria cogitatur. *d. l. 1. C. de lit. contest. l. si quis mihi. §. si pater. de acq. hered. l. 1. §. si quis ita. de verb. obl.* Quare, & si quis exprobrâtem sibi crimen A veritate abesse responderit, quanquã adfirmatiuis verbis vtatur, videaturque ex eo moderatius agere, negasse tamen, & obiectum probrum, non secus ac Mentitione, diluisse existimandus est. *Alex. in l. inter stip. in pr. eo. ti. Qld. conf. 6. in 1. rat.* Tãetsi ex facto diuersis olim rationibus contrariũ, respondi, Legem Lucensis Resp. prætorianis suis hãc statuit, vt qui Mẽtiri aliũ dixerit, reus sit ipse Mẽdacij. Euenit, vt Prætorianus quidam adscriptũ sibi commilitonis sui crimẽ proderet Ille abesse à veritate Prætorianũ respondit. Et nihil tũ amplius. Inde adbreuissimũ tempus impetrata missione Prætorianus ad me venit, remq; omnem exposuit. Vt se mentitione tueretur, meum fuit consilium. Neq; enim aduersante SC. crediderit quispiam Commilitonem ea mente abnuisse, vt in se ipsum Mentitionem reflecteret. *Alcia. de pras. reg. 31. pras. 32. Doct. in l. her. mei. §. cum ita. ad SC. Treb.* Ergo
intẽ

integrum fuit meo clienti hanc sedem, vt vacuam, prius occupare. Atque ita plane sentio. Quod autem dicitur Mentitionem, quã nulla criminatio præit, esse caput iniuriæ, ad id genus Mentitionis, quod inconsulte, ac temere effunditur, meo quidem animo restringi debet. Estque noua, aut forte ab aliis nondum sic posita declaratio. Nam à præsumpta calumnia vnumquodque indicium etiamsi sumeretur ex teste, cuius apud bonos, & graues viros onerata sit opinio, excusat. *Ias. conf. 2. in ult. par. vol. 1. & in l. 1. ad fin. in antiq. lectu. C. de sum. Tri. & fid. cath.* Et hoc item ex facto quandoque respondi.

C A P. VIII.

De mediis Reconciliationis, siue de pacificandi ratione.

IAm inde ab initio dixi, quos conciliare velis, eos ad æqualitatem redigi oportere. Nunc opus esse subijcio, vt ea in re non pauca considerentur. Atque hæc appello Media, *quibus reuertimur ad Pacem.* Nam ad extrema discessum fuit, cum hinc illata, inde accepta iniuria (quemadmodum diximus A-
risto-

ristotelem scripsisse) 5. *Eth. ult.* alter plus medio, alter minus habere capit. Medium igitur ipsum rursus appetendum. Atque imprimis conuenit adhiberi Pacificatorem, (hunc Medium nominatim Liuius appellat) *Dec. 1. lib. 2.* æquum, integrum, ab omni studio solutū, cui partes tuto se credere possint. *l. Societatem mecum. §. si. Et l. in proposito. pro socio. Spec. de arb. §. 1. ver. Arbitrator.* Qua enim ratione iniquus qui sit, alios æquabit? Mediator non est vnus, vt ait Paulus. *Ad Gal. 3. Et ibi Haymo circa si.* Deinde oportet, vt de quorum pace tractatur, in æqualitatem conuenire queant. Nam qui socij vitæ non sunt, parendique vicissim, & impetrandi facultatem non habent, sicut iniuriam minus proprie patiuntur, ac faciunt, ita nec proprie reconciliantur. *Arist. 5. Eth. 6.* Quocirca subiectus Principi, clerico profanus, is, qui sanæ sit mentis, furioso, seruo liber, parenti filius, Tribuno miles, auditori magister, infans iuueni, mulier viro, & (quod hominum æqualitati maxime repugnat) *Xenoph. de Cyri Pedia lib. 2.* ignauius fortis nunquam rite pacificabitur. Placari hi tantum, & ad quandam pacis similitudinem, atque concordiam reduci poterunt. *Bal. ad Spec. de treu. Et pa. Alex. in l. 1. col. 2. ibi. Fulg. hic dicit. ff. de pasc.*

Sub

Subinde, quia in causa ius est positum *l. si ex
 plagis. §. in clino. ad l. Aquil. l. si is. de excu. tuto. l.
 prator. edixit. in prin. de iniu.* debet causa ipsa,
 id est, iniuria æque proponi. Nam si quid al-
 tera pars dissimulet, inficietur ve, nullus erit
 modus, nulla ratio, qua sic discrepantes ex
 æquo coniungantur. Diuersa enim & con-
 traria negocia diuersis, & contrariis finibus
 terminari necesse est. *Spec. de aduoca. in prin.
 col. 2. ver. In summa, num. 6.* Quam ob rem pa-
 rum quoque fuerit causam proponi æqua-
 liter, nisi eadem simpliciter proponatur. Nō
 quale ego exemplum semel vidi. Ferebatur
 aliquis dubia luce in alium inuasisse, & pri-
 mo quidem abnuere, mox fateri iis verbis:
 Vera dicere aduersarium, dum id quereretur:
 Mentiri reliquos, qui dicerent. **Quæ-**
nam hæc repugnantia? Num idem verum, &
 falsum? Adeone quisquam Pacificator pru-
 dens atque consultus, vt in re eiusmodi lo-
 cū æqualitari inueniat? Finge enim post ini-
 tam reconciliationem aduentare extrane-
 um, qui id asseueret, nonne alter pro extra-
 neo stabit, alter contra? Vitandæ sunt igitur
 hæc tria verborum, in quibus latet plerun-
 que fraus, *c. Sollicitudinem. de app. & manife-*
sta fit loquentis inscitia. 93. dist. legimus Nec
 inepte is, qui iniuriam passus esse credebatur.

tur, adiecisset: Me quoque palam pacatum, clam hostem (postquam apud me vnum, apud alios vis aliud) experieris. Hæc vbi de personis, reque ipsa Pacificator aduerterit, cogitabit insuper ab iniuriæ autore priuatam, publicamque disciplinam perinde violatam fuisse. *Arg. l. Locatio. alias Licitatio. §. quod illicitè. de publica. Natta de pulch. lib. 4. Alteram, dum vitæ socium offendit. Arg. l. Congruit. in prin. de off. presid. Alteram, dum Urbis statum perturbauit, sibi que ipse ius dixit. Gl. in l. fin. C. Quando lic. unicuique sine iud. se vind. Quo circa interrogatus Solon, qui fieri posset, vt quam minimum iniuriarum existeret inter homines? Si inquit, qui iniuria affecti non sunt, æque doleant, at que hi, qui affecti sunt. Cör. in Apophth. non obscure ianuens, quod quisquis re, verbove in alium inuehitur, non vnum ciuem lædit, sed totam (quod in se est) Rempublicam.*

Huius ergo duplilis disciplinæ, quo cuncta ad æqualitatem redigantur, in pacis restitutione habenda est ratio. *Cit. de off. 2. vlciscamurque eos qui nocere nobis conati sunt, tantaque pœna afficiamus, quantum æquitas, humanitasque patitur. Vlcisci siquidem, & Humanitas, priuatam respiciunt utilitatem, Pœna & Æquitas publicam. Et publice quidem inter est*

est eius, qui lacefferit, deteriore fieri conditionem, vt & ipse ne quid tale posthac committat, & cæteri sint ad iniuriam tardiores. *l. Aut facta. §. si. de pœ. l. si operis. C. eo. Cic. de off. 1. ibi Est. n. ulciscendi, & puniendi modus.* Priuatim vero consulitur, cum læsis, velut compensationis loco, tutior, & potior adiudicatur pars. *l. fin. §. pen. C. de fur. l. secundum naturam. de reg. iu.* Atque hinc, si quid forte plus, minusue in Pace, quam conuenire videatur, alter habuerit, id ne alienum ab Æqualitate iudicemus, præscriptæ rationes suadent, quarum si cesset altera (cessat autem nonnunquam, vt suo loco reddemus, *Cap. 14.*) omne simul Æqualitatis dubium cessat. Post hæc vero generalia, ipsa iniuriæ definitio, signaque, & gradus sunt capiendi. Nec ob id, quod signa multa, & in plures gradus distincta fuerint, seorsum tamen vnicuique est prouidendum. Sed illud satis, si grauiori adhibitum remedium fuerit. *Glo. in l. qui de crimine. in ver. Plurima. C. de accusa. Angel. de malef. in ver. Fecit insultum. num. 2. Text. & Bar. in l. illud. §. si. ff. ad l. Aquil. & in l. Quoniam. C. ad l. iul. de vi pub.* Quo id (si placet) periclitemur hoc exemplo. Conuicium, verbera, vulnus intulisti mihi, nonne in Pace resarcienda, quo leuamento vulnus, eodem
con-

conuicium, & verbera curabuntur? Coniungendæ sane sunt iniuriæ, vbi plures extiterunt, & quibus artibus maior extinguitur, iisdem & minor. *Argu. l. si fratres. §. si plures. Pro socio. l. Prator. §. simil. de iniur.* Nā quod attinet ad minorem, plus agitur, magis quam aliud, *l. is, cui. in prin. Quemadmo. ser. amitt. & quod pluris est, vtique tanti est. l. cum furti. de in lit. iur.* At quomodo iniuriæ definitio, atque significatio, & gradus hac in re ponderantur? Nimirum per opposita, & (vt translato Aristotelis verbo vtar.) per Repassionem, quæ in iniuriis æquali, & socio vitæ illatis perquam iusta est. *§. Eth. §. Diu. Tho. in l. 2. q. 61. ad fin.* Definitio ergo sic obuertetur, Iniuria est praua significatio. Remedium, quod rectum sit, adhibebitur. Ea per sensum declarata fuit. Per sensum item Pax declarabitur, ita vt sermoni sermo, res rebus respondeat. Ab animo iniuria venit, inde etiam fluet Reconciliatio. Sponte illa, hæc quoque sponte. Et talia quidem ex parte eius, qui iniuriam fecit, requiruntur.

At è diuerso, quemadmodum is, qui iniuriam passus est, sensu illam, & animo accipit, eisdem sic nuncijs pacificandi rationem accipiat necesse est. Quapropter quid ad sensum pertinet, audire hunc, siue, conspiceret,
&

& saltem per procuratorem adesse omnino oportet. Longe secus, ac aduersario liceat, Neque enim potest iniuriæ princeps (si tertio gradu offendit, offendereve conatus est) Procuratorem ad pacem constituere. *Arg. l. pen. §. 1. de pub. iud. Gl. in l. seruum. §. publice. de procu.* Cuius rei causa non multo post dilucida fiet, sed pauca ante dicenda sunt.

Opus est ergo insuper, vt si forte is, in quæ collata est iniuria, Pacis tempore sardus fuerit, res ei per libellum declaretur, quem vel ipse per se, si gnarus fuerit legendi, placeatque, vel si id minus, per alium, cuius fidem sequatur, legat. Aut certe nutu, gestibusque supplendum. Si captus oculis fuerit, omne illi consilium pacis narrari, & coram auctor iniuriæ sisti (si eius sit necessaria præsentia) ita vt à cæco tangi possit, debet. Sin vero negotium per procuratorem expediri queat, satis cæco fuerit audire mandati formam, nec in eo decipi. Quod si alio corporis vitio iniuriam passam laborare contingat, puta quia manibus æger, simusque in iis casibus, quibus Repassionis periculum is, qui re offenderat, subit: adhibendus aliquis erit, qui ægroti fungatur officio, si quomodo in hostis personam ex lege Pacis animaduertere velit. Ac singula quidem gradatim tollenda sunt

sunt impedimenta, quibus liber non est sensus.

Quam ob rem in eiusdem Repassionis casibus, quorum modo meminimus, omnes omnino remouendæ sunt causæ, quibus is, cui restituitur pudor, iure suo timidius uteretur. Locusque imprimis tutus, & ab omni suspitione vacuus esse debet. Dein nullus accersendus potentior, quem vel futurum sibi patronum is, à quo dedecus illatum fuerit, speret, vel is, à quo susceptum, veneretur, ac reformidet. Quin hunc oportet subiectum sibi aduersarium prorsus habere, ut manus in illum (si voluerit) adferre possit, tantaque pœna afficere, quantum mos fœderis patitur. Stetque solus, qui se subijcit, ac inermis coram armato, & multis si placuerit, sociis stipato. Nec impunitas ante villo modo promissa sit. Namque hic potissimum publicæ disciplinæ ratio nititur, ob idque nullus constitui procurator potest, ne ex alterius delicto alter det pœnas. *Contra l. sanctimus. C. de pœ. arg. l. si pœna. ff. eod.* Et quod atinet ad ius priuatum, resarciri mihi damnum ab eo, qui non læsit, nec potest, nec debet. *Arg. l. Manumissiones. de iust. & iu. l. 1. §. 1. de remissio.* Cumque (ut assidue ratiocinamur) in huiusmodi iniuriis vitandū sit præc

C

pu

Pue, ne quid impediatur, quo minus is, qui iniuria prouocatus fuerat, sensu omnino libero æquam prouocatori vicem rependere possit, quidnam obsecro magis impediatur, quam ipsa prouocatoris absentia? Atq; hæc de sensu.

Animum vero, quem sibi sensus coniunxit in perferenda iniuria, dicimus vna cum sensu redintegrationem quoque Pacis accipere debere. Quam ob rem illud ab eo potissimum cognosci oportet, quæ sunt omnia, iccirco fieri, vt in pristinam æqualitatem cum aduersario redeat, seque nunc eidem aduersario præstare, ac omni submota calliditate versam esse vicem, vt qui intulit, sufferat, qui fecit, patiatur. Quocirca cum ille in iniuria passus sit, & acceperit, nunc agit, & infert in Pace. Hocque distat vnum ab altero, quod quamuis animus iniuriæ nõ consenserit, consentiat tamen Paci necesse est, & quanquam inuitus pertulit, sponte tamen, & libens faciat. *In totum enim* (vt Papinianus ait, *Reg. in totum. in fin.* *Omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera, & certa scientia perfici possunt.* Paxque præsertim voluntaria debet esse, alioqui non est vera Pax, vt huius operis secundo capite commemorauimus. Et adiici argumentum posset, quo-

quoniã vt omnia sint æqualia in Pace, æquales etiam animos esse consentaneũ est. Ac de definitione quidem, quemadmodum conuertatur, iam satis.

Quod spectat ad signa, nihil tam naturale est, quam eodem genere quodque dissolueri, quo colligatum est, *l. Nihil tam naturale. ff. de reg. iur. c. omnis. extra eod. c. 3. & c. verum. de baptis. Glos. in ver. Necessitate. Instit. de oblig. in prin. Aristo. Physic. 1. & 9. Eth. 3.* Et quibuscunque modis obligamur, iisdem fere in contrarium actis liberamur. *l. Prout. de sol. l. Auctor. in prin. de testa. tu.* Verumque est, neque pacta, neque stipulationes factum posse tollere, vt factum non sit *l. verum est. de reg. iur.* Perspicuum ergo est, prout quæque iniuria re, aut verbis contracta fuerit, ita illam re, aut verbis dissoluendam fore. Ceterum huic pronunciatõ Vindictæ gradus, quos non minus expendi debere diximus, accommodandi sunt. Nam qui vlciscitur gradus, idem ad Pacem restituendam vim habet. Eo tamen discrimine, vt sola nocendi facultas in Pace, damno ipsi, quod affert vindicta, comparetur. Nec absurde. Nam animus vindictæ cupidus, quod non possit, non exequitur. Pacis vero studiosus sese sponte continet. *Aristo. 6. Eth. 11. Val. Max. lib. 6. caps. in fin. 2.*

exempli. Quæ est vera clementia (vt Seneca definiuit. *De clemen ad Ner. lib. 2.* animi scilicet temperantia in potestate vlciscendi. Et vt præclare Bias vnus ex septem sapientibus, apud Auson.

*Quod prudentis opus? Cum possit, nolle nocere,
Quid stulti proprium? Non posse, & velle nocere.*

Quam sententiam Cicero, pro Quintio. his explicauit verbis: *Iugulare ciuem, ne iure quidem quisquam bonus vult. Mauult enim commemorare, se cum posset perdere, pepercisse, quam cum parcere potuerit, perdidisse.* Iuuenalis vero, lib. 4. Sat. I.

*Qui volunt occidere quenquam,
Posse volunt.* Et apud Ouidium Medea in Heroid.

*Perdere posse sat est, si quem inuat ipsa potestas,
Sed tibi seruata gloria maior ero.*

Extatque Pittaci, quem in eodem numero sapientum habuit Græcia, memorandum in hac re exemplum, cuius filium Cumis in tonstrina sedentem cum Faber quidam ærarius impacta securi occidisset, Cumani homicidam vinctum ad patrem misere. At ille, *Melius est, inquit, ignoscere, quam punire,* sicque Fabro condonauit iniuriam. *Vide Schol. nostra num. 158.* Rarum Ethnici, maximeque admirabile facinus, quo quid maius Christia-

fianus præstet; *Enimuero* (quod ait Polybius, lib. 5. *Benignitate, atque clementia hostem superare, quam armis excelsius est.* Et autore Valerio, lib. 4. cap. 2. *Speciosius iniuria beneficijs vincuntur, quã mutui odij pertinacia pensantur.* Atq; hæc est ratio differentiæ, cur idẽ gradus aliter cõciliet, aliter vlciscatur, Verissimũq; esse, quod diximus, cernitur, quoties multæ simul inculcatæ sunt iniuriæ, sufficere, si maiori mendicamen adhibeatur. Nam vt gradus superior inferiorem sub se ad vlciscendũ habet, ita & ad Pacem faciendam. Quocirca nulla à nobis iniuriæ species, quæ re simul, & verbis inferatur, admista est.

Ex his autem gradibus cognoscitur, etiam quædam facta sic esse leuia, vt verbis in Pace non minus, ac in iniuria, compensentur. Quapropter si quis digitos ad alterius contumeliam proterue complicauerit, personæ illum exuerit, cum ventum fuerit ad reõconciliationem, sat erit excusatorio aliquo, & honorifico sermone iniuriam illam reuellere, seque corrigere. Quis vero modus, vbi frustra me telo, aut manu petiisti? hancine iniuriam verbis Pacificator diluet? Et videtur quidem ex præscriptis argumentis, cum talis iniuria primum gradum non exeat. Sed contrarium verius. Oportet enim

iniuriæ autorem se credere aduersario, quem tertio gradu offendere cogitauit, licet hæserit in primo. Conatus siquidem ipse atrociorē hanc præ cæteris eiusdem gradus iniuriam fecit. Quare obuertendo (vt fieri debere ostendi) idem periculum subeat is, qui iniuriam intulit, in pace, quod alteri in iniuria moliebatur, necesse est. Atque hinc apparet (quod item supra dixi) nullam impunitatis fidem dari debuisse, Rerumque esse vicissitudinem, vt is sufferat, qui intulit; qui fecit, patiatur. Quod si contingat illum, à quo cæpta est iniuria, vi Pacis repungi, disciplinæ id publicæ tribuendum erit. *Qua vis est enim (vt ait Cicero Paradox. 3.) qua magis arceat homines ab omni improbitate, quam si senserint nullum in delictis esse discrimen? Et vt Plato, II. de legib. Poenis maligni vexantur, non quia peccauerint, nam quod factum est, infectum esse non potest) sed vt deinceps & peccatores ipsi, & qui puniri iniquitates viderint, iniustitiam odio habeant, aut saltem minus in simili vitio peccent.* Idemque alibi, in *Gorgia* Conuenit, inquit, vt qui plectitur, ab alio recte puniente, melior fiat, & utilitatem capiat; aut exemplo cæteris sit, quo videntes alij male affectum præ metu reddantur meliores. Tuncque præsertim (vt *Claudius Iureconsultus* monuit l. *Aut facta*.

in fi. de pœ. cum nimium multis grassantibus exemplo opus est. Quare & Gellius *Noct. Att. lib. 6. cap. 14.* Acerbitas plerumque ulciscendi maleficij bene, atque caute viuendi disciplina est.

Atque hæ sunt duæ illæ causæ puniendi à Platone animaduersæ, Νεφεσια, καὶ Ὀδδδ-
γμα, id est Commonitio, & Exemplum, qui-
bus si tertiam de mente aliorum Philoso-
phorum addere libet, possumus, Τιμωριαν
scilicet, quod est supplicium in honorem
magistratus adhibitum *Gell. eo. loco.* His ac-
cedit argumentum à iuris ciuilibus penu de-
promptum. Sicut enim qui seruum alienum,
vt corrumperet, sollicitauit, quamuis nullus
sequatur effectus, serui tamen corrupti acti-
one tenetur: §. *Vnde illud. Instit. de oblig. quas
ex deli. nas.* sic qui in alterum irruit, vt cæde-
ret, tametsi non cæciderit, puniri omnino
debet, ne ex tali impunitate eiusmodi faci-
nus ab aliis haudquaquam inaniter perten-
tetur. Quæ est ratio in lege nominatim scri-
pta. *Doct. ad Bart. in l. damus. in ver. Noceat.
C. ad l. Cor. de falsis. Marsil. eleganter in l. Qui
falsam. num. 10. cum duob. seq. ff. eod.*

At quæret aliquis, cum solus conatus,
tam dure corrigatur, effectui quæ pœna fat
erit? Vltimum certe supplicium. Hic ego
non dissimulo summam hanc esse coercen-

di speciem, atque rationem. Sed idem consilium ad alterius perniciem instructum, eodemque animo, & impetu significatum, cur non itidem puniatur? Voluntatis quidem modus prestari potest, casus ictus non potest: *Gell. lib. 20. c. 1.* Et iacere telum voluntatis est, ferire fortunæ. *Cic. in. Top.* Voluntas ergo ipsa cohibenda. Neque enim (vt sæpe dixi) fortuna dat formam iniuriæ. *d. l. Aut facta §. Euentus. l. cogitationis. & ibi gl. de pœ. l. 1. in fi. ad. l. Pomp. de par. l. is. qui. C. ad l. Cor. de sic. Glo. in c. 1. de presump. Gand. de malefi. sub Rub. de pœ. reo. in 1. & 2. col.* Cumque omnis iniuriæ significatio in contrariam significationem Pacis tempore commutetur, sicut is, qui frustra nocere conatus est, cum iniuriam intulit, si potuisset, nocuisset, sic alter debet ex aduerso, vbi traducitur ad Pacem, posse nocere. Facultas autem voluntate nocendi vacua in pace, damno, quod ab iniuria profectum sit, comparatur. Atque hinc intelligere licet, quam præclarum de illis sit, qui se nobis in pace subijciunt, bene mereri, & quod optimus Poetarum cecinit, *Aen. 6. Parcere subiectis*, postquam vltionis acerbitate nil amplius adipiscimur.

Sunt tamen quædam officia aduersus istos etiam seruanda, ita vt, quod Adagio fertur,

tur,

tur, *Ne quid nimis. Ter. in And.* Impunitas enim ad deteriora semper inuitat. *Plut. in Rom. Apophth.* Et si res agitur cum prauis hominibus, verum illud plerunque euenit: *Qui iniuriam fert veterem, nouam accersit. Pub. Mim. in vet. Poet. senten.* Atque vt Cic. *Pro Mil. Impunitatis spes maxima est illecebra peccandi.* Expedit ergo Reipub. & singulis, iniuriæ autorem, cum Paci restituitur, in discrimen vocari, ac duobus præsertim casibus plecti: Altero, cum iactantior est, atque verbosior, ne gloriatur se ex composito aduenisse securum aliaque eiusmodi prædicet, ac in vulgus effutiat obliqua, & permolesta. *Arist. 4. Eth. 7.* Altero, cum nocturno tempore, clamve ac liter grassatus fuit, quoniam qui magis occulte procedunt, ac insidias faciunt, ij sunt iniustiores. *Idem 7. Eth. 7.*

Admonendi autem sumus, Repassionem, quæ pro iniurijs facti in pace contingit, neutra ex parte iniuriam esse. Nam qui referit, iure suo utitur, qui referitur, consentit. *l. 1. §. usque adeo. l. iniuriarum. §. 1. de iniu.* Caueat tamen referiens, ne modum prætergrediatur. *l. sed et si. §. Prator ait. ubi Bar. eo. tit. Glo. in l. pen. ad fi. de arb. Doct. in l. uni. C. Ne quis in sua causa iudi. & in l. 2. C. de dot. promis. Castren. in l. Centesimis. §. fi. de verb. oblig. Ang. de malefic.*

fic. in ver. contra voluntatem. col. 2. Neque enim vulnerandi, occidendive, aut crudeliter quicquam faciendi ius habet, ut suo loco latius pertractabimus. Hanc vero lenitatem indulgeri sibi maioribus in causis is, qui fecit iniuriam, cogitet pro eo discrimine, quod suo forte iudicio nimis graue subit in causis leuioribus. Naturale est enim ut damnis commoda, & commodis damna compensentur *l. eum qui. de iureiur.* Ac illud mea quidem sententia permagnum est iniurias facti omnes, vel maxime graues, ope tolli Remissionis. Iam etenim remotiora nomina sunt exuenda, & propinquis, ac presentibus utendum. Quoniam (ut ait Hilarius *c. intelligentia. de verb. sign.*) non sermone res, sed rei sermo subiectus est. Dari autem veniam mihi peto, si noua in re, ac proprie militari, noue utar vocabulo, & ad multitudinem militum accommodato. Poterā siquidem usurpare Talionē, sed obscurius, nec omnino significanter. Repassio Græcis melius sonat, quam latinis. Restitutio latissime patet, magisque distat à sensu. Nullum ex his cadit in consuetudinem nostram. Sicque alia pleraq; nomina, quæ excogitari potuissent. Remissionem igitur appellabo iam libere, deque ea proprium caput subiiciam, ne cum sit materia insignis videatur.

videatur pene neglecta. l. item apud. §. ait praetor, ne quid. de iniur.

C A P. IX.

*Remissio quid, curque ita
vocata.*

Remissio est fictio super iniuriis aequitatis causa inducta, factum quod est, ut sit infictum. Fictio inquam, quod facta quæ sunt, nullo modo contingat facta non esse. l. in bello. §. Facta. de cap. & postli. reuer. 32. q. 5. §. Paulus. Bart. in l. non dubium. col. 4. C. de legib. Aristot. 6. Eth. 2. Chrysost. de sacerdotio, lib. 1. cap. 4. in fin. Quod Græco versu testatus est Phocylides.

Οὐκ ἐν τῷ δαίμα τὸ τελευτῆσον εἶναι ἀπυκτον.

Et Agatho in Tragediis,

Μόνον τῷ αὐτῷ καὶ Θεὸς σε εἶσενε).

Α' ἤντα ποιδν, ἀσ' αὐτῷ ἢ πεπραγμῆα.

Utque alias diximus, fictio proprie contra veritatem inducitur. Gl. in l. uni. §. accedit. C. de rei ux. actio. & in c. 2. de arb. in. 6. Gand. de malef. sub Rub. de presump. & indi. dub. col. 6. num. 13. Ab. conf. 71. num. 8. vol. 1. Alex. conf. 158. col. fin. lib. 2. Super iniuriis inquam gratia differentia, quo hæc fictio, ab aliis dignosca-

itur.

tur. Adde Acquitatis caussa inducta, quia sine æquitate fictio non consistit. *l. Denique. ex quib. caussis maio.* Hæc autem æquitas in se-
dandis ciuilibus odijs lucet ipsa per se. *l. Æquissimum. de usufr.* Quo circa Plato, *de legib. i.* *Melior est, inquit, iudex, qui reconciliatis leges conscribit, quibus inter se perpetuo amici futuri sint, quiq; tumultus urbis componere studet, quam is, qui leges ad bellum, & illud externum dare meditatur.*

Sequitur definitio. Factum quod est, vt sit infectum, id est vt is, qui iniuriam passus est, ab iniuria vindicetur, non quidem fingendo directe (vt Alciati magistri mei doctissimi, atque eloquentissimi, cuius recordationi plurimum debeo, verbis vtar, de præsumpt. *in i. par. n. 8.*) super facto impossibili, videl. iniuriã non esse factã, sed illud præsupponendo, id est vt perinde estimemus, ac si facta nõ fuisset. Neque enim aliter fingi aliquando potest. Nihil itaque noui Remissio inducit, sed agit id solum, vt partes in eum statum, vnde illas exturbauerant iniuriæ, reponat. Is autem status erat integer, & dignitatis plenus. Ergo per Remissionem sua cuique dignitas ex integro restituitur, *Argu. eius quod Bart. not. in q. sua 9. Iudex per imperitiam. num. 3. ver. quarto probatur sic. Aliquid non esse ab initio. Facit*

cit l. 2. in fi. si ex nox. caussa aga. l. eum. §. si. de inoff. test. l. si maritus. C. eo. l. Dominus fructuario. de usufr. Nec alter alteri præstat, conceditve. Nam si quid deterius constitui apparet, id totum (vt ante dixi) ad communem vtilitatem referri decet. Facti præterea mentionem habui, quod in solo facto fundari fictio possit, quemadmodum Bartolus egregie docuit *in d. l. verum est. de reg. iur. & in d. l. Non dubium. C. de legib.* Ex quo inoleuit consuetudo, vt illis duntaxat iniuriis, quæ re, ac facto collatæ sunt, huiusmodi remedio succurratur, tanquam verum sit illud Plauti *in Trucul. Stultus es, Qui facta infecta facere verbis postules.*

Cum vero dictum sit à nobis Remissionem esse fictionem, magna oritur dubitatio: Nec enim aliquatenus constat eam esse legis inuentum; Quare sequitur, vt sit fictio hominis. Homo autem iuris regulis fingere prohibetur. *l. & si forte. de Castr. pec. Bart. in l. si is, qui. in 1. q. de vsuc.* Quid dicendum? Respondeo Veram esse iuris regulam, ac confiteri, sed integrum tamen esse homini, vt fingat in his, quæ nemini nocet *Guarn. post Crot. in Rub. de verb. sig. q. 16. col. pen. ver. Non obsecundum.* Quanto itaque magis, si profint vniuersis, cuiusmodi est Pax, & Reconciliatio,

tio, quæque ad statum vr̄bis, & ad æqualitatem ciuium conseruandam, siue restituendam pertineht omnia? Ex eo sane, quod diximus partes in pristinum statum reponi, (Remittere id passim nunc Itali vocant) Remissionis nomen, vt mea fert opinio, descendit. Neque enim assentior vel iis, qui censent Remissionem inde dictam, quod iniuria remittatur id est concedatur, atque dimittatur iniurianti. Quo significatu Vatinius ad Ciceronem, *Famil. 5. Meam*, inquit, *animaduersionem & supplicium, quo usus eram in eum, quem capissem, remitto tibi, & condono. Lactantiusque: Deo remittimus ultionem.* Vel ijs, qui more magis vulgari interpretantur Remissionem pro submissione, sui que ipsius in potestatem alterius concessione. Illa nanque opinio nimis communi ratione nititur, cum in omnis generis reconciliationibus condonetur iniuria. Hæc parum Etymologiae respondet. Remissio enim, vt est composita, iteratum actum notat. *l. 3. §. Reficere. de iti. actuque pri. l. Plus est. §. l. Restituere. de verb. signi. l. si. vbi Alcia. eo. tit. Bar. in l. De pupillo. §. si quis riuos. de op. no. nunc.* Quod est superfluum in huiusmodi interpretatione, quia is, à quo iniuria accepta est, nunquam se hostis voluntati permisit (etenim iniuria non fit

consentienti, vt sæpe dixi) nec contra iniurians se vnquam tradidit aduersario. Sese ergo nunc tradens primum exercet actum, quoniam primum non illud tantum, quod ante aliquid est, sed etiam illud, ante quod nihil sit, intelligitur, vt Iurisprudens Africanus perlepide exposuit. *l. ex duobus. in princ. de vulga. & pup.* Verum postquam Præpositio illa, ex qua componitur Remissio, non semper denotat eius, quod fit, repetitionem, imo plerunq; aliud significat, *Bar. in rub. sol. matr. maternaq; lingua* quottidie dicimus Remittere se in alium, qui se illi vtcunque credit, tanquam de manu sua in alterius manum se transferat, *Ecclesiasti. 15. ad solidiorem aliam oppositionem transeo.* Iniurians solus se hosti dedit, & vt loquar de more vulgi, se remittit. Cui placet igitur, vt hinc Remissio deducatur, ei ab altera partium, atque adeo ab infirmiore nomen imponit, alteram, & quæ præstantior est, negligit. *Contra l. Quæritur. de sta. homi. For. Instit. Quib. more contra. ob. in prin. in 1. not. Docto. in l. imperium. de iurisd. om. iud.* Nonne autem melius, si commode id fieri potest, ambas amplecti? Ita prorsus: Et hoc præstat declaratio nostra, Quam tamen non deerint fortasse, qui arguant, quod & ipsa nimis late pateat, cum
in

in cunctis reconciliationibus partes ad primum statum redigantur. Sed his ego respondeo, non esse absurdum, vt vnum, idemque nomen commune sit, ac proprium, quemadmodum videmus iniure ciuili de Adoptione, l. 1. de adop. Manumissione, l. 2. de off. procons. & lega. atque Nouatione, l. 1. de noua. & in Pontificio de Consuetudine. i. dist. Consuetudo. in fin. Præsertim cum nomen ipsum ad id, quod dignius, & frequentius est, se contrahit. *Col. & Doct. in Rub. si cer. pet. & in l. certi. in princ. eo. tit.* Quæ figura loquendi Antonomasia vocatur, siue per excellentiam, *Alcia. de verb. sig. lib. 4.* puta cum Frumentum pro Tritico, l. *Frugem. §. 1. & ibi Alcia. de verb. sign.* Urbem absolute pro Roma, l. *pen. de Senato. ff. & C. de offi. pref. Urb. Idem Alcia. in l. 2. in princ. de verb. sign.* ius Ciuile simpliciter pro iure Quiritum dicimus. §. *sed quoties. Instit. de in. nat. gen. & c. ius.* Sic verbum est omnis omnino dictio, atq; idē restringitur ad nobilissimam, summeque necessariam partem orationis. *Arist. περὶ ἑρμ. γ. Diom. de arte Gram. lib. 1. Isido. 1. Etymol. 8.* Sic cum omnis sententia Enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola nomen commune possidet. *Cic. in Top. Quod ergo Remissionis nobilius sit, atque vltimius*

tius remedium, proprio vocabulo, quod est alioqui commune cunctis reconciliationibus, nominatur.

C A P. X.

*Ipsam Remissionem nobiliorem, sa-
pius q₃ ceteris omnibus usurpatam,
quæ in Pacificationibus
obtingunt.*

Cleobolum, qui enumeratur inter se-
ptem sapientes, solitum fuisse dicere ac-
cepimus: *Ne cui miniteris, est enim muliebre.*
Vide Schol. nostra. num. 187. Homerus vero,
quem ut in aliis excellit, ita in hoc quoque
oculatissimum fuisse apparet: qui inquit,

Εν γὰρ χερσὶ τέλει πολέμου ἐπέων δ' ἐνὶ βελῆ.
Τῷ ἔπειθ' ἢ μῦθον ἐφέλλειν, ἀλλὰ μὴ χεῖρας.

Et Maro noster, qui Homero proximus,
aut certe parest, de Ligeris, & Aeneæ pu-
gna sic ait: *Aen. 10.*

Vesano talia late

Dicta volant Ligeri, sed non ἔσ' Troius heros

*Dicta parat contra, iaculum nam torquet in
hostem.*

Vi-

Virum igitur fortem decet manu promptiorem esse, quam lingua, *Alcia. pro Canin.*

Quod si post confertas manus aduentet, qui negotium Pacis suscipiat, aliquis, erit sane potior ea curatio, quæ factis adhibebitur quam quæ verbis adhibenda esset, nempe ob præstantiam factorum, & quod versetur in grauioribus. *l. aut facta. §. qualitate. de pœ. Sic merum imperium misto, & simplici iurisdictioni præstat, quia circa grauiora versatur. Doct. in l. imperium. de iurisd. omnium iud.* Atque hæc erit ipsa Remissio. Quæ alia item ratione superest, vt quæ nullius dignitati obsit, cum partes tamen ad summam æqualitatem restituat. Etenim quamuis alter potestati alterius se committat, nihil tamen turpe aduersum se confitetur, sed illud ostendit solum, iniuriæ suæ pœnitere. Quod secus est in verbis, vt infra dicemus, Ad hæc vel is, cui se credit aduersarius, iure in illum vtitur suo, vel non vtitur. Et quamuis vtatur, nihilo magis honoratus efficitur, quia nimis exuperat, & (vt alias disseruimus) vlciscendi facultas pro vltione est. Nec vlla fit ei, qui sic plectitur, iniuria, quoniam assensus fuit. *c. scienti. de reg. iur. in 6. Aristo. §. Eth. 9.* Quod si dimittatur impune, id egit solum, vt se periculo obiiceret. In verbis autem qui fieri potest, vt solum
peri-

periculum adeatur? Hac ergo de caussa frequentior est Remissio, quippe cum iniuriæ facti omnes hac medicina curentur. Dictorum vero, quotquot in secundo collocauimus gradu, medicamenti omnis sunt expertes.

C A P. XI.

Faciliorem esse in factorum, quam in verborum iniuriis, pacificandirationem.

Mirum hercle auditu, quod hic præscripsi, homines, vbi grauior, ac durior dissidij caussa antecessit, ad æqualitatem, & Pacem facilius redigi, resque medicabiles magis esse, quam verba. Sed enim ita se veritas habet, vt superioris capitis in fine differui. Proptereaque longo illo sermone, quem habuit de modo reconciliandi, nihil in medium, quo grauioribus verbis consuleretur, attuli, quia scilicet nihil cognoui. Vnica tantum curatio leuioribus factis adhibita fuit, quam possis etiam verbis primi gradus applicare. Sequentis vero gradus verba omni carent medio. Et ratio in promptu est, quo-

quoniam super verbis fictio locum non habet. *Bar. in l. verum est. de reg. iur.* Suntque duo prorsus extrema, ac veluti fines, quibus omnis oratio cōtinetur, de quibus Poeta *Verg. in Epigram.*

*Est, & Non cuncti monosyllaba nota frequentat.
His demptis nihil est hominum quod sermo volutet.*

Quicquid igitur affirmando dicitur, vel negatur, aut verum est, aut falsum. *Arist. in 1. part. Pradicam. cap. 5. & in 3. par. in sermo. de opp. Idem 1. de interpreta. 8. Cic. Tusc. 1. Si enim, verbi causa, te nominauero Transfugam, (quid responderis, paruifacio) es, aut non. Si sis, & ego bonus (quod naturaliter præsumentum) dissimilitudo nostra iam elucet. Neque si prius dicta refellam, æqualis tu mihi decore, sed ego par ignominia tibi fuero, *Boeth. de consol. Philosophia. lib. 1. Viti- osum est enim quicquam falsum assentiri. Cic. in Acad. Et quemadmodum à prudente exigitur, ne mendacium dicat, ita à bono, ne mentiatur. Gell. Noct. Att. lib. 11. cap. 11. Hoc- que ipsum mentiri est. sup. cap. 7. Quo me cri- mine si neruis omnibus aduersus quemcun- que liberare contendo, num me in illud spō- te conijciam? Maius sane est dedecus, quod meis mihi verbis pario, quam vt alius quis- quam**

quam inferre valeat. *Argu. c. Beatus. in fi. 22. q. 2. & Pau. ad Gal. 2. in fi. Amb. 1. de off. 4. curandumque est magis, vt numerus creseat bonorum, quam vt pari malitia se quis addat numero malorum. 23. q. 1. Paratus. in prin.* Iisdem autem rationibus si falsa obiecti, reconciliari tibi prohibeor. Nam nisi aduerser, palinodiamque canam, tu consentire videris. *c. Nonne. de presumpt.* Aduersans vero id ante fateor, quod confiteri in presentia absurdum est, me scilicet mentitum fuisse. Quod mihi tam turpe est, quam si tum ipse mentirer. Obstat & aliud præterea, ne ex æquo in verbis coire possimus. In factis enim (quod sæpe scripsi) actio vertitur in passionem, ita vt qui alium iniuriæ tempore offendit, vel in discrimen adduxit, eidem offensionis, aut saltem discrimini sese offerat in pace necesse sit, factumque antiquum deletur ope Remissionis à facto recenti. Hic vero ordo in verbis non obseruatur. Nam si te proditorem, aut transfugam per iniuriam nominauero, mentitumve fuissespondero, tu Pacis tempore illas in me iniurias nõ retorques, verum ipse (quod aiunt) meo mihi iumento malum accerso, meque iugulo meo gladio. Nec prior sermo sequenti tollitur, sed vterque manet. Neque id communi utilitati

litati adscribi potest, quoniam illud indignum sequeretur, leuiorib. pœnis grauiora crimina plecti, & contra. *Aduersus l. Respicendum. de pœ. Gl. fin. in c. Non adferamus, 24. q. 1.* Manifestum est autem re grauius, quam verbo, peccari. Sed ubi re illata est à me iniuria, perque Remissionem Pax constituitur, me quanquam pulses, nulla notas ignominia. Nam sponte patior, magisque est, vt tibi exæquer, potissimum cum te percusserim. Etenim, vt est in Carmine Hesiodi, *apud Arist. 5. Eth. 5.*

*Si qua qui faciunt, eadem patiantur & ipsi,
Iudicium rectum valde est, atque exitus æquus.*

Quod si impune abiero, satis superq; constat meam mihi dignitatem incolumen esse. At verba, quibus vtor in Pace ad iniuriæ verba tollenda, patientem me non constituunt, sed agentem conseruant. Agentem autem nosse, quid agat, oportet. *l. in totum omnia. de reg. iur.* Ideo nulla est excusatio, quin talia mihi verba officiant, quæ sponte, & ex certa scientia protuli, sumque mihi meæ turpitudinis autor. Nullus insuper modus, quo solum in verbis periculum subeam, reperiri potest (vt superiore capite dixi) sed certam rem semper, & exploratam aggredior. Quare, cum in certis fictio locum non
ha-

habeat, *Alcia. initiō lib. de presump.* id, quod geritur, iniquum fit ex altera parte, necesse est.

Super his igitur iniuriis, quæ grauibus verbis illatæ sunt, coagmentari non posse Pacem omnino censeo. Concordia sane, & charitatis vinculo deuinciendi sumus, cum propter Christi disciplinam, tum quod sublato iure Duelli (quod fit per alterius partis infamiam) quid odiis tendatur vltterius? *Gell. Noct. Att. lib. 6. cap. II.* Vestrum quippe est Reges, sacrique Pastores, si adeo fixæ sint stirpes inimicitiarū, vt aliter diuelli nequeant, vestra illas autoritate compescere, mutuumque vobis consilium, atque adeo auxilium impendere, nec alicuius gratia, studiove committere, quin carcere, exilio, anathemate, & si qua durior est multa, persequamini illas, & radicitus amputetis, *l. Congruit. de off. presi. l. Æquissimum. de usufr. & his in locis Bar. Alex. inl. col. 4. C. vt qua des. aduo. par. iud. suppl. Rom. cons. 126.* statuta in Pastores pœna à secundo Innocentio, vt si in hoc opere Dei segnes inuenti fuerint, dignitatis propriæ damnum incurrant. *90. dist. c. Placuit. cum trib.. seqq.* Et memoria quidem teneo Doctores à Bartolo communiter dissentire, qui posse partes ad Pacem cogi arbitratus est

pro-

profus. *in l. congruit proxime allegata.* Cæterum eius opinio tribus casibus auditur. Cum discordia futura est pernicioſa Reip. quod ſemper fere eſt. Vbi diu decertatum fuit. Et quoties apud Iudicem ſupremum, qualis eſt Cæſar, & Pontifex, cauſa tractatur. *Marſil. conſ. 98. col. fin. vol. 2.*

Sed occurreret fortaſſe nobis ab aliquibus exiſtimantibus, Remiſſione poſſe verba deleri, ob eam cauſam, quod vindicandi facultas in pace pro vindicta eſt, atque vno, & eodem gradu Pax, & vltio continentur, & pluribus verbo, & re illatis ſimul iniuriis vna Remiſſio proſpicit. Ergo & ſingulis ſeparatim proſpiciet. *ſup. cap. 8.* At impar eſt remedium, quando quidem prout quæque iniuria naſcitur, ita & perimi debet *l. Prout. de ſol. multa que accedunt, & conſequentur, quæ per ſe reiicimus. l. in modicis. de contrahen. emp. l. Quadam. de acqui. rerum dominio. Iaſ. in l. Diſtantibus. col. 2. C. de teſta.* Ac manet ſemper regula, qua Fictio ſolis factis adhibetur. *Bar. in d. l. verum eſt.* Quamobrem quiſquis iniurioſum ſermonem Remiſſione abolere contenderit, is ad latam Faciendi ſignificationem confugiat operæ pretium eſt, *l. verbum Facere. C. ibi Alcia. de verb. ſign.* Facereque dicat eum etiam, qui loquitur. Nam & Verba

ba facere dicimus, *Cic. in Ver. & alibi saepe.* & Dicere verbum actiuum est, omnisque oratio est. quædam actio. Quocirca Labeo Actum verbum generale esse inquit, si uere, siue uerbis quid agatur. *l. Labeo. de uer. sign.* Nec sequeretur tamen, quod is iniuriam intulisse re diceretur, qui uerbis contumeliam in-gessisset. Nam odia coercenda, fauores sunt dilatandi. *c. odia. de reg. ius. in 6. Oldr. cons. 14. col. 2. uer. nec ob. quod dicit Arch.*

Sed has rationes quicumq; uoluerit, probet, ab hac ego sententia longissime absum. Quamuis enim Remissio fingat nullam antecessisse iniuriam, haut tamen potest, si uerbo iniuria inposita sit, fingere simul iniuriam nullam antecessisse, atque eandem ueram non esse. Sic etenim ab vno fonte duæ manarent fictiones, & æquitati altera aduersaretur. *Aduersum l. Denique. Ex quib. cau. maior. & l. postliminium. in prin. de capti. & postli. reuer.*

C A P. XII.

Verba facilius factis irrita, nullaque constitui.

AT facta tamen sic extollat nemo, quin sua quoque uerbis sit laus. Verborum si-

D

qui-

quidem peculiare est, nulla fieri, & irrita. Quod vix unquam contingit in factis. Abusive autem Iniuriam eam, quæ nulla redditur, appellamus, Testamentorum instar, quæ imperfecta sunt, vel irrita, vel nulla. *l. ii. §. Testamento. Quomodo testa. aper.* Neque tum restitutio Pacis est necessaria, cum ab ea discessum nunquam fuerit. *Insti. quib. mod. test. infir. in prin. ubi Aret.* Sic fit, ut quæ raro verbis aptari possit Reconciliatio, raro etiam usu veniat. Cuius rei illa est ratio, quoniam cum inuenta sint verba, ut demonstrent voluntatem dicentis *22. q. 2. Is autem in prin. Arist. & Hipp. Sect. i.* hæc voluntas sæpe aliam, atque aliam recipit Interpretationem. Ipsaque verba tum ex usu, tum ex proprietates, nec non per abusum aliquando declarantur. *Alcia. de verb. sign. lib. i. in prin.* Nec quicquid dictum sit, prius ratum habendum est, quam si certa scientia, vel perseverantia apparuerit iudicium animi fuisse. *Arg. l. i. de conf.* Ream etenim linguam non facit, nisi rea mens. *22. q. 2. Homines.* Facta vero, quamquam & ipsa voluntatem demonstrent, si graua, certa que fuerint (de ambiguis, & leuibus mihi sermo non est,) nullam interpretationem admittunt, nisi prauam, suæ præ natura. *l. i. C. ad l. Corne. de Sic. c. i. de præsumpt.*

Gand.

Gand. de malef. sub Rub. de presumpt. & indi. indub. col. 8. num. 8. vers. est etiam, & quintum est indubitatum indicium.

Ut autem res exemplis patefiat, verba ex dicentis voluntate declarari sic poterunt. Dixisse te contumeliosum aliquid mea causa ratus mentitione me defendi, Tu mentem aperis tuam, qua nihil aduersum me loquutum te fuisse testaris. Ego, qui aliter suspicatus fueram, mentitionem aufero. Hic vltro, citroque illæsa est dignitas, nec Reconciliatione est opus. Quæ enim iniuriæ speciem præ se ferebat, ex animo cognoscitur iniuria non esse. Et sine hoc exempli, dum soluitur mentitio, demonstratur plane, si quid dicendo fallar, posse me veritate comperta sine villo dedecore mihi tandem ipsi refragari. Nam citra voluntatem fallendi mentiri non potui. *d. c. Is autem. §. Nemo. Rom. cons. 391. num. 4.* Credulitasque error est magis, quam culpa. *Plancus ad Cic. Famil. lib. 10.* Et fallere dedecus est, non falli. *c. Beatus. in si. & cap. seq. en. q. Spec. de positio. §. octauo. col. 2. vers. Item falsa.* Imo quid magis consentaneum est rationi, quam veritatem cunctis rebus anteferre? *Alcia. de mente Cic. in l. Natura. de verb. sign.* Hominis quidem non est, exactam horis omnibus præstare diligentiam, vt apud *Homerum, Odyss. 3.*

Α'κ' ε' γδ πῶς ἐστὶν αὐτοῦ εἰ μὴ ἀει-
 Ανθρώπου,

Et ut Cicero, *Philipp. 12. Cuiusvis est hominis errare, nullius, nisi insipientis, perseverare in errore.* Recteque Galenus, *de plac. Hipp. lib. 4. Veniam, inquit, homini nato, & peccanti dari conuenit.* Sic è contrario, (& hoc tertium sit exemplum) quoties animo perturbato verba in alium iniuriosa protuli, nihil obest, quo minus illa irrita declarem, quod animus tunc mihi præsens non fuerit. *l. Sciendum. de edil. edict. 22. q. 4. Definitio. Arist. 7. Eth. 2.* Neque iure id mihi vitio dabitur, cum mentitus non sim. Quin bonus, prudensque non iniuria dicar, si de veritate magis, ut proxime dixi, quam de mea sententia sollicitus male emissum verbum reuocauero. Quod *Iliados XV.* hac vtens adsertione Neptunus præstitit :

Στρεππὸν μὴ τε φρένες ἐσθλῶν.

Et Darij filius Xerxes imitatus id ipsum in *Herodoti Polymnia* fuit. Atque hoc exempli genus verbis ab ira proficilcentibus maxime conuenit. Quorum proprium est, ut irrita fiant, non ut eorum caussa restituatur Pax. *l. 3. de diuor. l. Quicquid. de reg. iur. l. si filiam. C. de inoff. testa. c. si quis iratus. 2. q. 3.* Quare Sophocles

cles Oedipum Tyrannum, quod inſimulaſ-
ſet Creontem, ſic excuſat :

Α'κ' ἡλθε μὲ δὴ τὸ ὑνεῖδος πᾶς αὖ

Ὁργῆ βιασθ' ἐν μᾶλλον, ἢ γνώμη φρενῶν.

Aristoteles vero §. Eht. 8. *Perrecte ea, qua
proficiuntur ab ira, non dijudicantur ex prou-
dentia fieri.* Idemque iuris est in corrigendis
ijs, quæ quis magna vi doloris impulsus ef-
fudit. *Qua ratione Mater inter eas personas
est, quæ sine calumniæ timore necem filij sui
vindicare possunt. l. 2. C. de calum.* Eorum sa-
ne, quæ declarantur ex interpretatione, ver-
borum plurima tradere exempla liceret, sed
vnum mihi tradidisse sat erit, quale olim ex
facto habui. Nec petulantiam quidem scri-
ptorum nostrorum coarguat aliquis. Vix est
enim, vt cum venustate fiat, vel dicatur ir-
iuria. Adolescens igitur quidam, dum verbis
cum viro contenderet (qui sunt mores
nostri temporis) eo furoris deuenit, vt pu-
denda hominis nominaret. Digna illa esse
Catamitis adolescentis similibus vir respon-
dit. Adolescens contra virum hac de re men-
tiri. Ego ita pacem inter eos composui, vt
vir declararet, non quidem voluisse adole-
scentem Catamiti nota inurere, sed Catami-
tos ea esse ætate, qua adolescens (sic enim
plerique sunt,) intellexisse. Hocque pacto

ad ætatem relata est similitudo, non ad personam, maximeque propria, & verbis ipsis accommodata fuit, c. cum adco. de rescript. c. in presentia. §. Præterea. de proba. & ibi Dec. col. 7. Idem in l. Non hoc. col. 2. C. unde legi. Rom. conf. 361. num. 9. ac sublata prorsus mentitio, dempto videlicet fundamento. Mentitio namque responsio est, quæ semper ad prædicta refertur. l. De ætate. §. quid autem. de interr. actio. §. Præterea. In fci. de inut. stipul. Ias. in l. Causas. col. 2. C. de transac. Aug. in Evangelium Io. cap. 9. Iis que sublatis consequens est eandem ipsam tolli. Reg. Accessorium. in 6. At Facta his tantum casibus irrita fiunt. Vbi aliquis à me deturbatus fuerit, qui hoc sibi iniuriæ ducat me id inuitum, imprudentemve, & absque cogitatione iniuriæ commississe declarare potero. Arg. d. l. 1. in fci. C. ad l. Corn. de sic. Marfil. sing. 176. Text. in l. 1. ibi. si tamen l. C. si aduer. delic. Tale si quidem genus facti, cum nullum graue detrimentum afferat, leue est, & quod sit anceps, in meliorem partem interpretandum, vt alias docuimus. Atque hæc cum re ipsa conuenit interpretatio.

Certa vero, & graua facta sic ex mente aliquando interpretamur, vt iusto à me aliquo vel telo per errorem petito declarem errasse me in persona, cum illum alium esse putauerim.

rim. l. 3. in fi. de iniu. Sicq; quod attinet ad personam, iniuria tollitur, nec opus est reconciliatione, quamuis manente offensa poenam Magistratus non effugiam, l. eum qui. §. fi. eod. ti. Hincque late intelligere licet, quantum à nobis lex differat in æstimandis iniuriis. Animaduerti vero summopere decet has omnes interpretationes, quibus iniurias reverbilve factas irritas reddere conamur, verisimilibus aliis, ac plane credibilibus coniecturis munitas esse debere, nec vllam antecessisse diuersam, aut contrariam eiusdem iniuriæ interpretationem. Doct. in l. Quicquid adstringenda. de verb. ob. Bald. in l. De die. in prin. col. 3. Qui satis. cog. Alioqui suspectæ fraudis viderentur. l. sed Iulianus. §. Proinde. de SC. Maced. l. Post contractum. vbi Bart. de dona. Bald. in l. sed & reprobari. per eum Tex. in prin. de excu. tutor. Quapropter si quid à te expressum fuerit, quod ego contumeliæ loco posuerim, te quo ipse in alium inuectū fuisse testeris, nostrum id sermonem ferre necesse est. Quod ex præmissis, & subiectis, ac concurrentibus tum verbis, tum factis haud ægre cognoscitur. Old. cons. 8. las. cons. 5. col. 3. in fi. vol. 3. Ang. in l. Juris gen. §. Quod fere. de pac. post Inn. in. c. cum M. de constitu. Idemque est, vbi te aliquid per errorem dixisse profitearis. Hic enim error

probabilis esse debet, vt quia sic publice à multis existimaretur, ex spectatæ fidei viris audiueris, alienum sit factum, & id genus alia, quæ excusare errorem, ignorantiamque iure consueuerunt. *l. Regula. § sed facti. de iur. & fact. igno. l. si. Pro suo. Rom. cons. 39 i.* Quod si calore dictum iracundiæ abrogare volueris, nulla perseuerantia id à te ratum habitum fuisse oportet. *d. l. Quicquid. cum sim. de reg. iur.* Sed reuocatum Statim, id est, vt ceciderit primum ante capitales inimicitias cœptas. *Gl. in d. l. Iurisgen. §. Quinimo. de pac. Bar. in l. legem. in 3. col. C. eo.* Inimicitia namque non solum iniurias non delent, sed confirmant prorsus. *§. si. Instit. de iniur. quicquid aliqui dicant, quorum sententias in foro non reprehendo. Luc. de Pen. in l. omnes omnino. C. de decurio. lib. 10. Foller. ad Maran. in 1. dist. iudiciorum. num. 97.* Si te, quod alium imprudens, vel inuitus impuleris, excuses, necesse est exempli causa nos angusto in loco conuenisse. Si per errorem verberasse, vel aggressum fuisse te quempiam adseueres, locus ipse obscurus, opaca nox, nullæ cum illo similitates, rarum hominis in eo loco commercium, oris, aut vestium similitudo tibi erunt adiumento, aliaque eiusmodi complura argumenta, quæ causa posita, quid in
qua-

quaque conueniat, res ipsa docet, cum interim neque facile, neque necessarium sit tot de rebus sigillatim de vnaquaque explicare. Sic Bonif quoque in materia maleficiorum ait sub Rub. de indi. col. 2. Aug. ad Ang. in vers. Quod fama pub. preced. super ea q. An vnum indicium, seu plura requi. Cic. de Inuentio. lib 2.

Verum enimvero putet aliquis, qua ratione verbis ab ira proficiscentibus medemur, eadem posse nos factis mederi, irrita etiam facta declarando. Quod longe aliter se habe. Quare sciendum eos tantum actus propter iram excusari, quos imminuto iure partis reuocare possumus, cuiusmodi sunt sermones, in quibus perseueratum non fuit, & quicquid denique à nobis geritur infra percussionem. Fab. in l. si non conuicij C. de iniu. Cagnol. in d. l. Quicquid. num. 13. de reg. iu. post Imo. quem allegat in c. cum te. de re iudic. Bart. in l. Qui ea mente. in fi. de fur. Semper autem diminutum manet ius eius, qui percussus est, nempe quoddamno coniuncta fuit iniuria. Ergo per speciem iræ deleri nequaquam potest. Quin etiam quanta ad nequitiam fenestra aperiretur, si sciret vnusquisque post illatas alteri manus solo iræ nomine se posse tueri, cum nemo fere non percutiat iratus, ita vt illi fides nunquam non esset probabiliter adhibe

be

benda? *Dec. in d. l. Quicquid. col. 2.* Postulat itaque Reipub. utilitas non alia ratione ictus, quam Pace, aboleri, vel ope Remissionis, corrigendi simul, deterrrendique causa, *supra cap. 8.* vel saltem venia, vt de re inconsulto facta, petita, cum dici soleat iram, quæ ex iusto dolore venit, quamuis delictum prorsus non excuset, dignam esse tamen, ex qua pœna mitigetur. *Arg. eorum, qua not. Ias. in l. si filiam. col. 2. C. de inoff. testa. Boer. Decis. 164. ad si. in 1. par.* Quod ipse Pacis arbiter dispiciet. Leuiores sunt enim, quæ repente aliquo motu accidunt. *Cic. de off. 1.* Et iustus dolor in causa est, ne petita venia denegetur. *Fab. in d. l. 2. C. de calum.* Alioqui Remissionis medicamen per ea, quæ diximus, est necessarium. Demum vero generaliter illud scire expedit, non omnem iram excusatione dignam, sed eam tantum, *Doct. in c. Dudum. de conuers. coniug. Inn. & Fel. in c. sicut. de iureiu.* qua (quod est in consuetudine sermonis Latini) dicitur aliquis Exisse ex Potestate, *Cic. Tusc. 3.* iccirco quia non sit in potestate mentis, cui regnum totius animi à Natura tributum est. Atque hæc tam vehemens perturbatio difficulter probatur.

CAP.

C A P. XIII.

Quatenus Remissioni tribuatur, & an ei, qui se remittit, vlla vti defensione aliquando liceat.

Nondum vero absoluta est Remissionis materia, ni perspicuum sit, quatenus illi moribus indulgeatur, & an ei, qui remissioni se offert, facultas detur aliquando se iure defendendi. Quæ dubitationes ita coherent, vt altera cognita vix altera possit in obscuro esse. Quod igitur spectat ad priorem, dubium facit ea regula, qua legum Doctores vnumquenque pro alio ad ipsam vsq; necem obligari posse dicunt, quoties voluntati hominis consuetudinis vis accedit. Quapropter valere inquirunt consuetudinem, vt fideiussor pœnam corporis subeat, quamuis id lege sanciri non possit, quippe cum desideretur in lege consensus hominis, qui pacto adhibetur. *Dec. in c. 2. de constitu.* Quod si vitam alterius causa suppono, meo quanto magis? *l. Praeses. C. de ser. & aqua.* Ad hæc is, qui se in hostis arbitrium confert, peccauit semper, nec nisi meritas pœnas expectat, cum fideiussor per se innocens alieni criminis successor contra iuris regulas constitua-

stituat. *l. Crimen. de pœ.* Adde Pacis fauorem, qui cum summus sit, nulla alia contractus specie debet esse deterior. *Supra cap. 2:* Nam & in iure loci sunt ex comparatione, præcipueque, vt quod in re minore valet, valeat in maiore. *Aut. Multo mag. C. de sacros. ecc.*

Aduersus tamen hæc argumenta leges pugnant, neque sui facultatem aduersario facere quenquam permittunt. *Bar. in l. 1. §. vsq; adeo. in fi. de iniur.* Et esto moribus condonandum aliquid esse, cauere nihilominus, ne modum excedat, aduersarius debet. *Idem Bar. in l. sed & si. §. Prætor ait. eo. tit. Excedere modum is intelligitur, qui cutem scindit, osve perrumpit. Ang. de malef. in vers. contra voluntatem.* Colapho igitur, vel fuste leuiter attingere nemo prohibetur. Quin omnia licent citra vulnus, debilitationem, mortis discrimen. *Bar. in l. 3. num. 2. de dot. promiss.* Vulneris autem appellatio ictum omnem, quem curari sectione oporteat, comprehendit. *Idem Bar. in l. Prætor edixit. §. fi. de iniur.* Et hæc quidem damna nullus sibi infligere potest, cum nemo sit Dominus suorum membrorum, ergo nec alteri demandare. *Idem in d. §. vsque adeo.*

Neque me mouent obiecta, tanquam voluntas hominis, & autoritas consuetudinis
adiun-

adiungantur. Hanc etenim consuetudinem, tamque latam nego. Quod si quæ est, certis finibus continetur, nec ultra, citraue (vt mox dixi) progrediendum. A Remissione vero Fideiussio quantum distat? Hanc probat lex, illam improbat. In hac Iudex, *l. 2. in fi. l. Quippe. de iud.* iu ea priuatus sibi ipse ius reddit. Quod vel nequit omnino, *l. Qui iuri dictioni. ff. de iuris d. omnium iud. l. uni. C. Ne quis in sua iussu iud.* vel boni duntaxat viri arbitrari, *Bar. in d. l. sed et si. §. Prator ait. Hic iudex. ἐμψήχορ δὲ ξάιος, id est, Animatum ius dicitur Cal. lection. antiq. lib. 12. cap. 64.* nec maiorem dante auctoritatem habet, *Reg. Nemo plus iuris. in ff. & Sequestri (quod aiunt) Transfactorique Pacis similior est, quam Iudici. Bal. in c. 1. §. inter pares. de lege Contra. Alcia. de præsump. Reg. 3. præsumpt. 35. in fi.* Hoc amplius quod fideiussor sub conditione, quæ incerta est, obligatur, nimirum si reus pacto non steterit. Qui vero sui facultatē aduersario tribuit, is protinus, necessarioque remanet obligatus. Incerta autem, & quæ pendent à futuris casibus, quamuis alioqui iniusta, facilius tolerantur. *l. 1. C. de pac.* Astruitur his odium priuatæ uktionis, quo Remissio nunquam vacat, cum idē à lenitate Pacis sit alienissimū *Reg. odia. in 6* Utque supremæ respondeamus obiectioni, quam-

quamuis digna favore sit Reconciliatio, haud tamen facienda sunt mala, ut inde eueniant bona. *c. Quod ait. dist. 14. c. Faciat. 22. q. 2. c. Forte. 14. q. 5. c. sic non. 32. q. 4.* Quin si subiectum tibi hostem interficias, qui cum reconciliabere? Cum eone iam mortuo, an cum propinquis, & heredibus, quibus iniuria communis est? Ne igitur in absurdum incidamus eiusmodi, cui se dedit alter, eiusdem restringimus arbitrium, nec ut modum excedat, patimur. Quod si excesserit, excedere conatus fuerit, iuste illi obstitimus, nosque ipsos ab iniuria vindicamus, (qui fuit alter quaestionis nostrae articulus,) quem ad modum Iudici quoque de facto procedenti permissu legis obstitere. *l. Defensionis. C. de in. fis. lib. 10. Ias. Deciusque in l. ut vim. de iust. & in. Dost. in l. 2. de app. recip.*

At noua exoritur quaestio. Cum enim Voluntatis significatio latissima sit, *l. si sic. de leg. 1. l. cum quidam. seq. tit.* tunc saltem videtur concessum necis arbitrium, cum hostis Voluntati se quispiam tradidit. Et in hanc sententiam Castrensis iuit, *in d. l. cum quidam*. Quam licet generaliter nec ausim improbare, nec velim: in Remissione certe nullatenus probo. Nam manet semper inuicta ratione modus excedatur, & neminem plus iuris

ris in alium transferre posse, quam ipse habeat. Quod & humanius est, atque benignius, *Pet. Gbe. sign. 6.* & Ciceronem habet ad stipulatorem, cum dicit, *Tusc. 4. Voluntas est, quæ quid cum ratione desiderat.*

C A P. XIV.

Ex quibus causis intermittatur publica utilitas.

NVnc, quæ sint causæ prætermittendæ utilitatis publicæ differendum. Priuata intermittitur nunquam, eo quod is damnū semper accipiat, in quem confertur iniuria, & vt charta scriptioni, picturæve tabula, ita is iniuriæ subiaceret. Duæ sunt igitur causæ, ex quibus præsertim publica utilitas posthabetur. Altera, cum æquis viribus decertando læsus est aliquis. Ab hoc enim cepisse iniuriam vel lex ipsa coniicit. Nec communicato semel periculo, vt æqualitas fiat, est amplius quicquam experiendum. *Gl. in c. 1. de purga. vulg.* Altera cum damnū is, qui palam prouocauerat, accepit. *l. Qui cum maior. §. si libertus. de bo. lib. Marsil. cons. 60. vol. 1.* Maxime si prouocatus non ex intervallo, sed ex continenti sese defendit. *l. 1. §. cum arictes. §. quadr. panp. fe. dica. Fab. in Institutio. de iu. nat. gen.*

gen. § cui. §. *Ius autem gentium. in ult. col. Alcia. de presump. Reg. 3. Presum. 39.* Etenim à natura tributum est, vt nos, vitam, corpusque tueamur. *Cic. de off. 1.* Atque his, & consimilibus causis à publicavtilitate fit intermissio, iniuriaque minus proprie iniuria dicitur, cum iure permittente fiat, *l. si in prin. de iniur. & per hoc, vbi ventum ad Reconciliationem fuerit, à Remissione vacatur.* Debet porro venia peti Marco ipso Catone autore, *apud Gell. Noct. Att. lib. 11. cap. 8. Macrob. Saturn. 1. in si. Procem:* qui parem esse compulsi, & imprudentis causam censuit, vt ab vtroque si offensum fuerit, venia petatur, nosque de imprudente plura supra tetigimus. Verba Catonis sunt hæc in Aulum Albinum: *Næru,* inquit, *Albine nimium negator es, qui maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare?* Nam petere veniam solemus, cum vel errauimus imprudentes, vel compulsi. Petetur ergo venia, & iure impetrabitur, seu manifeste compulsus quis fuerit, seu per legis coniecturam.

Cum vero non desint, qui hæc transferant ad alias facti species, putentque propter ius sanguinis agendum esse mitius inter coniunctos, quam inter extraneos, si reconciliatione sit opus, minuenda est hæc opinio. Neque enim agendum est mitius cum eo, qui

qui grauius peccat. c. *Quasiuit.* & ibi Gl. fi. de iis que fi. à maio. par. cap. Dec. in c. at si clerici. in prin. col. 4. de iud. & in l. si familia. in 3. not. de iurisd. omnium iud. Tex. in l. vni. ver. Et oportet acerbius. C. de rap. virg. Oldra. conf. 15. ibi. Et ratio potest esse. & conj. ult. ibi. Tunc. n. Et constat quidem ius humanitatis violari, à quocunque homine iniuria fiat, ob cognationem illam, quam inter omnes homines natura constituit. l. vt vim de iust. & iur. Sed cum plures sint gradus huius cognationis, atque societatis, arctior multo est colligatio propinquorum, quæ ab immensa illa societate humani generis in exiguum, angustumque concluditur. l. i. C. de impo. lut. descrip. lib. 1. Cic. de off. 1. Atq; idem de Amici. Propterea multum interest, an homini iniuria noceatur, an contumacia iuris, & sanguinis contumelia concurrant. Acerbum siquidem est (vt ait Cicero, pro P. Quintio.) ab aliquo circumueniri, acerbius à propinquo. §. 1. in aut. de consang. & uteri. fratribus. l. si adulterium cum incestu §. 1. ff. ad l. Iul. de adulte. Glo. in l. 2. in ver. Postponendis. C. de primice. lib. 12. Ad hæc ius sanguinis à Natura descendit. §. Sed hodie Institu. de adop. §. fi. de leg. agna succ. à Natura inquam, non Deo, quam Glossæ naturantem appellauere, sed quam naturam. in §. pen. Insti. de verb. ob. à vita forte non

non inepte dixeris. Vitæ autem præstat honor, adeo ut honoris causa vita plerumque ipsa cum morte laudabiliter commutetur. Vnde illud *Verg. in 2. Æn.*

Pulchrumque mori succurrit in armis. Et Pulchrum, & decorum est pro patria mori. Hor. in 3. Carm.

Et apud Homerum Achilles, *Iliad. 1.*

Μῆτερ, ἐπέμ' ἔτεκες γὰρ μιν ἠγάδιον παῖτόν τε,
Τιμὴν πέρ μοι ὄφρα δὲν Ὀλύμπῳ ἐξυαλίξω
Ζῆός ὑψι βρεμέτης.

Isocrates vero πρὸς δῆμον. μάλλον δὲ λαβῆ ψόρον, ἢ κίνδυνον. Et

Cicero, *Off. 1. Cum tempus, necessitasque postulat, decertandum manu est, & mors seruituti, turpitudinique anteponenda.* Et Tacitus, *in Iul. Agric. Honestas mors turpi vita potior.* Quis igitur postponendum esse honorum vitæ censuerit propter ius sanguinis, quod manat à vita? Effectu certe nobilior est causa, *Gl. in Institutio. in Rub. de iust. & iur. Pau. ad Heb. 3. ibi. Amplioris. Cic. in Top. cum tradit Comparationis locum, & vim. & quod principale est, consequenti. §. si tamen alienam. Instit. de rerum divi. Quin apud Iurisprudentes argumentum valet à sanguinis coniunctione ad amicitiam, Doct. in c. Requisisti. de testa. Marsil. in l. unum. 208. C. de rap. virg. magnaue amicitia fra-*

fraternæ præstat necessitudini, *Alberi. in l. sed & ha. de procu. & ordo scripturæ amicum passim consanguineo anteposit.* *Alcia. de præsump. Reg. 1. Præsump. 28. in 2. col.* Quod penes etiam probatissimos linguæ Latinæ scriptores videre licet. *Cic. de off. 1. Val. lib. 4. cap. 7.*

Num vero imminuta semel amicitia redintegrabitur spretis mediis reconciliationis? Minime quidem ultra primum iniuriæ gradum. Est enim quatenus amicitiaë tribuatur. *Cic. de amici.* Ergo nec sanguinis necessitudo. Nam quamvis sublata benevolentia amicitiaë nomen tollatur, propinquitatis maneat, §. *sed naturalia. Institu. de iur. nat. gen. & civ.* indigni sunt tamen, qui se tueantur hoc clypeo, quicumque in propinquum, perinde ac in amicum peccauerint. *Arg. ex comparatione.* Quod si profanis his sermonibus sacræ admiscendæ sunt literæ, ut æstimatus ille à Christo fuit proximus vulnerati, qui curam eius suscepit, non qui neglexit, *Luc. 10.* sic nobis censendus est ille propinquus, qui benevolentia, & charitate, non modo sanguine, prope accedit. Neque hinc abest Salomonis sententia, qua litrem foeminarum de puerperio concertantium sic diremit, ut matrem eam esse iudicaret, quam pietas, amor, que matrem esse declarabant. *2. Reg. 3. c. 2. de præ-*

presump. Fauent leges cognationi, dum mutuo se amore prosequi cognatos credunt. *l. cum seruus extero. Manda.* Magnum est enim eisdem vti sacris, eadem monumenta maiorum, sepulchra habere communia. *Cic. de off. 1.* Vbi palam iniuriæ exarsere, quid amplius faueant, vel credant? Versantur enim in claris *l. Continuuus. cum ita. in fin. de verb. oblig.* Atque profecto sic mihi perspicere videor ut non aliam ob causam doctissimorum virorum ingenia, legumque sanctissimarum latores amicitiae nomen vbi que prætulerint, nisi quod certio rem hanc beneuolentiæ normam Duce m semper habuere. Quod à me item alio libro explicatū fuit, *Indagationum iuris lib. 1. cap. 33. Cic. in Lal.* Quanti vero faciend a sit inter coniunctos iniuria, magis quam inter extraneos, vel ipse Iustinianus docet, *in l. cum oportet. I. C. de bon. qualib. cum paternum arbitrium in bonis filiorum aduentitiis restringit, ne vel ad extraneos illa transferri cum dolore sentiant vel ad fratres ipsos, quod (inquit Textus) grauius multis esse videtur. Si enim rei causa tantopere flagrant, pro dignitate quanto magis? Cap. in ciuilib. cons. 17. col. 3. ibi Et tanto asperior em. Gand de malef. sub Rub. de aliq. quest. var. in prin.* Recte ergo Sophocles desipere eum, qui pu-

putat ab se cognatum impune affectum iri
iniuria, dixit his versibus. *in Oed: Tyr.*

Εἰ τοι νομίζεις ἄνδρα συγγενῆ κακῶς
δρῶν, ἔχ' ὑπέξεν πλὴν δίκην, ἔκ' εὐφρονεῖς.

Callistratusque Jurisconsultus, *in l. capitulum de pæ. Omnia, inquit, admissa in patroni, patronive filium, patrem, propinquum, maritum, uxorem, ceterasque necessitudines grauius vindicanda sunt, quam in extraneos.*

C A P. XV.

Operis conclusio, & cur in Reconciliatione ora, manusque, & dextra potius, quam sinistra iungantur.

QVod Paces, ac fœdera claudit, idem huius operis futurum est extremum. Manus itaque, & ora iunguntur, vt animorum coniunctio, atque redintegratio cognoscatur his signis. Nec vllum quidem hominem arbitror esse, qui nesciat, manum pignus esse fidei, amicitiaë, fœderis, ac pacis. Quo circa Homerus de Nestore, & filiis, deque Telemacho, & Pallade sic ait, *Odyf. 3.*

Χερσὶν τ' ἠπαλάζοντο ἔειδ' ἐλάαδ' ἀνωγόν.

Et mox de solo Nestore. Ἀμφοτέρων ἑλισχέεσθ.

Ver-

Vergilius vero de Pallante ad Aeneam *Aen. 8.*
Egrederere ô quicumq; es, ait, coramque parentem.
Alloquere, & nostris succede penatibus hospes:
Accepitque manu.

Et Plaut. colloquente virû Alcmena. *in Amph.*
Et manum prehendi, & osculum tetuli tibi.

Quin manus ministræ sunt rationis, & mentis. *Cel. lectio. antiq. lib. 2. cap. 33.* Ex quo intelligere licet non temere, neque fortuito, sed prudenter, scienterque rediri in gratiam, & hoc esse virtutis opus. Ipsa præterea palmæ cutis, quæ tangitur, quod leuior sit, ac moderatio præ cæteris corporis partibus, *Asiæ. de complexio. membrorum. cap. 2.* id innuit, ad esse iam temperantiâ sedesq; animi perturbationis esse. Osculo vero liber, ac voluntarius eorum, qui in fœdera veniunt, consensus exprimitur. *Cap. in ciuilib. cons. 2. col. 4.* Adde, quod iisdem signis repræsentanda est pax, quibus ante iniuria repræsentata fuerat. Re nempe, & verbis. *Supra cap. 6.* Vt qui se odio consecrati sunt, amore se posthac prosequuturos fore cognoscant, ore, id est verbis, & manu, id est factis. Dextraque hinc inde confertur, quod eam Fidei Numa sacram esse constituit, *Liu. Dec. 1. lib. 1.* quodque per eam veteres, tanquam per Numen aliquod iurare consueuerint *Ter. in And. Auspi.*

spicium subinde foelicius semper à dextra. *Luc. 1. Xenoph. de Cyri Pædia. lib. 2. Cal. lectio. antiq. lib. 8. cap. 39.* (Nam quamuis Latini à Græcis, & Barbaris dissentire videantur, *Cic. de diuina. lib. 2.* conueniunt tamen autore Plutarcho, *in Problem. & Seruio, in 2. Aen.*) Quare Vergilius in dextra Elyfios statuit, *Æn. 6.* dextramque idem Fortunam, hoc est meliorem appellauit, *Æn. & 2.* Herculem, quo propitius esset, his inuocauit verbis, *Æn. 8.*

Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.

Ille vero idem Hercules (vt est apud Xenophontem *lib. memorabilium. 2.* cum primum pubesceret, dextrum iter, nimirum virtutis ingressus est. Et dextro pede Iuuenalis ait, *lib. 4. Sat. 1.* quod est læto omine. Quid quod stare Deum à dextris inquit sæpe scriptura, *Psal. 15. 108. 109. & 120.* atque his in locis *Euthym.* cum adest, fauetque? Et sedere dicitur Christus ad dexteram patris, *Marci ult.* ad quã similiter boni omnes vocantur, *Matt. 25.* nempe ad beatitudinem *Isid. de sum. bo. l. 1. c. 16. ii. fi.* Iubemurq; vt nesciat Sinistra nostra, id est Ambitio, quid faciat Dextera, q̄ est Caritas? *Mat. 6.* Ad summã (ne agam de singulis) Natura omnes motus orditur à dextra *Arist. de ani. incessu.* vt q̄ dignitate, *Ge. 48. Pro. 3 Arist. eo. l. de ani. incessu. Cal. lect. ant. l. 1. cap. 2.* roborere, fir-

re, firmitate, promptitudine præstet, *Arist. 5. Eth. 7.* sitq; ferendis auxiliis apta potissimum. *Quamobrẽ Vergilius, Æn. 6. Da dextrã misero.*

Ex aduerso vero Sinistræ nomẽ (seu mauius Leuẽ, quod attinet ad hominũ actiones) malum, & infœlix quoddam, ac mutilum præ se fert, vertique fere omnia in oppositum possunt, qua in re satis fuerit illud *Apulei, lib. 1. de asin. aur.* Sinistro pede profectum, id est malo omine.

Vergiliiq; repetitum Carmen, *Ecl. 1. & Æn. 2. Si mens non leua fuisset.*

hoc est infirma, & parum prudens. Haud tamen negarim, tungi iungi sinistras posse, cum alter scæua, mancus, ambidexterve fuerit, seu dextra utcunque imbecilli.

Atque hæc habui, de Priuata Reconciliatione quæ scriberem, cum interim prætereundum silentio non sit, has dextræ, & osculiceremonias neq; passim, nec; semper, neque ab omnibus exigendas esse, verum ab iis tantũ, qui stricto, militariq; mōre in gratiam redeunt. *c. Nemo pot. 1. c. in argum. de reg. iur. in 6.*

Pet. Ghe. sing. 100. Cæteri suo pte arbitrio vtuntur. Spec. de tren. & pa. col. 1. vers. item not.

F I N I S.

DE IV-

DE IVRE ET
ÆQVITATE
DISPVATIO
FORENSIS,

*Secundum quam Ciuilis disciplina
cum in Scholis, tum in Iudiciis
recte tractari potest.*

Per

IOANNEM OLDENDORPIVM.

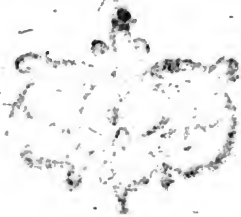
*Nolite indicare secundum aspectum, sed
iusto iudicio indicate.*

M. DC XI.

IOACHIMVS CLAV-
dius, lectori.

*Vt, nisi conueniant urgenti pharmaca morbo,
Promissa grauius l'aditur ager ope:
Arctat ut assiduo cruciatu calceus ungues,
Ni sit ad appositum formula ducta pedem:
Sic Lex presenti non undique commoda facta,
Innocuos contra iuraque fasque premit:
Excute cum primis causas & tempora rerum.
Aequo metiri qui pede iura uoles.
Id tibi prestandum qua sit ratione, modoque,
Perspicua tradit hic breuitate Liber.*

PRAE.

.IX C C M

PRÆSTANTIS-
SIMO VIRO, Dn. TIEL-
MANNO A FOSSA, BONA-
rum artium Magistro, Ecclesiæ Colonienſis
Metropolitanae à ſecretis longe diſertiſſi-
mo, perpetuo ſtudiorum Mecæ-
nati, Ioannes Oldendor-
pius S. D.

*Si cognata rerum huma-
narum ambitio Nos obca-
casset omnes, Præſtantif-
ſime vir, haud dubie Ma-
giſtratus Romani orbis aliquanto dili-
gentius perpenderent huius ſeculi con-
ditionem, quam Deus inter præcipua
oraculorum ſuorum exempla, per Da-
nielem Prophetam deſcribi voluit. Si-
quidem rex olim Nabuchodonosor vi-*

Epistola

dit prae grandem terribilemque statu-
am, aureo Capite, argenteo pectore,
ventre aeneo, ferreis atque fictilibus
pedibus constantem. Cumque huius
visionis mysterium omnes regni sapi-
entes ignorarent, solus Daniel revelan-
te Deo, de quatuor Monarchiis inter-
pretatus est: Aureum scilicet Caput, de
primo Assyriorum rege: Argenteum
pectus, de regno Persarum: Ventrem
aeneum, de Graecorum imperio: fer-
reos atque fictiles pedes de statu Roma-
ni Imperij, durissimis quidem bellis la-
te propagati, sed quod nunc tamen ne-
glectu iuris & aequitatis, infirmius
multo habemus, atque olim fuit. Enim
vero, quum nulla regnorum conditio,
sine legum observatione consistere pos-
sit: Significantissime Nobis corru-
ptus Civilis disciplina status per fictiles
ostenditur pedes.

Ne-

Nuncupatoria.

Neque vero cœlestis atque misericors Pater, frustra voluit tam magnam rerum vicissitudinem initio statim indicari: primum, ut certo constaret certius, nullas regnorum statuumve mutationes accidere sine ineffabili illius destinatione. Deinde, quo magis mortales aduersus futuram degenerantis mundi calamitatem, ad fulciendos tandem frictiles pedes, diuinis bonarum artium donis sese prae-munirent.

Itaque Cicero, quanquam veri Dei religionem ignoraret, animaduertit tamen suo seculo gliscentem iam tum legum obseruationem, omen esse futurae deminutionis, quam ubique deplorat, admonens diligenter nullum fore, nisi ciuilibus philosophiæ presidium, quo sit tuto confugiendum. Quanto ma-

Epistola

gis autem fateri nunc oportet, Imperium Romani orbis, adeoque Christianam Rempublicam fictilibus vix pedibus ad hæc usque tempora pervenisse: Quandoquidem tota Civilis disciplina cognitio superioribus annis amissa fuit. Quare si communi sensu uti voluerimus, & non turpiter obbrutescere: cedemus ultro veritati, quæ solem in manibus gestans, ostendit nobis, à multis annis veram iuris & æquitatis cognitionem observationemque propemodum nullam fuisse.

Quod si quis tam sit impudens, ut ista dissimulare velit: aut tam stupidus, ut non intelligat: hunc & rationibus & exemplis aperte convincemus.

Inprimis enim Neratius I.C. tradens, Leges sciri posse, neminemque
ea-

Nuncupatoria.

earum ignorantia excusari: quum ius (inquit) finitum esse & possit & debeat. Sed immensis commentatorum altercationibus superiore seculo ius fuit factum prorsus infinitum. Ergo non potuit esse vera Iuris & aequitatis cognitio observatioque, solet enim ignorantia rei quantumvis praeclara tandem parere contemptum. Et hanc argumentationem, qua saepe uti soleo, nullis unquam Criticorum calumnijs elevari posse, certum est.

Deinde Exemplum videamus evidens fori, in quo velut officina quadam quum paratissimam esse oporteat Iuris executionem: Lites nunc fiunt immortales, verborum & ceremoniarum abusu pernicioso. Sic consenescent miseri litigatores tandemque non nisi Cadmeam expectant victoriam: qui p-

Epistola

pe quod plus impenderint, quam tota res sit. Et medius fidiusquemadmodum ad incendia turmatim accurrunt partim otiosi spectatores, partim temere impediētes alios, plerique prædandi animo: Ita iudiciorum cohors, ad paratam iustitiæ executionem quasi viua lex instituta, plus damni, quam suppetiarum adfert controuersis hominum: bonorum virorum existimatione semper salua.

Tum si Scholas quoque inspiciamus, quæ velut seminarium esse debebant, unde quoquo versus administratores forensium negotiorum prodiret: Nihil in his proditum est aliud, quam quemadmodum leges & iuris themata in varios sensus, Vertumni more, possent torqueri. Quos item in prima atate ad grauitatem erudiri oportuerat,

rat,

Nuncupatoria.

rat, eorum ingenia anilibus corrupta sunt altercationibus: Quum tamen nihil opus esset, suffundere frigidam ijs, qui plus satis natura proni sunt ad dissentiendum.

Dicisne igitur, verum ius & bonam arborem fuisse, quæ tales in Repub. fructus produxerit? An non, hisce tamen evidentibus rerum testimonijs, si ratione non moueat, fateri tamen verum Diuinus coget vates, qui corruptissimum hunc statum fistilibus prædixit pedibus? Tali enim modo hanc questionem, an sit & quid sit ius, tractari iubet Reipublicæ salus: hoc est, rebus ipsis (ut Pomponius ait), dictantibus, non autem inanibus verborum ampullis, aut falsis affectibus.

Interim prospexit omnipotens Pater, actum esse de politica viuendi ra-

E s tio-

Epistola

tionem, nisi sustinendis hisce fictilibus: humana statua pedibus ipse subueniret: ideo pene incredibilem verbi sui omniumque disciplinarum Nobis lucem reduxit, ut quae omnes omnium hominum vires ingeniumque longo admodum interuallo superet. Nemo enim sperasset unquam vel linguarum dona aliasque disciplinas tam pure nobis ex summa barbarie restitui posse, ut elegantia non minus, grauitatis autem plus, quam Romani unquam haberint, deprehendas in nostris Germania praeceptoribus. Quis ignorat, Philippum Melanchthonem totam de moribus Philosophiam methodica ratione in Epitomen contraxisse, quo magis & captui studiosorum & foro deseruiret? Quis item non videt, Cantiunculam, praecisis omnibus disputationum nani-

is,

Nuncupatoria.

is, præter alia, Institutiones juris certissimo docendi genere paraphrasticòs enarrasse? Quis non legit Budæi, Alciati ac Zasii monumenta, quibus innumeros Commentatorum errores bona fide nobis indicarunt? Quis proinde non admiretur Gregorij Haloandri sudores, qui diuino quodam Consilio libros Romani iuris sane corruptissimos, pristino nitore restituit, nulla prorsus valetudinis habita ratione? Sic enim erga patriam & bonas literas, optimus ille vir erat adfectus. Quis deniq; nescit, Iacobum Spigelium opera longe utilissima juris Lexicon studiosis edidisse, quo Romanas voces sic explicat, ut nihil merito desiderari possit?

His omnibus atque alijs eiusdem farinae auctoribus (quis enim complectetur

tur.

Epistola

sur omnes una Epistola?) quanquam
vniuersa Respublica plurimum debet:
praesertim, quod in his dona Christire-
luceant: non desunt tamen, qui viru-
lento illos tentent stylo perstringere:
quorum nomina nunc taceo, quo resi-
piscant & meminerint, quidquid eru-
ditionis sibi vendicant, id pessime col-
locari aduersus tam pios & graues vi-
ros, à quibus nunquam fuerunt lacessiti.
Quamobrem Deus illis haud dubie di-
gnam factis mercedem retribuet, hoc
est, perpetuam apud posteros infami-
am, quam proprio (ut dici solet) in-
mento sibi aduehunt. Quin & hoc
quoque seculum quantumvis iniquum,
iudicabit tamen bonis moribus alie-
num esse, suggillari nomen eorum, qui
assiduis lucubrationibus patriam ser-
uare conantur: sicut Ciceroni olim con-

Nuncupatoria.

*rigisse omnes probati auctores aepla-
rant. Sed quid hominis exemplum tra-
cto? Quandoquidem Christus ipse in
mundum hunc ingratum veniens, non
fuit à suis receptus. Ferenda igitur,
quam fieri potest a quo est animo talis
sceleratissimorum iniuria, & interim
tamen susceptam functionem vindi-
candi juris & aequitatis, veluti statio-
nem diuinitus unicuique commissam,
non oportet, deserere. Aemulentur sa-
ne adversarij, quantum velint, aut po-
tius quantum possint (respexi enim, &
ecce non erat locus eorum) certo ta-
men certius tandem erit patientia vi-
ctrix; Cur enim, vel toto reclamante
mundo, non sequamur veritatem?
Quare item studiosa iuventuti viam
non ostendamus, qua pergens alterca-
tionum plausibiles nenas velut Syre-
num*

Epistola

num olim naufragium Vlysses, obturatis auribus euitet? Quando & Athenienses sanctissima lege statuerunt, execrandum censi facinus, si quis utro non monstrasset iter erranti.

Tali itaque Consilio de jure & Aequitate scribendum aliquid dudum destinaueram, cum clarissimus vir, D. Theodoricus ther Laen ab Ljnnip, juris Doctör, & Reuerendissimi Archiepiscopi Coloniensis Principis Electoris à Consiliis, mihi ad hoc studium, elegantissima quadam Epistola, iam currenti addidit calcaria. Optat enim mecum pius ille vir, ut inuentus tandem aduersus receptam Barbariem, praeclaris bonarum literarum donis, & solida equi & boni prudentia Rempublicam unusquisque suam communiat. Sic enim fietiles illi pedes, quorum me-

mi--

Nuncupatoria.

minimus, quoad Deo Opt. Max. placuerit, fulciri possunt: Donec abscissus lapis de monte, percutiat statuam, conteratque pariter ferrum, testam, aes, argentum & aurum, ut ne locus quidem appareat.

Tibi autem nostram hanc lucubrationunculam non sine magna ratione visum est nuncupare: quando scio te bonis literis, velut alterum Mecanatem, vehementer delectari. Enimvero nullum unquam fuit seculum, quod non studiorum amatoribus sua destinarit præmia: nimirum, quia Reipublicæ salus, secundum verissimam Solonis sententiam duabus potissimum rebus constat: Præmio atque Pœna: quorum utrumque utinam hisce diebus ex bono & equo dispensaretur.

*Verum quando magna laudis pars
est:*

Epistola

est, vere laudari: habeo certe publica huius de te encomij, testimonia. Siquidem liberi tui non solum moribus, verum etiam literis ornatissimi, satis ostendunt præclarum in te erga bonas artes adfectum. Et profecto hoc tempore, cuius iniquitatem accusant omnes rectissime consulitur Republica, si educandorum quisque liberorum diligenter ineat rationem. Eodem autem disciplinarum studio filias tuas longe honestissimas, tali, quoad posses, elocasti nuptiarum delectu, ut literatos præferres quibuslibet. Vnde duos tibi juris disertissimos delegisti viros, quorum vterque certe te dignus est gener.

Sed illud mihi admodum cessit ex animo, quod filium tuum omnibus virtutibus præstantem M. Leonardum eodem forte fortuna tempore, quo hic bo-

Nuncupatoria.

ni & equi libellus prodijt in publicum, coram vidi optimis initiatum nuptijs: ut proinde possit Epithalamij vicem nobis exhibere. Porro quod honestissimam atque omnibus natura dotibus elegantem puellam, excellentissimi Medicinarum Doctoris Heinrichi Andrij Zittardi filiam duxit Vxorem, eo mihi nomine est charior. Eius enim viri summam eruditionem atque peritiam, cum ubique gentium experti sunt, tum ego quoque huc adueniens statim sensi. Nam ex itineris incommoditate febris me vehementissima laborantem sanitati mira quadam dexteritate restituit Et quanquam morbus ille molestus non nihil fuerit: aliquid tamen utilitatis attulisse veleo nomine mihi videtur, quod cum M. Cornelio Doctore Zittardi filio, & literis &

Epistola

moribus ornatissimo contrahenda amicitiae occasionem praebuerit. Nam quanta me benevolentia uterq; sit abunde prosequutus, inter alia multa litera testantur, quas Cornelius ille noster humanissimus semel atque iterum ad me dedit absentem, tanta & verborum & rerum maiestate, ut elegantiores ne sint an humaniores, haud facile discernam. Quae omnia scribo, non eo solum, quod talium amicorum honesta admodum iucundaque sit recordatio: sed etiam, quod id genus virtutis exempla Ciuibus nostris, ut diligenter imitentur, proponenda sunt; Sicut optimi Veneranda antiquitatis auctores magna laude nobis, velut per manus tradiderunt. Itaque vides ornatissime vir quam multis nominibus haec nostra forensis disputatio tibi ac tuis debeat.

Quod

Nuncupatoria.

Quod munus si tali acceperis, quo à me scriptum est voto, ut fructum eius in publicam Ciuium utilitatem produci, pro viribus curaueris : rem feceris Christo gratam & tibi longe honestissimam. Interim vale felix.

SERIES TITVLO- RVM HVIVS LIBRI.

D E varijs Boni & Æqui appellatio- nibus.	Tit. I.
De Varijs nominibus Summi iuris.	II.
Quid sit Æquitas.	III.
Quid sit Summum ius.	IV.
Quomodo differant ius summum & Æquitas.	V.
Iure scriptóne, an Æquitate iudican- dum sit.	VI.
	De

Index Titulorum.

- De vsu *Æquitas* scriptæ & non scriptæ. VII.
- De Gradibus honestatis circa *Æquitas* observandis. VIII.
- Exempla, in quibus cum primis *Æquitas* non scriptam exerceri oportet. IX.
- Quæ necessario pertineant ad iudicia bene constituta. X.
- Æquissimæ*, propter brevitatem, Romanorum Iudiciorum formulæ. XI.
- Æquumne* sit ut à Sententia de possessione dicta prouocetur. XII.
- Utrum iudex Conscientiam suam, an Probationes sequi debeat. XIII.
- Ciuitas, Corpus, seu Vniuersitas hominum, An, & quatenus possit puniri per sententiam Iudicis. XIV.
- De Banno imperiali. XV.

TITV.

TITVLVS I.

DE VARIIS BO-
NI ET ÆQUI AP-
pellationibus.

Existimant optimi omnium
seculorum auctores, è re sem-
per studiosorum esse, vt ver-
borum prior, rerum potior
sit interpretatio: præsertim
in re maxima inuestigandæ
æquitatis, cuius effigiem hodie propemo-
dum nullam habemus. Variis itaque modis
in iure nostro significatur æquitas.

I.

Romani olim perpendebant, bonitatem
cum æquitate sic esse connexam, vt alias bo-
num & æquum, alias bonum æquum, sine
copula dicerent. Cicero *in Bruto*, *Deinde æ-*
quum bonum (inquit) *testamentorum sententias*
voluntatesque tutatus est. Inde illa locutio:

Æqui

Æqui boni facere, consulere. Inscite nonnulli distinguunt bonum ab æquo in Iure.

I I.

Græcis æquitas ἐπιείκεια, hoc est, conuenientia dicitur. Quare Aristoteles sæpe vocat æqualitatem. Nomen enim factum est ab ἐπι, quod est, iuxta, & εἰκός, conueniens, adsimilatum, ab εἶκω, adsimilor. Porro, æquitas seu æqualitas retinet in humana societate proportionem rerum omnium iustam, hoc est, statuit aptum locis, temporibus, personis. germanicæ voces pulchre huic respondent, *Billigkeit / Gleichmässigkeit.*

III.

Bona fides accipitur pro æquitate. Vnde contractus bonæ fidei; quod ex æquitate pendent, dicuntur in §. *Actionum autem. Institut. De Actionibus. Iulianus in l. Consensum. ff. De actionibus & obligatio. item in his contractibus (inquit) alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bono & æquo prestare oportet. Ulpianus, in l. Si fideiussor. §. Quadam. ff. Mandat. De bona enim fide (inquit) agitur, cui non congruit de apicibus iuris disputare: sed de hac tantum, debitor fuerit nec ne.*

IV.

Naturalis Iustitia dicitur à Modestino, in l.

Sci-

ÆQUITATE Tit. I.

3

Scire oportet. §. Sufficit. ff. De excusatio. tuto.
Vbi loquens de eo, qui impeditus legitima necessitate, non venit constituto tempore ad excusandum se à tutela, vt illi sit ignoscendum: *Cuius fidem (inquit) tametsi sufficit firmare ex ipsa naturali iustitia: est tamen & constitutio Imperatorum Seueri & Antonini, hac dicens: Naturali iustitia, id est, æquitate.*

V.

Æquitas eleganter appellatur, verum ius, germana iustitia. Cicero lib. Offic. 3. *Sed nos (ait) veri iuris, germanaque iustitie solidam & expressam effigiem nullam tenemus. Umbra & imagine utimur: eas ipsas utinam sequeremur.*

VI.

Simplicitas legum significat æquitatem, & opponitur difficultati vel subtilitati iuris. Iustinianus in §. *Sed quia stipulationes. Instit. De fideicommissa. hereditat.* Et nobis (inquit) in legibus magis simplicitas, quam difficultas placeat. Et in §. *sup. Eod. tit. Quod si is (ait) à quo relictum dicitur, postquam negauerit, confiteatur quidem aliquid à se relictum, sed ad legis subtilitatem recurrat: omnino soluere cogendus est.* Idem in §. *Et hac quidem. Instit. De legiti. agna. success.* commendat simplicitatem Legis XII. tabularum: damnans mediam Iurisprudentiam,

tiam, propter subtilitatem. Simplicitas enim statim aperit veritatem, non differt negotium. At contra, subtilitas simul at aliud, quam est, protrahit in longum, adficitque damno litigantes.

VII.

Aequal lance seruari ius, intelligitur pro exercere æquitatem: cum vltro citroque sic obseruatur proportio, vt alteri nihil adsit cum dispendio alterius. *l. Non tantum dotis. ff. De re iudicat.*

VIII.

Aequitas nūcupatur humanum ius: quia nihil est, quod in humanam societatem plus vtilitatis conferat, quam vsus boni & æqui. Et contra: Iniquitas dicitur ius inhumanū, auctore Vlpiano *in l. Furti. §. Pactusve. ff. De his qui notant. infami. Nouell. Nullum credent. agrico. in princi.* Inde sunt istæ appellationes passim in iure: Humanus est, Benignus est, & cæteræ id genus. Iustinianus *Nouell. De releuatio. tributo. Constit. CLXIII. Præstantissima (inquii) inter homines bona sunt iustitia & benignitas: quarum altera æquabiliter suum cuique tribuit, neque appetit aliena: altera ad misericordiam decurrit.* Vlpianus *in l. 1. §. Qui operas. ff. Ad senatuscons. Tertyllia. Sed humana (ait) in-*
ter-

AEQVITATE Tit. I.

terpretatione placuit eum admitti. Alias humanum ius appellant, ad differentiam naturalis Iuris. Illi valde aberrant, qui humanas leges opponunt canonibus Pontificiis, quasi hi nihil habeant humanitatis.

IX.

Justinianus volens æquitatem describere, vititur appellatione admodum pulchra. Nam gubernatiuam vocat sapientiam, ex varietate negotiorum colligendam, *Novell. Ne vir ex dote. Constit. XCVIII.*

X.

Arbitratus boni viri, nihil aliud quam æquitatem significat. *Ulpianus in l. 1. ff. Vsumfruct. quemad. caue. Cauere autem debet (ait) boni viri arbitratu percepturum iri vsumfructum: hoc est, non deteriore se causam vsumfructus facturum: ceteraque facturum, qua in re sua faceret.* Ecce, arbitratus ille quam eleganter diffiniat æquitatem ex ipsa iuris naturalis medulla.

XI.

Papinianus æquitatem grauissime significans, *in l. Quæsitum est. ff. De testib. Verum tamen (inquit) quod Legibus omissum est, non omitteretur religione iudicantium.* Sic & in

F

con-

contractibus facit æquitas. *Instit. De locatio. & conductio. §. Conductor. Et si quid (ait) in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo præstare debet. Lex enim ibi pro pactis accipitur, ut in l. 1. §. Si conueniat. ff. Deposit.*

XII.

Græci denotant æquitatem, cum dicunt *ἔρπλάττει* aliquid accipiendum esse: id est, latius ultra præscriptum, quasi angustias iuris ampliando. Ut si quis promiserit solutionem in Calendas Augusti, soluat postridie. *l. In hac. ff. De condictio. Tritica. l. Quo enim. §. Iulianus ait. ff. Rem rat. haber. l. Ratum autem. ff. De solutionib. Et l. Si arbiter. ff. De probatio. Sic Vlpianus, verbis Pedij, extendit angustam significationem mercis, in l. 1. §. 1. ff. De tributo. actio.*

Perniciosissimus itaque error est *Accursij*, cum aliis quibusdam, dicentis: In materia tractandi iuris, aliud esse bonum, aliud æquum, *in l. 1. ff. De usucap. Adducit l. Hac lege decernimus. C. De pact. conuent. tam super dote. Vbi tamen non probatur diuersitas inter bonum & æquum: sed collatio fit vtriusque. Sicut enim bono melius est: ita æquo potest esse æquius. Et, quemadmodum non valet consequentia: Aurum est melius*

argento: Igitur argentum non est bonum: Sic minime procedit: Istud ius excellit æquitate: Ergo illud, quod videtur bonum, non potest dici æquum. Eodem modo princeps veræ philosophiæ Cicero reprobat vesaniam illorum, qui vtile ab honesto separabant. Nihil enim vtile est, quod non sit honestum. Et certe, nihil censebitur bonum, quod æquitati repugnet.

Vbique autem Legislatores fuerunt æquitatis obseruantissimi: vt est videre in *l. Sinegocia. in fin. ff. Mandat. l. Ius iurandum. §. Datur autem. l. Si duo. §. Si quis iurauerit, Et §. sequ. ff. De iure iuran. l. penult. §. I. C. de reb. credit.*

T I T. II.

DE VARIIS NOMINIBVS

Summi Iuris.

Summum quoque ius multis modis appellatur, vt recte teneamus rationem, propter quam opponitur æquitati, sicut in *l. I. C. De legib.* Inter æquitatem (inquit Constantinus) iusque interpositam interpretati-

onem, nobis solis & oportet & licet inspicere. In eandem fere sententiam dicit Iustinianus, *Novell. De mulie. raptum pass. in princ. Consti. CXLIII.*

I.

Summum ius vocatur id, quod supra se nullum habet: quia in suo genere consideratum absolute, non est ullis causarum circumstantiis attemperatum deflexumque ut foro deseruiat. Errant ergo, qui summum ius intelligunt passim pro iniquo iure. Nam omnes regulæ omnes leges, omnes denique hominum traditiones de moribus possunt dici summum ius aliquo respectu: quæ si essent summa iniuria, quid haberemus pro iure?

II.

Ius simpliciter nonnunquam pro summo iure accipitur, ad differentiam æquitatis: ut in l. i. C. de legi. Et Modestinus. ff. De legib. *Nulla iuris ratio (inquit) aut æquitatis benignitas patitur.*

III.

Apices iuris accipiuntur pro summo iure: quoniam, sicut apex cuiuslibet rei summitas acuminata est atque indivisa: sic regulæ à summitate iuris productæ, metaphoricòs apices dicuntur, quasi nimium plerunque à

ne-

ÆQVITATE Tit. II. 9

negocio remotæ, nisi recte diiudices circumstantias.

IV.

Donatus, summum ius diffinit inflexibile, quod in omni negotio idem exigit sine temperamento. Martianus appellat, severitatem legum, *in l. Respicendum, in prin. ff. De pœnis*. Non quod vlla improbabilis severitas sit in legibus: sed quod respectu facti huius vel alterius possunt dici severæ, crudeles, nisi aliis sanctionibus deseruias circumstantiis & qualitatibus negotiorum.

V.

Scævola nuncupat perpetuam seu generalem diffinitionem, *in l. De accessionibus. ff. De perpe. & tempora. præscriptio*. Sunt enim personarum in hoc mundo atque omnium rerum variæ mutationes. Quare non potest semper & omnibus idem ius dici. Proinde iuris regulæ tali respectu nihil aliud sunt, quam summum ius, vt infra dicitur latius.

VI.

Julianus accipit subtilitatem verborum pro summo iure, *in l. Si tibi pecuniam. ff. Si cert. petat*. Vbi cum aliquis pecuniam donasset, vt eam sibi donatarius mutuo daret, videba-

-sur; propter regulas summi iuris, neutrum subsistere. Sed hac (inquit) intelligenda sunt propter subtilitatem verborum. Benignius tamen est, utrunque valere. Adde l. Si fundus. §. Si pluris. ff. de pigno. & hypothec.

VII.

Prædura ius quoque frequenter dicitur: cuius interpretes Acridodici ab Aristotele recte vocantur, quasi de tioris iuris studiosi. Quos suis pennis depingens Cicero, pro Cecinna: *Iustum locum* (inquit) *fugis & reformidas, & me ex hoc (ut ita dicam) campo equitatis, ad istas verborum angustias, & ad omnes literarum angulos reuocas. In his ipsis intercludere vis insidijs, quas mihi conaris opponere. Non deieci, inquis, sed eieci. Peractum hoc tibi videtur: hic est mucro defensionis tue: in eum ipsum causa tua incurrat, necesse est.*

VIII.

Strictum ius dicitur, in l. Placuit. C. de iudic. Quasi regulis in angustum contractis alligatum. Quem locum infra declarabimus.

Ex his apparet, quod æquitas appellatur: bonum & æquum: *ἐπιεικεία* seu conuenientia: bona fides: naturalis iustitia: verum ius: germana iustitia: simplicitas legum, æqua
laaxi:

sanx: humanum ius: humanitas: benignitas, gubernatiua sapientia: arbitratus boni viri: religio: remissio angusti iuris.

Ex diuerso, quod summum ius dicitur, alias ius simpliciter: alias apex iuris: ius inflexible: generalis definitio: subtilitas verborum: prædurum ius, strictum ius: non nunquam summa iniuria, sed improprie & respectu alieno.

Quorsum igitur tot appellationes pertinent? Certe admonent nos de omnibus causis æqui & boni, vt ad accuratissimam intelligamus, quid sit æquitas. Scire enim est rem per causas cognoscere. Vtque firmus memores, æquitatem sic cognitam, in omnibus humanis functionibus exercendam esse diligenter. Porro, quod Legislatores tam multis nominibus appellarunt, id voluere nobis esse notissimum. Quod item nos omnes in votis habuerunt: id quoque in usu testantur frequentissime adhiberi oportere. Nos plane totum istud inuertimus: nomen habemus omnes in ore: rem ipsam nemo curat, maximo Reipublicæ detrimento.

Quid

T I T. III.

QV ID SIT AEQVITAS.

V Ideamus nunc rei ipsius significatio-
nem, quid sit *Æquitas*. Quo in genere
non imitabimur illos, qui nimium altercan-
do veritatem adeo amittunt, vt ipsi quid
scribant, prorsus ignorent. Verum eos nobis
exemplo proponemus, qui populari genere
sermonis, & veluti pingui *Minerua* tractatio-
nes suas explicant, efficiuntque, vt non lon-
ge à vulgi intellectu posita videantur. Et
certe non aliter *æquitatem* intelligere pos-
sumus, quam si communem sensum sæpe
consulamus, & cogitemus, ad quem vsum
fori præceptiones de *æquitate* pertineant.
Sic itaque diffiniamus *æquitatem*:

*Æquitas est iudicium animi, ex
vera ratione petitum, de circumstan-
tijs rerum, ad honestatem vitæ perti-
nentium, cum incidunt, recte discer-
nens, quid fieri, aut non fieri oporteat.*

Excutiamus vim & potestatem istius dif-
finitionis. Est

Est iudicium animi.

Loco generis potest hoc accipi. Nā animus hominis multa iudicat, partim quæ ad se ipsum, partim quæ ad alium referuntur. Sed in hominum societate, nullum est præclarior quam de quo hic loquimur, æquitatis, iudicium: quod Aristoteles, iusti atque iniusti diiudicationem diffinit. Et profecto nulla patet homini via ad cognitionem æquitatis, nisi per iudicium animi nullis adfectionibus pollutum, hoc est, per conscientiam omnibus modis sinceram. Idque est, quod rectissime dici solet: *Æquitatem oportere censendo, non autem altercando discerni.* Altercationes enim corrumpunt animi iudicium.

Hinc necessario consequitur, iudicem non posse causam secundum æquitatem diffinire, nisi adhibeat conscientiam sinceram, etiamsi mille testes, totidemque videat ob oculos instrumenta. Conscientia enim certa est, non fallitur. At in probationibus sæpe vel error, vel dolus versatur, sicut experientia heu nimis frequens nos docet.

Ex vera ratione petitur.

Non quælibet censura & opinio hominis est pro æquitate recipienda (quod enim v-

F 5, nusquis-

nusquisque non sibi somniaret?) sed ea tantum, quæ ex certa rationis formula procedit. Ea autem est duplex: Altera communis seu naturalis, cui omnes homines, velint nolint, ad sentiri conscientia coguntur, propter apertam veritatem, quam Deus insculpsit cuiusque animo. Sic enim Apostolus probat in nobis esse legem naturæ, a qua petitur infallibile iudicium, quod vocat conscientiam, *Roma. 2.*

Alteram vero ratio est civilis, quæ ex recepta Legislatorum autoritate proficiscitur, vel ex diuturnis moribus consensu ventium adprobatis. *l. De quibus. ff. de legib. Instit. de iur. natura. genti. & civil. §. Constat autem. & §. Sine scripto.* Cæterum, ne hic erres, non oportet istam civilem rationem profusam naturali recedere, multo minus illi repugnare. Alioquin nulla equitas ex ea colligi posset: *l. Ius civile est. ff. de iustit. & iure.* Quem locum soleo appellare basim totius iuris.

Hinc vides, nullam æquitatem esse, quæ non proficiscatur ex certa formula rationis. Quocirca Aristoteles *lib. Ethic. 5. Est autem* (inquit) *iniustitia, sibi plus boni tribuere, aut minus mali. Ideo non concedimus, ut homo imperet, sed ratio. Nam homo hoc sibi tribuit, & fit tyrannus. At Magistratus debet esse custos iusti.*
Quod

Quod si custos fuerit iusti : erit & æquitatis custos. Non enim sibi plus expetet, si fuerit iustus : nec sibi plus boni tribuet, quam quantum pro portione sibi competit. Ideoque alterius utilitati seruiet. Hæc ille.

De circumstantiis rerum.

Hæc est maxima differentia, per quam discernimus æquitatem à summo iure : quod æquitas semper in circumstantiis facti versatur. Siquidem de hypothese, hoc est de simplici aliqua cuiuslibet causæ materia, satis potest per legem in vniuersum præscribi. Sed de omnibus, quæ incidere solent, qualitatum figuris recte ordinari in speciem, superat omnem hominum prudentiam. Natura enim immensitas quædam rerum & negotiorum comparata est. *l. Natura enim. ff. de præscript. verb.* Iustinianus Nouell. *de his, qui ingredi. ad appellatio.* Fluxa sane illa (inquit) rerum humanarum conditio, quæ nullo unquam tempore iisdem potest insistere vestigijs, & quum semper existat non semper, tamen permanet : tum Legislatoribus quandam in ferendis legibus perturbationem importat : tum quod recte se habiturum iudicatum est, quodque firmiter iam collocatum videtur, & exquisita obseruatione muni-

tum, sapenúmero emergentium dehuo cauffarum
varietas permouet. Haftenus ille.

Tales autem circumstantias, quæ in iure
variant omnia, vt æquitas inde colligatur,
Claudius Saturninus tradit septem: vt sunt.
Cauſſa quare aliquid factum fit. *Persona*:
quis, & cum quo fecerit. *Locus*: vbi factum
fit. *Tempus*: quando factum fit. *Quantitas*,
magnum ne, an exile fit. *Qualitas*: quomo-
do factum fit. *Euentus*: an metu, vi, errore,
dolo, culpa, casu fortuito factum fit. *l. Aut
facta. ff. De pœnis*. Secundum istas enim cir-
cumſtantiarum ſpecies, æquitas iubet ius
ſummum vel intendi, vel remitti. Vnde non
procedit generaliter, quod Donatus ait, *Æ-
quitas eſt, quæ ex iure multum remittit*. Imo,
interdum etiam intēdit, auget iuris ſanctio-
nem, vt in *d. l. Aut facta. in ſi*. Nos inferius,
ne quid huc extra ordinem congeramus,
quod à proposito lectorem auocet, verba
Saturnini cum ſcholiis adiiciemus.

Huc reſpexerunt ſemper Iuriſc. Paulus in
*leg. Pamponius. libr. XXVI. Negoci. geſtor. Pro
qualitate perſonarum* (inquit) *Et actio forma-
tur, Et condemnatio moderatur*. Vlpianus in *l.
Nopnunquam autem. ff. De iudici*. *Hoc autem
(ait) æſtimare oportet eum, qui ius dixit, pro
conditione cauſſæ, vel perſonæ, vel temporis: Et*

ita ordinem edictorum, & compendium moderari. Alfenus in l. Si plagis. §. In cliuo. ff. Ad leg. Aquili. Respondi (inquit) in causa ius esse positum. Ulpianus in l. iusurandum & ad pecunias. ff. De iureiuran. Non semper autem (inquit) consonans est, per omnia referri iusurandum, quale defertur: forsitan ex diversitate rerum vel personarum quibusdam emergentibus, qua varietatem inducunt. Paulus in l. Pedius. ff. De incendi. naufra. Et omnino (ait) ut in ceteris, ita in huiusmodi causis, ex personarum conditione, & rerum qualitate diligenter poena sunt aestimanda, ne quid aut durius, aut remissius constituatur, quam causa postulabit.

Ad honestatem vitæ pertinentium.

Non enim de omnibus passim circumstantiis æquitas vult curiosos esse Magistratus & iudices: sed de illis duntaxat, quæ ad honestatem vitæ huius transigendæ aliquid conferunt: quales versantur in commertijs hominum. Sicut enim per normam iudicantur structuræ vitia: sic æquitas de humanis moribus dijudicat. Quare omnes iuris sanctiones oportet exigere ad æquitatem: contra quam quicquid decernitur, etiamsi prima fronte speciosissimum videatur, non potest

test tamen non foedissimum esse, & humanæ societati perniciosum.

Cum incidunt.

Iterum hinc apparet maxima inter summum ius, & æquitatem differētia. Summum enim ius statuit, ordinat præcepta de negotiis, quæ putat frequenter euentura: ut in omni genere humanarum functionum certæ sint (saltem generaliter) formulæ de moribus, ad quas recurratur. Æquitas autem, cum factum iam euenit, circumspicit quale sit, & confert cum huiusmodi præceptis legum, ac elegit inter multas bonas leges optimam, hoc est, proposito negotio cōuenientissimam: reliquas suis relinquens temporibus & factis. Quemadmodum sutor primum multas sibi comparat & varias formas calceorum. Deinde, cum videt emptorem, inspicit qualitatem pedis, & personæ dignitatem: sicque formam eligit aptissimam. Pharmacopola item omnis generis medicinas componit: sed tum primum de usu earum discernit, cum morbi qualitatem recte tenet.

Erratum autem in eo est non nihil à Romanis quoque, quod mediocritatem præceptionum exceßerunt, digrediendo in omnes

omnes

omnes humanorum negotiorum angulos. Id enim facile tum erat, & pausibile videbatur, pauculas Græcorum leges amplificare: sed publicæ tranquillitati longe perniciosissimum fuisse, stultorum magister exitus, & necessitas docuit tandem temporibus Iustianiani Principis.

Nouissimis vero hisce diebus multo perilentius errarunt commentatores, qui relicto æquitatis studio, illas ipsas Romanorum leges, & præscripta iuris adeo multiplicarunt, & altercationibus obscurarunt, vt neq; principium neq; exitum inuenias æquitatis. Porro humanus animus alioquin fragilis confunditur traditionum multitudine: & cum incidit casus nescit quo se vertat, nec potest certam tenere rationem ad inuestigandum bonum & æquum. Paucitas itaque legum & certitudo, longe vtilissima est.

Recte discernens.

Æquitas enim procedens ex certo rationis iudicio, non nisi recte potest discernere inter licitum & illicitum, vt Ulpianus quoque sentit *in l. 1. in princ. ff. de iusti. & iur.* Alioqui quicquid ex fluctuante animo proficiscitur, declinat semper ad iniquitatem, qualis maxima in iure commentariorum pars est. Cice

est. Cicero lib. Offici. I. *Quocirca* (inquit) bene precipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites equum sit, an iniquum. Aequitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat iniuria. Vnde proverbiū: *Qua dubitas ne feceris*. Sic & Ulpianus diligenter inculcat iudici, ut ex certa animi atque indubitata ratione dirimat litem, in l. Si irruptione. ff. Fini. regundo. Ad officium (ait) de finibus cognoscendis pertinet, & mensores mittere, & per eos dirimere ipsam finium quaestionem, ut equum est, & (si ita res exigat) oculis etiam suis subiectis locis. Innocentius, teste Apostolo, *Quicquid sit contra conscientiam* (inquit) *adificat ad gehennam*, in c. literas. De restitutio. spolia. Et Gregorius ex Ioann. VIII. multum nos admonet, ut omnia fiant ex vero conscientiae iudicio, in cap. Postulatus. 3. q. 7.

De tali certa forma colligenda semper aequitatis, iuxta censuram animi nullis adfectibus constuprati, loquitur Instinianus, *Novell. Præcepta Præs. in princ. Constit. XVII. Quia* (inquit) *in hac etiam parte aequitatem subditis nostris conserues, & neque lucri, neque alicuius affectionis causa in alterutram partem concedas*. Eadem ratione Martianus admonet, nihil adfectandum esse, in l. Respicendum. in pr. ff. De poenis.

Quid

Quid fieri, aut non fieri oporteat.

Quum enim totius Iuris ea sit virtus, hoc est officium, vis & potestas, vt imperet honesta, & prohibeat turpia. *l. Iustitia est. §. 1. ff. De iustit. & iur. l. Legis virtus. ff. de leg.* certe ipsa æquitas attemperat legitimas sanctiones & moderatur, vt singulis negotiorum speciebus recte deseruiant: habet delectum, quodnam ius cuique rei iam natę conueniat: Etenim in tam vasto negotiorum mundo, ac veluti labyrintho, nisi æquitatem, non aliter quam Thesei filium, summo studio ducem sequamur: impinget faciliter captus noster, vel cæcitate, vel adfectu seductus.

TIT. IV.

*QV I D S I T S V M -
mum Ius.*

Svmmum ius bifariam accipitur, alias proprie, alias improprie.

Proprie *Summum ius* dicitur, certa honestatis sententia, qua suo generaliter officio in Republica

blica fungi potest., siue à naturali, siue à civili ratione petatur. Exempla esse possunt omnes regulæ & theses iuris. Nam hæ in suo genere rem, de qua tractant, suprema atque strictissima ratione diffiniunt quidem, sed simpliciter, ac sine vlla circumstantiarum cõsideratione futuri facti. Vt ecce, *Serua pactum: Neminem læde:* theses sunt summi iuris, in genere suo iustissimæ, adeo, vt secundum naturam æquiores dari non possint. *l. i. ff. De pact.* Cæterum nulla hic perpenditur circũstantia pacti vel læsionis. Nã istud pertinet ad æquitatis officium, cum casus incidit.

In hac itaque propria iuris significatione falsissimum est, quod vulgo dici solet: *Summum ius, Summa iniuria:* quoniam in genere loquendo, est iustissima ratio, vel naturalis vel civilis: tantum abest quod censeri possit iniuria, donec non torqueatur specialiter ad aliquam facti inconuenientem circũstantiam: Veluti, cum turpis res, vel Reipublicæ perniciosa, continetur pacto: tunc, si ad hanc speciem torqueere volueris prædictam regulam, *Serua pactum*, efficies ex summo iure summam iniuriam: non quod in se vitium habeat summum ius, sed quia tu errando vel calumniando adfers perniciem, & nõ bene dijudicas circũstantias facti in quibus ille est positum. *l. Si vnus. §. Pact. ff. de pa.* Im-

improprie autem *Summum ius* appellatur
 d*pradura* interpretatione trahitur ad species
 orum inconuenientes: Vel, quod simulatis
 busdam argumentis colligitur sophisticôs in
 idem legis. l. Inciuile, Et l. sequent. ff. de legi-
 . Nulla iuris ratio (inquit Modestinus) aut
 itatis benignitas patitur: ut qua salubriter
 utilitate hominum introducuntur, ea nos du-
 e interpretatione contra ipsorum commodum
 ducamus ad seueritatem. Idem sentit Cel-
 , in l. Scire leges. Eod. tit.

Exempla sunt passim in iure multa. Lex e-
 n est C. Ut nemo inuitus agere vel accu-
 e cogatur. Iam pone, Sempronium inno-
 item in ius vocatum à Titio, qui formu-
 a actionis ad fingit speciosam. Semproni-
 negat. Titius videns tandem mendacij sui
 llam esse probationem, deserit litem: Re-
 nuocat officium iudicis, ut contumaciam
 oris coerceat. Actor calumniam suam ni-
 ur defedere hoc iure, quod nemo cogendus
 ad agendum: Audietur ne? Resp. Iustinianus:
 ulsam esse minimeq; admittendam aëtoris
 erpretationem, Nou. de litig. Const. CXII.
 ro (inquiens) *quum omnes controuersias,*
cisis ambagibus, uelimus ad finem decurrere
rum etiam uersutiis aduersamur, qui actiones
utummodo proponunt; nolunt autem ad ver-
 ma-

minum usque litis persequi : dicentes legem esse, qua vetet, ne quis proprias actiones exercere compellatur inuitus.

Aliud exemplum est apud Callistratum, *in l. Extat. ff. Quod met. caus.* Vbi Martianus quidam accusatus, quod debitorem suum compulisset ad solutionem auctoritate propria. *Vim* (inquit) *nullam feci.* At Cæsar Marcus respondit: *Tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? Vis est & tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit.*

Eodem modo Iustinianus vehementer detestatus stultas & temerarias interpretationes, *Novell. De fili. ant. dota. instrum. nat.* Ex quo vero (inquit) *post hæc nostras leges tam claras, temerario quidam consilio malitiose nostram interpretari sanctionem præsumpserunt: coacti sumus & tertiam constitutionem describere.*

Huc pertinet, quod Paulus *in l. Contra legem. ff. De leg. diffinit* eum facere in fraudem legis, qui faluis verbis legis, sententiam eius circumuenit. Et Ulpianus *in l. sequ. Fraus enim* (inquit) *legi fit, ubi id fit, quod fieri nolit, fieri autem non vetuit.*

Talis etiam interpretatio censetur, si quis prohibitus vendere, permutet, ut multi faciunt: Aut, si cui non liceat pecuniam dare mutuam, is interim vendat, quo magis debitor

con-

tra ius precium habeat. *Quod ita erit dicen-*
2 (inquit Vlpianus) si non fraus Senatuscon-
3 sit cogitata: ut qui credere non potuit, magis
enderet, ut ille rei precium haberet in mutui vi-
leg. 3. §. Is autem. Et l. Item si filiusfamilias.
tutuidationem. ff. De Senatusconsult. Mace-
ia.

secundum hanc significationem recte dici
est, *Summum Ius, Summa Iniuria*. Quanto
in subtilius argumenteris, quanto plura
geras ad fulciendum tale ius: tanto maio-
effeceris iniuriam. Cicer. *lib. Offic. I. Ex-*
it etiam saepe (inquit) iniuria calumnia qua-
1, & nimis callida iuris interpretatione. Ex quo
2, Summum Ius, Summa iniuria, factum est
trito sermone proverbum. Et Menander ad-
dum scite, Leges (ait) optima sunt: sed qui ni-
acute eas inspiciunt, sunt sycophantæ: hoc est,
imniatores qui lites leuissimas obseruant.
& enim ficus est, res nihili, ut vulgo quo-
dicimus, *Es ist nicht einer Setzen werth.*

Iuris farinæ sunt cautelæ, singularia, &
quæ commentariorum præstigia, quibus
nil fit aliud, quam quod usus æquitatis sa-
errimus intercipitur. Tamen enim nume-
Doctorum scripta habent multas theses,
irrantque in omnes angulos humanorum
otiorum: tamen, quia non sunt certa; nec
reti-

retinent modum: ideo tenebras offundunt, dant anſam calumniandi, & nocent Republicæ.

Eam ob rem Iuſtinianus, primum Triboniano, & tertium omnibus populis in editione Pandectarum reſcripſit his verbis. *Aliaſ autem legum interpretationes, imo magis perverſiones, eos iactare non concedimus: ne verboſitas eorum aliquid legibus noſtris adferat ex confuſione dedecus: quod & in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum eſt, qui opus moderate confectum, huc atque illuc in diverſas ſententias producentes, in infinitum detraxerunt: ut pene omnem Romanam ſanctionem eſſe confuſam cerneret. Quod ſi non paſſi ſumus: quemadmodum poſteritatis admittetur vana diſcordia? Si quid autem tale facere auſi fuerint: ipſi quidem falſitatis rei conſtituantur: volumina autem eorum omnino corrumpantur. Audis has voces: Falſitatis rei: & Volumina corrumpantur? Eſt ne magna hominum inſania, quæ falſitatem recipit pro veritate? Sed, quando ita volumus decipi, non fit nobis iniuria.*

IVR-

ERBA L. AVT FACTA.

FF. De pœnis, aliquot scholijs
explicata.

Vperius est facta mentio huius legis, quæ
inter salutare Romanorum sanctiones
elegantiſſima, & inter elegantes saluber-
a. Proinde verba eius hoc loco duximus
cienda: quoniam nemo recte verfabitur
in scholis, aut in foro, niſi ob oculos ha-
t circumſtantias, quæ nuſquã in toto iure
tius tractantur.

Claudius Saturninus.

*Aut facta puniuntur, vt furta, cæ-
que: aut dicta, vt conuitia, & infi-
duocationes: aut ſcripta, vt falſa,
ſamoſi libelli: aut conſilia, vt con-
tiones, & latronum conſcientia,
ſque alios ſuadendo iuuiſſe, ſceleris
nſtar.*

icta quæ corpore perpetrantur, opponit
s, quæ verborũ turpitudine admitti ſo-
ſignificatione ſcilicet ſtrictiore: vt tãto
cla-

clarius insinuet studiosis delictorum & pœnarum varietatem per causas materiæ simul & formæ. Alioqui generalis facti appellatio omnia ista comprehendit. Nam scriptum non punitur, sed hominis nequiter scribentis factum. Quare omnes actiones pœnarum persecutoriæ, alias dicuntur ex facto vel in factum, alias ex re, id est, ex ipso maleficio. *l. Ex maleficio. Et l. Actionum genera. ff. De actionib. & obligationib.*

Consilia hic ita accipiuntur, sicuti dici solet: *Malum consilium, consultori pessimum. l. Sæpe; in fin. ff. De verbor. signific.* Alioqui regulariter consilii sui pœnam nemo patitur. *l. Consilij. ff. De reguliuris.*

Præterea probat Claudius huc pertinere corruptores animorum, quales hodie sunt multi. Nam qui suadet alii malum, is iuvare videtur insaniam delinquentis, & maleficii particeps est, perinde ac si ope, vel consilio eum iuvisset. *l. 1. ff. De seru. corrupt. Persuadere autem* (inquit Ulpianus) *est plus quam compelli atque cogi sibi parere. Sed Persuadere* *ἔπεισιν ἐστίν.* Nam & bonum consilium quis dando potest suadere, & malum. Et ideo Prætor adiecit, *Dolo malo.*

Sed hæc quatuor genera consideranda

*sunt septem modis: caussa, persona,
o, tempore, qualitate, quantitate,
ntu.*

generavocat caussas delinquendi tam la-
tentes, vt de omnibus malefactorum
iebus possint prædicari. Modos appellat
umstantias, ex quibus ceu notis rerum
ersonarum communibus & externis æsti-
ur iuris definitio: non solum in pœnis
ctorum, quas hic secundum subiectam
eriam prosequitur: verum etiam in o-
b. contractibus, & humanarum functi-
m negocijs, vt & supra probatum est.

*Caussa, vt in verberibus; quæ im-
ita sunt à magistro allata, vel pa-
te: quoniam emendationis, non in-
a gratia videntur adhiberi. Puni-
ur, cum quis per iram ab extraneo
itus est.*

causam accipe speciali significatione,
a ratione finali, quæ mouet aliquem ad
ndum, aut etiam non faciendum, O-
enim denominanda sunt à fine, ob quæ
Ecce enim caussa emendationis est

G longe

longe honestissima, & necessaria ad finem educandorum hominum, & ad retinendam politicam societatem. Ergo ex hoc loco colligitur ius, scilicet, non esse improbandam, ut C. De emendatio. propinquo. l. Prator. §. Præterea. Et §. sequ. ff. de iniuri. l. Sed & si quemcunque. §. si. ff. ad leg. Aquili.

Ex diuerso: Finis pulsandi, est priuata vindicta ex deprauato adfectu procedens. Igitur & diuino & humano iure debet euitari.

Eodem modo contractus, si conuentionis causa est honesta communicandarum rerum, permittuntur. Sin autem ad turpitudinem tendant, vel læsionem proximi: non valent ipso iure, aut reuocandi sunt.

Persona dupliciter spectatur: ejus, qui fecit: & eius, qui passus est. Aliiter enim puniuntur ex iisdem facinoribus serui, quam liberi: & aliter, qui quidquam in dominum parentemve ausus est, quam qui in extraneum, in magistratum, vel in priuatum. In huius rei consideratione, ætatis quoque ratio habeatur.

Mirum

ÆQUITATE. Tit. IV. 31

rum dictu est, quantam varietatem in delictis, tum in contractibus ad personarum differentia. Quum enim stant diuersi: non possunt eadem censi ium delicta. Inde est, quod inferius tractur: aliter puniendum esse priuatum inem, quam vniuersitatem. Qua in re i falluntur.

Id nonne iniustum est (dicer quis) ex in delictis diuersam statui pœnam? Ma itne vnus æque ac alius? Respondeo. volueris rationem huius loci inuesti non est respiciendum ad turpitudinem, Cicero in Paradoxis non absurde, ad trendum homines, per omnia delicta tat parem esse: verum ad vtilitatem ablicæ, ac humanæ societatis confer nem vertenda est cogitatio. Ea enim : ordinem quandam politicum: ordo entiam personarum: differentia pro diuersum ius, tam in meritis, quam in s: præsertim, quod sublimiores & bonæ homines, non tam leuiter ducuntur ad quendum, quam fex plebis.

Itaque duplex est iustitia: Distributiva, nicuique suum tribuit meritum & pœ habita personarum ratione. Cõmuta quæ rerum cõmunicationẽ performas

constituit, æqualiter ab omnibus seruandas, non distinguens personas. Quod tyro iuris diligenter obseruabit.

Locus facit, ut idem vel furtum, vel sacrilegium sit: & capite luendum, vel minore supplicio.

Locus hic, pro sua cuiusque rei quam obtinet sede, accipitur. Et ista est vulgaris loci significatio. Alias metaphoricôs intelligitur pro nota rei communis, cuius velut perpetuæ sedis admonitu, quid in qua; re probabile sit, potest inueniri, sicut supra accipimus.

Ecce autem, quantam vim habent rerum & personarum circumstantiæ, adeo, ut locus quoque variet iuris sanctionem. Pro furto enim non infligebatur olim pœna capitis, nisi propter loci religionem.

Ex his apparet, non esse antinomiam inter hanc legem, & l. Diui Seuerus & Antoninus. ff. Ad legem Iul. pecula. *Res priuatorum* (inquit Martianus) *si in adem sacram deposita surrepta fuerint, furti actionem, non sacrilegij esse.* Nam ibi res priuatæ non habent locum suum. Ergo non potest delictum ex eo crescere, ut sit pœna capitis, iuxta l. *Sacrilegi. ff. Eod. tit.*

Hinc

Hinc & illud solet probari, grauiorem
 è iniuriam, quæ in domo propria, quam
 læ alibi admittitur. *l. Plerique. ff. de iniur
 cando.* Quamobrem principes multo se-
 rius solent punire vim armatam, quæ in
 la, quam quæ alibi contingit. Et locus
 lneris atrociolem facit iniuriam. *§. Atrox.
 stit. de iniuri.*

*Tempus discernit emansorem à fu-
 gitiuo: & effractorem, vel furem di-
 num à nocturno.*

Nulla est qualitas, quæ in rebus humanis
 aiorem vim habeat, quam temporis vicif-
 udo. Tempus enim dat rosas & mutat o-
 nia: cuius qui rationem non habet, is pla-
 e nihil potest in iure secundum æquitatem
 ffinitre. Claudius est hisce duobus exem-
 plis fugitiuo & fure contentus, de quibus *in l.
 §. Emansor. ff. de re milita. l. 1. & 2. ff. de furib.
 lnea. l. si. ff. de effractori. & l. Futurum. ff. de
 ndictio. furti.* Tu infinita potes ex iure pro-
 rre exempla, in quibus statutum mutatum
 itius pro temporum ratione.

Porro, tempus est ex cœli Solisque verti-
 ine deductum spacium, quo rerum omni-
 m agitationem vicissitudinemque meti-

mur. Quo respiciens Christus ipse, mutationem rerum nobis ob oculos posuit, cum diceret, Vnius diei, scilicet breuiusculi temporis, duodecim horas esse, quæ hominem saepe in aliam sententiam pertrahunt.

Qualitate: cum factum vel atrocius, vel leuius est: ut furta manifesta à nec manifestis discerni solent; rixæ à grassaturis, expilationes à furtis, à violentia petulantia.

Qualitatem hic vult intelligi pro circumstantia, quæ ad factū ipsum peculiariter pertinet, & distat à quantitate. Alioqui omnes prædicti septem modi sunt qualitates, quæ incidunt plerunque, & variant delicta atque contractus. Probat autem, hanc qualitatem auctoritate Demosthenis, quem quisquis ille fuerit, ineptissime vertit. Dn. Haloander sic restituit eleganter.

Οὐ γὰρ ἡ πωληγὴ πωρέσησε τὴν ὀργάνω, ἀλλ' ἡ ἀπειρία: ἐδὲ τὸ τύπλεος τοῖς ἐλδύθρησι ἐστὶ δεινὸν (καὶ πωρὸν δεινὸν) ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρι. πολλαὶ γὰρ ἀνποιήσθην ὁ τύπλων, ὡς ἄνδρες ἀθλωαῖται, ἄν' ἐνια ὁ παιδίον ἐστὶ ἀν' ἀπαρξείλαμ δὴ καὶ θ' ἐτέρω, τῷ χήματι, τῷ βδέμα-

λέμματι, τῆ φωνῇ, ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχ-
 ὄς ὑπάρχων, ὅταν κρυδύλοις, ὅταν ἐπὶ κρόρης.
 ὡτα χινεῖ. ταῦτα ἐξίστησιν ἀνθρώπους, ἀνθεὶς ὄντας
 ἰωροπηλακίζεσθαι.

Hoc est:

Non enim plaga iram concitavit, sed ipsa fa-
 i indignitas : neque tam ingenuis graue est ca-
 (quanquam graue sit) quam per contumeli-
 n cadi. Siquidem multi is, qui alium cedit, ad-
 ittere potest, quorum magnam partem is-
 i verbis adfectus est, habitu corporis, vul-
 i, vociferatione, nunc ut contumeliam infe-
 ns, nunc ut inimicum se gerens, nunc pugnant-
 scens, nunc in malam cadens, alteri renunci-
 e ac representare nequit. Hac ipsa mouent. Hac
 statu mentis deturbant homines propudij ag-
 gillationis non assuetos. Hactenus ille.

Describit autem Demosthenes qualitates
 iniuriarum, quæ tam variæ sunt, vt audien-
 bus non æque possint representari vel in-
 uari, atque rei veritas habet, & apparere
 ossunt coram videntibus, vel æstimari ab i-
 , qui iniuriam patiuntur.

Quantitas discernit furem ab abi-
 eo. Nam qui unum suum surripue-
 rit,

rit, ut fur coercebitur: qui gregem, ut abigeus.

Sicut qualitas similitudinem vel dissimilitudinem rei ostendit: ita quantitas diuisionem in partes. Quantitatis autem ratio multum operatur in delictis, in contractibus, & iudiciis.

-I. Hic est exemplum *ex l. fin. in princ. ff. de abige.* II. Pro minimis delictis non est exacerbanda pœna. *l. Respicendum. ff. de pœnis.* III. Differentia inter deceptionem magnam & modicam de precio rei venditæ. IIII. Prætor in litibus de obularibus, sumptus & cognitionem debet moderari.

Euentus spectatur; ut à clementissimo quoque facta: quanquam non minus Lex eum, qui occidendi hominis causa cum telo ferit, quam eum, qui occidit, puniat. Et ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti casus luebantur, ut apud præcipuum poetarum scriptum est.

Εὐτ' ἐμὲ τυτθὸν εἶόντα Μενότιος ἔξ Οπείνης
ἦγα-

ἢ ὑμέτερον δ' αὐδροκτασίης ὑπὸ λυγρῆς,
 ἢ τῶ, ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντι,
 τῶ σὸν ἐφέλων, ἀμφ' ἀστραγάλοισι χολα-
 Id est.

Quis puerum me tempore vestras duxit
 edes,

ex Opoente pater, dira pro cæde patrata:
 Ob talos nempe ira percitus, Amphida-
 ntis.

Cum gnatum imprudens simul inuitus-
 peremi.

Euentus itaq; delictum cenferi facit non-
 equam in clementissimo homine, puta,
 misericordiam intempestiuiter exercet,
 nulla sunt Iuris exempla. Tametsi perfu-
 , & animi dolosi ratio, tollit aliquando
 inctionem euentus. *l. Diuus. ff. ad leg. Cor-*
desicari. l. Is qui. C. eod. tit. Et Instit. De
lic. iudici. §. Item lex Cornelia.

Cæterum, euentus considerationem ma-
 am fuisse & olim apud Græcos, probat ver-
 Homeri de exilio voluntario, hoc est, ar-
 rario, quod casu hominem occidentibus
 lici solebat. Sic enim & temporarium ex-
 im appellat Arrius Menander, *in l. Qui cum*
o. ff. de re milita.

Exemplaria vulgo habent (à dementissi-
) vel Accursio teste. Quam lectionem
 non

non sequor: quoniam dementissimus quo-
modo delinquet vel punietur vlla ratione?
Accedit autem ad postremum hoc de exilio
voluntario, l. 3. §. 1. ff. Ad leg. Corne. de sicari.
Sed ex Senatusconsulta (inquit Martianus)
relegari iussa est ea, quæ non quidem malo ani-
mo, sed malo exemplo medicamentum ad conce-
ptionem dedit, ex quo ea, quæ acceperat, de-
cessit.

Euenit, vt eadem scælera in quibus-
dam prouincijs grauius plectantur: vt
in Africa messium incifores, in Misia
vitium: vbi metalla sint, adulterato-
res moneta. Nonnunquam euenit, vt
aliquorum maleficiorum supplicia ex-
acerbentur, quoties nimirum multis
personis grassantibus exemplo opus
sit.

Vt penitissime nobis inculcet magnam
Iuris varietatem, quæ ex prædictis rerum &
personarum circumstantiis secundum æqui-
tatem colligi solet: duas subijcit consequen-
tes regulas, de exacerbandis maleficiorum
pœnis propter nimiam frequentiam delin-
quen-

endi. Accedunt l. 1. §. Puniuntur. ff. de abi-
l. Famosi. in fin. C. ad leg. Iuli. maiestat.

TIT. V.

QUOMODO DIFFERANT

Ius summum, & Aequi-

tas.

Non est cuiusvis Iurisperiti, discernere, quomodo differant ius summum & æquitas, quum tamen sine exactissima cognitione huius differentiæ, non possit constare officium utriusque; multo minus in forum erudi ad utilitatem Reipublicæ. Itaque in eam tam difficili, duos civilis disciplinæ prouatissimos auctores, ne impingamus, veluti lucas sequemur: Aristotelem scilicet & Claudium Triphoninum: quorum partim verba, partim sententias recensebimus bona fide.

Aristoteles itaque *lib. Ethic. 5.* vt exacte ostendat vsum æquitatis, & quomodo distet à summo iure, sic argumentatur. Aut dicemus æquitatem discedere à iure. Et tunc con-

sequi-

sequitur, eam esse iniustam. Quidquid enim discrepat à iure, est iniustum: quum ius à iustitia descendat *l. 1. ff. de iustiti. & iur.* Ergo non dabitur illi locus in Republica. Aut ponendum erit, alterum ab altero non discedere sed vtrunque iustum atque laudandum esse: vt nihil sit aliud ius vel iustum, quam æquitas: Et contra, nihil aliud sit æquitas, quam ius seu iustum. Et sic erit consequens, vanam esse differentiam inter ius & æquitatem, cuius meminit *l. 1. C. de legib.* Ad hunc modum (inquit Aristoteles) dubitari de æquitate solet.

Certe ad hunc modum adeo nunc dubitant omnes, vt nemo quidquam æquitatis, nisi nudum nomen agnoscat. Vnde sunt istæ clausulæ: *Peto mihi ius & æquitatem administrari.* Item, *Volumus unicuique tribuere quod æquum & iustum est.* Wir wollen thun / was billig und recht ist. Enimvero, si quæras, quid sit bonum & æquum? audies ineptissima ab istis iactatoribus.

Respondet autem Aristoteles prædictæ argumentationi (vt solet) docte. Primum admonet: omnia suo modo intelligenda esse: nec pugnare inter se ista duo: *Æquum est dissimile iuri vel iusto: & Æquum est ius vel iustum.* Nam æquitas non discrepat à iusto

in genere, sed duntaxat in aliqua circumstantia: hoc est, æquitas non mutat præcepta iuris generalia: sed ad circumstantias speciales respicit. Eadem igitur sunt in genere: Ius seu iustum, & æquum: sed in speciem, quum melius est iure. Vtrunque quidem iudicandū: æquitas tamen iuri summo præferenda est in administranda Republica.

Causa dissimilitudinis est (inquit Aristoteles) quia omnes leges sunt uniuersales: neque tamen potest de singulis recte discerni in uniuersali. Quum igitur legem necesse sit uniuersaliter loqui, neque tamen recte de singulis in uniuersali constitui possit: lex id constituit, quod plerumque accidendum est: nec ignorat hic sibi aliquid deesse. Et tamen lex recta & iusta est. Nam quod lex aliquid omittit, id fit, non vitio legis, sed propter negotiorum dissimilitudinem. Talis enim materia est actionum, ut fere aliqua ex parte sint dissimiles in eodem genere.

Quando igitur lex uniuersaliter loquitur, accidit tamen aliquid ex parte dissimile illis, quorum uniuersaliter mentio fit: tunc defectus eius corrigendus est eatenus, quatenus aberrauit legislator. Aberrauit autem propterea, quod necesse est eum uniuersaliter loqui. Ac si adesset legislator ipse, idem pronunciaret & exciperet hunc casum à lege iam lata. Quare iustum est, non

quidem simpliciter, sed melius scripto iure. Hæc ille.

Ex ista disputatione forensi Aristotelis sane grauissima, ad amissim intelliges mentem Pomponij, qui vsum æquitatis breuiter tradit, *in l. Iura constitui. Iulianum, in l. Non possunt. ff. de legib.*

Præterea fateberis, Doctorum altercationes à vero iure tam longe distare, quam distat æquitas à summo iure. Nam fons & causa veri iuris & æquitatis est, circumspicere diligenter qualia sint, quæ causam contingunt: & tum conferre regulas iuris ad rem natam, scilicet quæ commodissimæ videntur. Porro, voluntas omnium legum hæc est: vt interdum cedant temporibus, secundum qualitatem rerum & personarum: ita tamen, vt alia ratio iuris superior regat actionem. Numerosa quidem extant cōmentariorum & consiliorum volumina, &, si libeat diuersitatem casuum perinde atque pueri solent coruos, sequi, totidem & plura faciliter possunt scribi: Sed quid tum postea? Nam interim ex omnibus istis non constabit certa boni & æqui ratio seu ars, quæ vtamur, cum in foro, hoc est, cum de casibus iam natis sit diiudicandum per circumstantias, quid fieri vel non fieri oporteat. Quinimo vna iustitiæ regu-

regula ex natura producta plus huc con-
 ret, quam omnes omnium commen-
 trij.

Summa itaque differentia inter sum-
 mum ius & æquitatem est hæc. Summum
 is semel statuit in vniuersum: de nego-
 ijs tantum futuris dat honestatis principia:
 præter vniuersalem sententiam nihil per-
 endit, neque ab ea discedit.

Æquitas vero singulas negotiorum spe-
 cies euriose perlustrat: perpendit casus præ-
 sentes, & in iam natis hominum controuer-
 sis dijudicat, quæ nam inter multas legum
 formulas adhibenda sit ad diffinitionem quæ-
 tionis, totane an pro parte. Quemadmo-
 dum non illud suffecerit ad sutoris opifici-
 um, si multas habeat calceorum formas: ve-
 um in eo maxima vis erit, vt viso emptoris
 sedè, perpen saque illius circumstantia, certo
 possit discernere formam omnium quas ha-
 bet conuenientissimam. Sic item laudabilis
 est pharmacopolæ opera, vt multas compo-
 nat medicinarum species, quæ ad futuram
 necessitatem sint statim paratæ. Verum me-
 dicatis ars in eo maxime versabitur, vt mor-
 bum diligenter cognoscat cum omnibus su-
 is accidentib. & tû eligat phar maca, que præ-
 sentissime deseruiet lægueti nature hominis.
 Nem.

Nempe, quod iura controuersis non aliter; quam medicinæ morbis mederi debent.

Adijciamus exempla. Ecce enim, summi iuris perpetua est thesis: Emptiones & venditiones iure ac solenniter factas, rescindi non oportere. *l. Ratas. C. De rescinden. venditio.* Istud axioma semper honestum est in suo genere: quia habet causam naturalem. Iam si pergas inflexibiliter in omnibus quæ accidunt factorum speciebus continuo pronuntiare: Venditiones oportere ratas esse: occurreret faciliter thema in foro, cui summum illud ius erit summa iniuria: Vtpote, si publica vtilitas reclamet, vel conditio personæ, vel pretij vilitas. Itaque his casibus, aut aliis huiusmodi, respecta negocij circumstantia, æquitas rescindit venditionem, aut consulit alio modo. Et interim tamen non improbat ius illud: Emptiones & venditiones fore ratas: sed suspendit plusculum ab hoc casu recens incidente.

Eodem modo summi iuris regula est: Formam in iudiciis & solennitatem obseruari oportere, adeoque loco ad hoc designato more maiorum. *l. 2. §. Deinde ex his legibus. ff. de origi. iuris. l. si. ff. de iustiti. & iur.* Recte quidem. Cæterum, si incidant causæ, quarum circumstantia postulat celeritatem: æquitas

tas

s remittit obseruationem processus (vt vo-
ant) & ordinis iudiciarij: non, quod gene-
raliter improbet moderatam cognoscendæ
aussæ formulam: sed in præsentē casu, pro-
pter circumstantias personarum, rerum, vel
temporis, non admittit solennitatem: sicut
infra latius prosequemur.

Et hæc quidem atque id genus alia fiunt
secundum voluntatem summi iuris paulo
ante citari. Sciebat enim legislator, cum le-
gem statueret, multa illi deesse: quippe non
ignorabat, in tanta mortalium rerum varie-
tate futuras esse casuum species, quibus nul-
lo modo tale ius conueniret. Interim relin-
quebat illas æquitati, cum inciderent, diffi-
niendas.

Vnde vides, quomodo generaliter verum
fit: Ius idem est quod æquitas. Imo, verum
ius est æquitas. Quomodo rursus in speciem
non consequatur: Ius dicitur sic: Ergo in hoc
casu est æquum. Nam in speciem longe di-
stant ius & æquitas. Et multi hætenus ex-
cellentissimi fuerunt iuris periti; verum æ-
quiritatis non admodum consulti. Quare iu-
uentus nostra non tam in ediscendis regulis
iuris, quam in colligenda æquitate, diligen-
ter exercenda est. Et hætenus Aristotelis
disputationem indicasse sufficiat.

Videamus nunc elegantem Triphonini tractationem, in qua distinguit æquitatem à summo iure.

TRIPHONINVS LIB. IX.

Disputationum.

EXemplo hoc cum primis perpendere licet, quam graues atque vtilis reipublice fuerint Iuriscoff. disputationes: quam concinne respexerint forum, *iuxta l. 2. §. His legibus. ff. de orig. iur.* Contra vero, quam leues nuper & affectatæ fuerint commentatorum altercationes, quanquam profus extra forum nostrum, multis modis ansam calumniandi præbeant.

Verba legis sunt hæc.

Bona fides, que in contractibus exigitur, æquitatem summam desiderat.

More optimi præceptoris in re difficili præmittit thema, quod Cicero propositum vocat. Bona fides, hoc est, sincera contractuentium mens nullius fraudis cōscia: quan-

hen.

do quidem per se innocentissima res est: si in controuersiam pertrahatur, summam postulat æquitatem iudicandi, adeo, ut sæpe in iure, & in hac ipsa lege, bona fides pro æquitate accipiatur, ut supra probatum est.

Opponitur autem fraudi & dolo, unde procedit iniquitas *l. 3. in fi. ff. Pro socio*. Idem thema est *in lege Bonam fidem. Cod. de actionibus & obligat.*

Sed eam utrum estimamus ad merum ius gentium, an uero cum præceptis civilibus, & prætorijs?

Ex themate ducit quæstionem. Quæ enim de bona fide sola æquitas iudicet, utpote ex conscientia quoque procedens: valde necessarium est inuestigare, ad quam iuris formam æstimare oporteat æquitatem: naturalis ne an civilis, an simul utriusque? Et quo melius accipiamus, adiicit exempli loco pulchram facti speciem.

Veluti, reus capitalis iudicij deposuit apud te centum: Is deportatus est. Bona eius publicata sunt. Utrum ne ipse?

ipse?

ipsi hac reddenda, aut in publicum deferenda sunt.

Hypothesin hanc seu causam (vulgo casum dicunt) Triphoninus proponit quidem, sed non diffinit, ideo, quia nondum differuit de forma colligendæ æquitatis. Qua absoluta, tum demum videbimus, quomodo sit respondendum. Quare Accursius insulsissime, nec aliter quam sus in rosas irruens, dicit Iuriconsultum non respondere: veruntamen bona deposita potius in publicum deferenda esse, respondendum sibi videri. Iudicat autem contra mentem authoris, nondum tota lege perspecta, & ne quidem themate intellecto.

Quin potius igitur illud erat admonendum: Quod Triphoninus in hoc exemplo deportati, vsus est foro, quod tum fuit apud Romanos, qui bona solebant publicare. Verum hodie optima æquitatis ratione prohibita est bonorum publicatio. *Novell. De vicarijs seu locum tenentibus. §. fin. Cõstit. CXXXIV. Ut autem* (inquit Iustinianus) *non solum corporales poena, sed etiam pecuniaria moderatiores fiant: sancimus, si illi, qui in iudicio postulantur de criminibus, in quibus leges publicationem bo-*

*rum, aut mortem definiunt, conuincantur, aut
 ndemnentur: ne bona ipsorum vel Magistrati-
 is, vel eorum cohortibus lucro cedant: sed nequo
 undum veteres leges addicantur fisco. Sed si qui-
 m descendentes habeant, ut hi bona obtineant.
 ceptis ijs, que per tale ipsis delictum accesserunt.
 nulli descendentes subsint, sed ascendentes: vs-
 te ad tertium gradum & ipsi obtineant. Sin ve-
 qui ita damnati sunt, uxores habeant: omni-
 is modis, ut hanc dotem, quam donationem
 uptialem capiant. Sed &, si sine dote huiusmo-
 i personis fuerint in matrimonio: legibus nostris
 efnitam portionem ex uniuerso damnati ma-
 imonio capiant: siue liberos habeant, siue non.
 Quod si neminem predictorum habeat is, qui de-
 quit: tunc fisco bona eius addici volumus. In his
 amen, qui perduellionis crimine damnati sunt,
 eteres conseruari leges volumus. Hanc autem
 ulchram iuris mutationem Accursius debe-
 at indicare studiosis, cum falsam diuina-
 et responsonem, quam author nunquam
 ogitauit.*

*Si tantum naturale & gentium ius
 intueamur: ei qui deposuit, restituen-
 da sunt.*

Ostendit nunc priorem iuris gentium in-
 spe-

spektionem, hoc modo. Si consideremus regulam summi iuris naturalis: ea præcipit, deponenti esse reddendum id, quod deposuit: quia totum fidei depositarij est commissum. *l. 1. in princi. ff. depositi.* Et graue est atq; iniustum, fidem fallere. *l. 1. in prin. ff. de constit. pecuni.*

Accedit & alia iuris naturalis ratio. Nihil enim tam naturale est, quam eodem genere quodque dissolui, quo colligatum est, ut dicit Vlpianus *ff. de regul. iuris.* Sed depositum est contractum re tradita depositario. Igitur natura dicitur, ut eodem modo restituta deponenti re ipsa sese liberet. *Instit. Quib. mod. re contrahi. obliga.*

Ecce, vtraque regula quanquam naturalis, summi tamen iuris est, & probat alterum extremum pro deponente.

Sic ciuile ius, & legum ordinem: magis in publicum deferenda sunt. Nam male meritis publice, ut alijs exemplo ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet.

Hæc est thesis & regula summi iuris ciuilibis, quæ in altero extremo prorsus repugnat præ-

dictæ regulæ iuris naturalis : quia vtraque per se agnuda consideratur. Vult itaque minimum ius civile puniri delicta, etiam euitate delinquentes, si atrocitas sint, ut hic, l. i. §. Hac autem separatio. Hoc tit. & l. i. C. d leg. Iuli. repetunda. Ut vnius pœna (inquunt ratianus & Valentinianus) metus possit esse ultorum. leg. Diuus Hadrianus. ff. de custodi. exhibitio. reor. Sed & si quid (ait Pius Imperator) maligne interrogasse, aut non dicta relisse pro dictis compererit : ut vindicet in exemplum, ne quid & aliud postea tale facere motur.

Et hactenus indicauit Triphoninus, quomodo tractentur regulæ iuris summi, tam naturalis, quam ciuile : tacite docens, æquitatem ex collatione vtriusque proficisci, infra declarabit. Quandoquidem autem a collatio fieri non potest, nisi perpensis ligenter facti, de quo quæritur, circumstantiis : ideo nobis exemplum elegas paulo post bijciet. Interim differit, quemadmodum etum sit expendendum respectis omnibus circumstantiis.

Incurrit hic & alia inspectio.

Si alia adhuc inspectione opus est ad extendendam æquitatem, necessario sequitur.

Tri-

Triphonium hucusque non respondisse ad propositam quæstionem, & ne quidem respondere vtiliter potuisse, quid dicter æquitas de bonis apud deportatum depositis: nisi ista inspectione circumstantiarum absoluta. Errant proinde toto cœlo, qui cum Accursio mox audita collatione summi iuris, temere ac male pronunciant, cum hic, tum alibi in iure. Inspectio itaque facti est hæc.

Bonam fidem inter eos tantum, quos inter contractum est, nihilo extrinsecus adsumpto, æstimare debeamus: an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id, quod geritur, pertinet?

Sicut de iure inspiciendo quæsitum est: vtrum merum ius ciuile vel naturale simpliciter sit perpendendum, an mixtim? Ita nunc de ipso facto proponit, an simpliciter sit considerandum, nihilo extrinsecus adsumpto, hoc est, sine vllis circumstantiis: an vero illas quoque perpendere oporteat? Et, quo magis intelligamus, quid sit æstimare circumstantias facti: addit exemplum, in quo expressius patent, quam in præcedente: præ-

ser-

tertium, quomodo æquitas cedat æquitati propter circumstantias.

Exempli loco. Latro spolia mihi abtulit, deposuitque apud Seium inscium de malitia deponentis. Vtrum latroni, an mihi restituere Seius debeat? Si per eundem accipientemque intueamur: nec est bona fides, ut commissam rem recipiat is, qui dedit.

Ecce, quantam vim habeat inspectio facti & circumstantiarum eius, ad excutiendam æquitatem. Si enim in hoc casu simpliciter respiciamus deponentem & depositum: bona fides, hoc est, æquitas dictabit, deponenti reddatur. *l. Quod servus, in prin- p. Hoc tit.* Probatum est latius in superiore casu primi exempli.

Si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis, quæ negotio isto continguntur, impletur: mihi reddenda sunt, quæ factò scelestissimo adempta sunt.

Hoc est, Si ex omnibus circumstantiis totius

H **tius**

ius negocij perpensis impleamus, & perfectam diffinitionem æquitatis arbitremur, secundum regulas iuris naturalis iuxta & civilis: tunc nemini videbitur, quin domino sua res sit reddenda, non latroni.

Qualitates autem vel circumstantiæ sunt istæ: Deponens est latro: Res est spolium scelestissimum: Deponendi causa processit ex malitia. Quid igitur hinc facit æquitas? Certe non reprobatur, non arguit iniquitatis rationem præcedentem: verum in hoc casu non admittit. Quemadmodum sutor formam calcei non ideo proijcit, quod emptoris unius vel alterius pedi non deseruiat: sed custodit in aliud tempus.

Accursius hic crassissimam suam boni & æqui ignorantiam prodit: arripiens statim istud summum ius, quod Triphoninus pro altero collationis membro, exempli gratia ponit. *Et nota (inquit) quod huic questioni non respondet. Tamen ego dico: ea potius in publicum deferenda.* Hæc ille. Ego autem dico: quod docet hoc loco gravissime, quomodo non solum propositæ quæstioni, sed omnibus quoque id genus aliis sit respondendum, & quod Accursij responsio sit falsissima.

*Et probo hanc esse iustitiam, que
suam*

*sum cuique ita tribuit, ut non distra-
hatur ab ullius personæ iustiore peti-
tione.*

Hoc est, In applicandis ad circumstantias facti regulis summi iuris, eo usque semper progrediendum est deligendo, donec ad eam peruenias, quæ iustiore, respectu illius casus, non habeat. Sic enim fiet, ut nemo tali diffinitione lædatur, quæ omnium rationem habuit: & nemini quidquam aufert. Nam in omni negotio cum dubitatur, quid sit æquum & iustum: conferendæ sunt formulæ iuris cum circumstantiis facti, & eo usque progrediendum est, donec peruenias ad illam, quæ nemini aufert ius suum, publice vel priuatim. Quod si vnam atque simplicem regulam iuris non inuenias, quæ totum negotium diffiniat: miscendæ sunt plures ex naturalibus & ciuilibus præceptis, ut quæritatem elicias.

Hoc igitur apophthegmate Triphoniis ad omnes quæstiones eruditissime responder.

Ad illam: Vtrum æquitatem æstimare beamus ad merum ius gentium, an verum in præceptis ciuilibus: sic sentit. Miscen-

dæ sunt regulæ iuris naturalis & ciuilis. Nam naturales præceptiones, quandoquidem non ita multæ, propter cognatam cecitatem nostram, colligi possunt: nullo modo sufficiunt iam variis mundi negociis: ideoque non est contemnenda Magistratum & bonæ consuetudinis autoritas.

II. Ad quæstionem deportati: Vtrum centum apud eum deposita sint domino reddenda, an in publicum deferenda: sic hodie dicendum est. Dispiciendæ sunt circumstantiæ: num alios contingat negocium, puta, creditores. Nam primum, non dicuntur bona, nisi deducto ære alieno. *l. 2. §. 1. ff. de collatio. bonor. & l. Subsignatum. §. 1. ff. de verbor. significatio.* Iabolenus in *l. non possunt. ff. de iur. fisc. Non possunt* (inquit) *ulla bona ad fiscum pertinere, nisi qua creditoribus supersutura sunt. Id enim bonorum cuiusque esse intelligitur, quod æri alieno superest.* Deinde, an extent, vel nascituri sint ex vxore forte prægnante liberi: quorum rationem haberi dicit æquitas. *l. vlti. ff. de bon. damnato.* Ergo his casibus nec olim, multo minus hodie ista centum à deportato, vt in themate propositum fuit, deposita, debent reddi fisco: sed creditoribus, aut hæredibus. *Novell. de vicari. seu locum tenentibus. §. vlti. Constit. CXXXIII.* Huic autem

tem

tem Triphonini loco respondet §. *fi. Instit. de his qui sunt sui vel alie. iur.*

III. Ad quæstionem de latrone deponente spolia: Triphoninus respondet: Quod domino, non latroni deponenti sint reddenda. Sed, obstatne prohibitio pœnalis Iustiniani, qua vult neminem impedire posse restitutionem depositi: Respondeo, Nihil obstat: quia loquitur de impedientibus ex alia causa, quam dominii adempti. Multo minus refragatur *l. 1. §. Item Pomponius. ff. Naut. camp. stabu.* Nam est ibi aliud iudicium, & alia deponentis persona.

Pergit tandem Triphoninus ostendere plures circumstantias in deposito latronis vel furis, quo commodius nos exerceamus æquitatis inuestigatione.

Quod si ego ad petenda ea non veniam: nihilo minus ei restituenda sunt qui deposuit: quamuis male quæsitā deposuit. Quod & Marcellus in pradone & fure scribit.

Prima circumstantia præcedentis casus sic habet. Pone, dominum spoliatae rei non vindicare eam: & tamen depositarium nol-
le restituere deponenti, opposita exceptio-

ne, eum non esse dominum. Quid erit? Summo iure non videtur latroni competere actio: quum nihil eius intersit honeste, præterquam quod de præda sollicitus videtur. *l. Si minoris. l. Quoties. §. Item si temporali. ff. de administra. tutor. l. Si pupilli. §. si. ff. Negotio. gestor.* Aequitas vero qualitatem rei perpendens, dat illi actionem: quia depositarius longe inhonestius rem alienam retineret: primum, frangeret deponenti fidem malo exemplo; deinde, locupletaretur re aliena. *l. i. In princi. ff. Deposi. l. Nam hoc natura. ff. de conditio. indebit.*

Sed ubi scribit hoc Marcellus? Respondeo, verbis Ulpiani, *in l. i. ff. Deposi. Si prado (inquentis) vel fur deposuerit*, & hos Marcellus libro sexto Digestorum putat depositi recte acturos. Nam interest eorum, eo quod teneantur. De actione commodati quoque idem scribit Marcellus, *in l. Ita ut fur. ff. Commodat. iunct. l. preced.*

Si tamen ignorans latro, cuius filio vel seruo rem abstulisset, apud patrem dominumve eius deposuit ignorantem nec ex iure gentium consistet depositum: cuius hæc est potestas, ut abij, non do-

domino sua ipsius res quasi aliena, seruanda detur.

Secunda circumstantia superioris casus de latrone deponente sic variatur. Ponamus latronem apud patrem dominumve ipsum deposuisse rem, quam filio vel seruo (nos dicamus famulo) abstulerat. Quid iuris? Omnes regulæ iuris & æquitatis dictant, latroni non esse reddendam rem: quoniam nullum est depositum, cum mea res mihi traditur, etiamsi utaris formula seu verbis quorumlibet contractuum. Iulianus. ff. *Deposit.* *Qui rem suam* (inquit) *deponi apud se patitur, vel utendam rogat: nec depositi, nec commodatæ actione tenetur.* Sicuti, qui rem suam conduxit, aut precario rogat: nec ex precario tenetur, nec ex locato. l. *Neq; pignus.* ff. *de regul. iur.* l. *Ei à quo.* ff. *de usuc.* l. *Qui rem propriam.* C. *Locat.*

Nec mouere nos debet l. *Certe si interim.* §. *fi.* Et l. *seq.* ff. *de precari.* Vbi debitor idemque dominus precario rogat possessionem rei suæ à creditore, quia possessio, quæ rogatur corporalis, est aliena & apud creditorem, ut ibi declarans Vlpianus: *Mihi videtur verius* (inquit) *precarium consistere in pignore: quum possessionis rogetur, non proprietatis. Et est hac sententia etiam utilissima.* *Quotidie enim*

precario rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt: & debet consistere precarium.

Quid igitur est, cum res mea apud me deponitur, aut quo nomine debet appellari? Respondeo. Restitutio est & dicitur: quoniam nihil contrahitur, sed res ad dominum suum redit.

Potestas autem multa significat, *ut in l. Potestatis. ff. de verbor. significat.* Hic autem ponitur pro causa finali, & effectu contractus.

Et si rem meam fur, qui me ignorante subripuit, apud me etiam nunc delictum eius ignorantem, deposuerit: recte dicitur non contrahi depositum: quia non est ex bona fide, rem suam dominum praedoni restituere compelli. Sed & si etiamnum ab ignorante domino tradita sit, quasi ex causa depositi: tamen indebiti dati condictio competit.

Tertia circumstantia variatur de latrone ad furem: quoniam frequentius euenire potest, quod fur deponat apud dominum, scilicet,

licet, ignorans sæpenumero cuius sit res, quam subripit: quum latro vi aperta rem auferens videat personam spoliati, & vix possit ignorare. Hoc itaque casu fur multo minus habet actionem depositi, quam præcedente latro. Imo, si possessionem corporalem ignorans restituerit furi, aut illius procuratori: habet condictioem indebiti.

Possent multo plures circumstantiæ circa hunc casum alia ex alia variari ac proponi: sed Triphoninus relinquit eas æquitati, cum inciderint: contentus ostendisse diligenter, quomodo æquitas ex iure & facto sit æstimanda.

Tali autem modo proponenda est tyronibus iuris. Primum series facti cuiuslibet frequentioris. Deinde in eo ostendendum est summum ius. Demum æquitas ex circumstantiis. Hunc enim tractandi iuris ordinem ostendit umbra quædam, quæ & ipsa raro obseruatur: cum interpretes legum tractant rationem dubitandi, & rationem decidendi. In consiliis item, cum primum referunt obiectiones quasdam: deinde quam veram putant iuris sententiam. Sed summo vix digito ista hætenus ostenderunt legulei superioris seculi, propemodum ex more ceremoniali eandem semper repetentes cantile-

H 5 nam,

nam, sine vlla cognitione æquitatis, hoc est, sine collatione iuris, & circumstantiarum negocij.

Ex hac itaque præclara Triphonini disputatione, depictam habemus suis pennis æquitatem: quam an ad amissim intelligamus, periculum facturi, repetamus omnes illius causas quodam epologo.

Quæ nam est efficiens causa æquitatis? Respondeo: Deus, qui naturam humani generis sic condidit, vt omnia quidem de futuris negociis certo præscribere non posset vilo modo: tamen noticiam quandam nobis insculpsit, vt possimus certas aliquas honestatis formulas præscribere generaliter, ad quas omnes factorum species, quodocunque incidentes, exigantur arte quadam boni & æqui, hoc est, perpensis atque collatis certa ratione circumstantiis, vt dictum est.

Causa materialis quæ est? Respondeo: Materia ex qua fit æquitas, est ius naturæ, ius ciuile, boni mores: Nam ex his fit pulchra quædam ac Reipublicæ salutaris mixtura per iudicium animi incorruptum. Materia, vero, circa quam exercenda est æquitas sunt infinita hominum negocia, scilicet cum incidunt, Tunc enim pro re nata

ius.

ius recte applicabitur secundum circumstantias, quæ ad causam pertinent.

Hinc videmus quod toties dicitur: duplicem esse quæstionem; alteram iuris, alteram facti. Et, quemadmodum de duplici significatione verborum & rerum dicere solemus: ita iuris quoque cognitio dignior, facti autem prior est. *l. Verum negotium. ff. de donatio. int. vir & uxor.* aliisque locis passim in toto iure. Nam *æquitas nihil aliud est, quam ius ex facto secundum qualitatem eius recte collectum.* Et tali modo accipe: In facto ius esse positum, sicut supra probauimus.

Formalis causa quæ est? Respondeo: Ut conferantur diligenter facta iam incidentia cum circumstantiis suis (pertinentibus inquam) ad formulas iuris: non aliter, quam ædificia probari solent adhibita principioribus eorum partibus norma. Non potest autem elegantius tradi forma cum exemplis suis, quam apud Triptoninum, in *l. Bona fides.* supra vidimus.

Et hinc manifeste apparet longa differentia inter ius & æquitatem; Ius statuit, ordinat, concipit formas de moribus, quos putat in usu frequentes fore: Cæterum non applicat huiusmodi statuta circumstantiis suis: quoniam res nondum natas diuinare

non

non potest legislator. Aequitas vero dispensat ista omnia, & docet nos, quomodo incidentes controuersias sine vlla læsione celeriter dirimi oporteat.

Causa finalis vel effectus qui est? Respondeo: Ut seruetur æqualitas humanarum rerum, quæ maxime inter se sunt dissimiles: utque conseruetur Reipublicæ salus, quæ in rectis iudiciis plurimum consistit, & sic transigatur istud ærumnosum huius vitæ momentum, ad gloriam Christi & æternæ vitæ.

TIT. VI.

IVRE SCRIPTONE, AN Aequitate iudicandum fit.

Hanc questionem commentatores diminute tractant, & multis altercationibus confundunt, in l. Placuit. C. de iudici. & l. 1. C. de legib. Quorum locorum quam dicunt antinomiam, dum tentant conciliare, magis ipsi statuunt, vbi nulla est. Nos
ho-

hodiernis moribus deseruientes, partiemur istam dubitationem in tres quæstiones.

Prima quæstio. Vtrum Christianus recte vtatur ad persequendum ius suum scriptis legibus? Respondeo: Rectissime vtitur: quia lex est creatura & ordinatio Dei, id est, conseruatio ciuilibus iustitiæ. Nam politicus status est Dei opus, etiam si personæ sint impiæ & abutantur tali ordinatione. *Romano. 13. Non est potestas, nisi à Deo. Et Psalm. 81. Ego dixi dijs estis, hoc est, gerentes officia diuina: quæ sunt, conseruare iustitiam & iudicia, defendere innocentes, punire delicta, militiam legitimam exercere ad defendendum bonos.*

Præterea *Genes. 9. sic præcepit Deus, Si quis fuderit sanguinem, ut sanguis eius fundatur per hominem: significans, oportere constitui hominem, hoc est, Magistratum, qui pœnas sumat de homicidis. Item 2. Paralipo. 20. Non hominis exercetis iudicium, sed Domini. Ergo censentur vicarij Dei Magistratus. Per meredes regnant. Loquitur enim Solomon de sapientia Dei, Item Prouer. 16. Libra & pondus iudicia Domini sunt, & opera eius omnes calculi libra: id est, Ordinationes politicæ, leges, iudicia, contractus, sunt res diuinitus ordinatæ.*

Quum itaque lex comprehendens totam politiam, vere sit opus & bona creatura Dei: Christianus ea reuerenter vti potest: ac pro tantis beneficiis gratias ager Deo, quæ ad defendendam vitam corporalem non minus necessario, quam reliquæ creaturæ ad viuendum, constituta sunt. Neque enim sine defensione iudiciorum retineri vita corporalis posset: certe non magis, quam sine cibo & potu corpus.

Non obstant ea, quæ ex Eüangelio solent allegari à phanaticis; de non vindicando. *Mattha. 5. Ego autem dico vobis, non resistite malo. Et, Percutienti te in maxillam, obuerte illi & alteram.* Item, *Mattha. 7. Nolite iudicare, & non iudicabimini.* Et, *Roma. 12. Non vosmetipsos defendentes.* Hæc enim & similia non prohibent vindictam publicam, hoc est, quæ exercetur à Magistratibus auctoritate legum: sed priuatam tantum, quæ sine vlllo permisso legitimo fit. Quia Eüangelium, sicut vitam corporalem non abolet: ita nec legem & ordinationes, sine quibus vita corporalis constare non potest, vult aboleri.

Sed dices: Prophanis legibus quoque improbatur priuata vindicta: censebiturne ergo amplius aliquid exigere sacrosanctum Eüangelium? Respondeo: minime gentium.

Nam.

Nam Eūangelium est doctrina de vita æterna, & spirituali in corde: non de vita momentanea, & corporali. Ea propter falsa est talis imaginatio, & multi decipiuntur ea, quasi Eūangelium requirat alia quedam externa opera in hac ciuili vita, quam leges de moribus. Quatenus igitur receptum ius præcipit publicam, & prohibet priuatam hominum vindictam: eatenus etiam Eūangelium iubet & vetat. Nam vtrunque firma sententia dicendum est præceptum.

Vindictam autem priuatam Christus tam anxie nominatim prohibet: ne quis putet præsentem politiam & Magistratus prætextu Eūangelij tollendos esse. Sicut Iudæi arbitrabantur Messiam inuafurum esse regna mundi, præsentibus Magistratibus vi oppressis. Et hærebat hæc Iudaica opinio in Apostolis. Quo pertinet etiam: *Reges gentium dominantur eorum: vos autem non sic.* Manifesta (inquit Philippus) collatio est duplicium personarum, videlicet regum & subditorum seu priuatorum. Cum enim reges in una parte sententia ponit: in opposita necesse est intelligi personas relative oppositas regi, videlicet homines priuatos: ne partitio seu diuisio confundatur. Hæc ille. Regibus itaque Deus concedit imperare. Contra, priuatis prohibet: *Vos, id est, priuati, non sic.* Mul-

Mul-

Multo minus obstat, quod Apostolus ad Corinthios: *Iam quidem* (ait) *delictum est in vobis, quia litigatis inter vos*. Non enim reprehendit disputationem forensē & iudicia: sed obiurgat odium & avaritiam, quum soleat altera litigantium pars esse iniusta. Et clausula (*delictum est*) non prædicatur de litibus: verum de causis litigandi, sicut antecedens & consequens. Porro, sic argumentatur velut à signo: Litigatis: Ergo sunt in vobis vitia, iniuriæ, mali adfectus, calumniæ.

Actiones itaque & iudicia approbat ubique Scriptura illustribus encomijs: modo videat acturus, ut iustam adferat causam, non odium, fraudes, calumnias. De reo convento non est dubium: quia cogitur venire in ius. Sed & is mentiri non debet, nec iniustam defensionem proponere. Sic & causidicus, iustitiæ citra fraudem deseruire potest. Et tota iudiciorum cohors habet hinc iustificationem sui status: quem si non intelligant, nihil possunt scire iuris & æquitatis.

Quod autem Christianis liceat uti Romanis legibus: Apostoli clare docent *Acto. 15*. Quia Evangelium non mutat politias, nec imponit gentibus Mosaicam ordinationem. Ideo certum est, nos uti posse legibus omnium

con-

conuenientissimis, & quæ receptæ sunt: nec pertinere ad Christianismum Mosaicas leges, nisi quas natura communiter omnes homines docet.

Secunda quæstio: An necessarium sit scriptas habere leges? Et breuiter, non posset politica scilicet conseruari, nisi scriptæ essent. Idque constat multis rationibus.

I. Homo est fragilis, potest falli, & propter corruptam Adæ lapsu naturam, omnes (vt Dauid dixit) *sumus mendaces*. Igitur non esset tutum Magistratui committere omnia pro arbitrio statuere sine scripto. Quo pertinet, quod Aristoteles *libro Eth. 5.* dixit: *Non homo imperet, sed ratio.*

II. Exemplum nobis edidit Deus in veteri testamento. Nam, cum vellet Hebræos rectissime inter se consentire: certas leges tulit, vt ex præscripto res iudicarent. Qua de re Moses gloriatur coram toto populo, *Deuter. 4.* *Quæ enim (inquiens) est alia gens sic inclytâ, vt habeat ceremonias, iustaque iudicia, & uniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?*

III. Tam Magistratum, quam subditorum interest, vt habeant scriptas leges. Magistratum, quo sciant, quid imperandum: Subditorum, vt intelligant, quatenus obtem-

tem-

temperandum fit, quum sciant, eum iuxta legem imperare. Nam & ipsum ius honorarium, viua vox est iuris ciuilis scripti, inquit Martianus, *ff. de iustiti. & iur.* loquens de iure Prætoris Rom. Magistratus.

Tertia Quæstio. Vtrum scripto iure, an æquitate iudicandum fit? Respondeo: insulsam esse hanc propositionem: Quia neque scripto iure, neglecta æquitate: neque bono & æquo ad scriptum ius non exacto, iudicari aut responderi oportet. Quid ergo? Vtrunque simul coniungendum est.

Nam æquitas ex scripto iure constat. Si quidem leges propterea sunt literis commendatæ, ne quis pro suo arbitratu ab eis discederet. Quamobrem Athenienses, qui certas habebant intra mediocritatem descriptas legum formulas, ad quas exigerent æquitatem incidentium negociorum, præferendi sunt Lacedæmoniis, qui committebant omnia non scriptis moribus, quibus sæpenumero gliscentibus, perniciosè admodum errabant.

Sed dixerit aliquis: Quum leges scriptæ habeant optimam formam, nec possint grauiore boni & æqui deliberatione promulgari, quam factum est: quorsum attinet, inuestigationem æquitatis tractare? Aut quem
lo.

locum vindicabit sibi his temporibus æquitas? Nam non videtur posse aliquid incidere, quod per tanta seculorum intervalla non semel euenit. Si euenit: haud dubie redactum est in ius scriptum per Iureconsultos & Imperatores, adhibita semper æquitatis censura. Igitur nihil videtur opus alia æquitatis disputatione, præsertim quod & Iustinianus dicit, gloriaturque, omnem se veteritatem deperditam reparasse, *Novell. Præcept. Præsid. in princi. Constit. XVII.*

Ad hunc modum ignaui homines ostendunt se non intelligere vim & potestatem æquitatis. Nam verum quidem est, quod scriptæ leges historicae, quæ casum aliquem definiunt, sint summa æquitate descriptæ: sed secundum circumstantias tum perpensas. Non consequitur autem: Semper lex in illo tum facta fuit iusta: Ergo & nunc in hoc est iusta: nisi per omnia sit simile. Multo minus sequitur: Casus ille tales habuit circumstantias: Igitur & hic habet easdem. *Sicut igitur dare non potes hodie easdem personas, eadem tempora, eosdem mores: ita nec eandem in omnibus negocijs dabis æquitatem.*

Præterea falsum est, nihil hodie incidere, quod non dudum incidere. Quia, tametsi in genere omnia hominum negocia & facta si-

mi.

militudinis aliquid habeant: non tamen in speciem ijsdem circumstantiis eueniunt. Alij sunt mores, aliæ rerum omnium conditiones, atque fuerunt olim. In quibus omnibus retinere oportet æquitatis vsum diligenter. *c. ult. de transactio. c. 1. de rer. permutat. libr. 6. Et pulchre Gregorius 45. distinct. capit. Disciplina.*

T I T. VII.

DE VSV AEQVITATIS
scripta, & non scripta.

POTest æquitas, tum in scholis, tum in foro duplici modo exerceri: Altero, vt diligenter consideremus, quo ordine iureconfulti & Imperatores Romani obseruarint æquitatem in describendis legibus & præiudiciis humanorum negotiorum: &, si quando casus eueniat, qui per omnia sit similis, nec habeat vllas differentes circumstantias, quæ mutationem iuris desiderent: vt tunc secundum illas iudicemus, certi, quod æquitatis cen-

censura dudum sit adhibita. Eam ob rem in
 explicandis legibus, quæ factum diffiniunt,
 semper rationem dubitandi (sic enim vo-
 cant) & decidendi ostendere debemus: ne-
 dum ponere simpliciter casum, vt vulgo fa-
 ciunt. Hoc est, Oportet primum regulam
 summi iuris vnam aut plures indicare, qua-
 rum ductu diuersum videretur dicendum.
 Deinde demonstranda est æquitas ex quali-
 tatibus facti, quæ talem diffinitionem po-
 stulauerint. Sic enim totum apparebit legis-
 latoris consilium, quod Celsus vim & po-
 restatem legis appellat, *in l. Scire leges. ff. de
 legib.* Hanc scriptam æquitatem recte dix-
 rimus.

Altero modo exercetur æquitas in his fa-
 cti speciebus, quæ nunc eueniunt, nec ha-
 bent præiudicium in legibus scriptis ex omni
 parte respondens: vt nos secundum circum-
 stantias earum applicatis axiomatibus sum-
 mi iuris iudicemus, quid diffiniri oporteat.
 Enimvero hic proprie vsus est æquitatis o-
 mnium maxime necessarius Reipublicæ.
 Quamobrem merito non scriptam vocare
 possumus: non quasi liceat sine scripti iuris
 obseruatione illam æstimare, vt supra o-
 stendimus: sed quod aliquanto longius à
 scriptis thesibus recedit: sicut ius ciuile à iu-
 re

re naturali distinguitur, in l. *Ius civile est. ff. de iustit. & iur.* Exempla inferius multa subiiciemus.

In summa, Si æquitatem consideremus habitu, & generaliter, omnis æquitas censetur scripta, nec distat à iure scripto: quod propterea literis mandatum est, vt commode possit deseruire negociis hominum. Sin autem actu & specialiter perpendamus æquitatem: certe nulla est scripta. Nam de casibus hodie incidentibus, nulla scribi potuit diffinitio specialis, antequam euenirent.

TIT. VIII.

DE GRADIBVS HONESTATIS CIRCA AÆQUITATEM OBSERVANDIS.

IN politia civili, per quam gubernare oportet humanam societatem, sunt gradus quidam honestatis obseruandi, quos si confundas in æstimanda æquitate, efficies ex-
sum-

Summo atque optimo iure, summam absurdissimamque iniuriam, etiamsi philantia quadam existimes te acu tetigisse rem, & omnes expendisse circumstantias.

I. Apud omnes ab origine mundi gentes, primum æquitatis ordinem Religio sibi vindicavit: ut, quoties de negotio incidente plures concurrerent sententiæ: semper preferetur illa, quæ religioni propius accederet, hoc est, pietati & iustæ erga Deum functioni pro nostro munere. Sic enim religio, à reeligendo, quasi debitum officium dicitur.

Cicero lib. Officior. I. In ipsa autem communitate (ait) sunt gradus officiorum, ex quibus, quid cuique præstet, intelligi potest: ut prima diis immortalibus: secunda patriæ: tertia parentibus: deinceps gradatim reliqua reliquis debeantur. Idem sentit Augustinus.

Pomponius in l. 2. ff. de iustiti. & iur. Vult (inquit) erga Deum religio: ut parentibus & patriæ pareamus. Enimvero gentes quoque agnouerunt diuinam aternitatem. Martianus in l. 4. ff. ad leg. Iuli. pecula. Sed & si (ait) donatum Deo immortalis abstulerit.

Papinianus in l. Sunt persona. ff. de religios. & sumpti. funer. Strictam rationem in super habemus (inquit) que nunquam in ambiguis religio-

num questionibus omitti solet. Nam summam esse rationem, qua pro religiosis facit.

Itaque nos multo magis ubique Christianæ religionis oportet obseruantissimos esse, cum de censura æquitatis tractatur in iudicio, vel extra iudicium. Siquidem diuinitus edocti sumus, quo Lex velut Pædagogus nos ducat, nempe ad Christum. *Galat. 3.* Admonemur item, Deo magis, quam hominibus obediendum esse. *Actor. 5.* Et quotidie oramus: *Fiat voluntas tua, quemadmodum in caelo, sic etiam in terra. Luc. 11.*

Omnes autem causæ, quas religionis seu pietatis appellamus, quanquam inepte tractantur, ad tria tamen capita pertinent: videlicet, ad diuinum verbum: ad bonas literas: & ad paupertatem. In his consistit vniuersa pietatis exercitatio, quæ firmum in nobis fidei argumentum est. Vnde in externis actionibus euitanda sunt, quæ religioni obstant. Sunt enim semper iniqua.

II. Reipublicæ proxima est Ratio: vt id semper existimemus fore æquius, quod ad publicam vtilitatem propius accedit. Quintus Fabius Maximus, vt est apud Cicero-
nem *de Senectute.* cum Augur esset, dicere solebat: *Optimis auspiciis ea geri, que pro Reipublica salute fierent. Que contra Rem-*

Reipublicam ferrentur : Contra auspicia.
 Apostolus optat pro salute multorum a-
 nathema fieri, *Roma. 9. & I. Corinth. 10.* A-
 deo enim Reipublicæ consideratio facit æ-
 quitatem, ut quod summo iure consetur ho-
 micidium, puniturque pœna talionis : id
 per æquitatem reputetur honestum, quo-
 ties ad publicum tendit commodum. Ideo
 Magistratus sumit capitis pœnam. Pluris est
 enim vniuersam multitudinem seruare,
 quam vnum aut alterum. Seruatur autem,
 cum tollitur è medio, qui delicto suo mina-
 tur malum Reipublicæ. Quod & Vlpianus
 sentit, cum diffinit pœnam, omnium deli-
 ctorum coercionem, *in l. Aliud est fraus. ff. de*
verb. signific. l. Capitalium. §. Famosos. ff. de
pœn. l. 1. C. ad leg. repetunda.

Ex diuerso. Summum ius sæpe ordinat
 executionem pœnæ, & vult delinquẽtem tol-
 lere. Interim æquitas seruat eum, quem val-
 de putat profuturum Reipublicæ. *l. Ad bestias*
ff. de pœnis. Sed si eius (inquit Paulus) robo-
ris vel artificij sint, ut digne populo Romano ex-
hiberi possint: Principem consulere debent.

Eodem modo, propter Reipublicæ & mul-
 titudinis salutem, sæpe delictorum pœnæ
 remitti possunt. *d. l. Ad bestias. 33. q. 4. cap.*
Non potest. & c. Nimum sunt. §. si.

Eleganter Cicero *lib. Offic. I.* Non nobis solum (inquit) nati sumus; ortusque nostri partem patriæ vendicet; partem amici. *Ibidem:* Sed cum omnia ratione lustraveris, omnium societatum nulla est gratior, nulla charior, quam ea, qua cum Republica est: unicuique nostrum. Chari sunt parentes, chari liberi, propinqui, familiares. Sed omnes omnium charitates, patriæ una amplexa: pro qua quis bonus dubit et mortem oppetere, si ei sit profuturus?

Iustinianus in l. 1. §. vlti. C. de caduc. tollen. Sed quod communiter (ait) omnibus prodest, hoc rei privatæ nostræ utilitati præferendum esse censemus: nostrum esse proprium, subiectorum commodum, Imperialiter existimantes. Iulianus in l. Si ita vulneratus, in fin. ff. ad leg. Aquil. Multa autem (inquit) iure civili contra rationem distantandi pro utilitate communi recepta esse: innumerabilibus rebus probari potest.

Plena mediisfidius sunt omnia Germaniæ tribunalia talibus causis, quæ speciosas prætendunt agendi formulas, magnæ verborum apparatus, & sexcentis allegationibus summi iuris. Verum, si ad æquitatem fuerint exactæ, respectis circumstantiis, quam longe recedant ab utilitate publica, imo quantam perniciem adferant communi hominum societati: tunc apparebit, iniquissimas;

simas & secundum æquitatem repellendas esse.

Quemadmodum enim regulariter inter-
est Reipublice, puniri crimina, d. l. Si ita vul-
neratus. §. Quod si quis absurde. l. Stichum. §. Sa-
ne quoniam ff. de solutionib. l. Si longius. §. 1. ff. v-
bi quis agere vel conue. debe. l. Si à reo. §. Id quod
vulgo. ff. de fideiussorib. & mandato. l. Capitoli-
um. §. Famosos. ff. de poen. l. Si operis. C. Eod. tit.
cap. Ut fama. De sentent. excommunicata. Et 23. q.
4. cap. Est iniusta. Et. cap. Nimum sunt. Ita non-
nunquam rationem delinquentium habere
oportet æquitatis ratione. Quod infra pro-
babitur.

III. Postremus gradus est rerum priuata-
rum, in quibus semper imitari oportet ante-
fignanum illum æquitatis Prætores Roma-
num, longa certe experientia prudentem,
qui secutus est huius artis absolutissimum
compendium. istud: Quod quisque iuris in al-
terum statuit, uti ipse, eodem iure utatur: pro-
batum verbo Christi Matth. 7. Omnia (inqui-
ens) quaecunque volueritis ut faciant vobis ho-
mines, sic & vos facite illis. Ulpianus in l. ius au-
tem civile. ff. de iustit. & iur. Ius prætorium (in-
quit) quod Prætores introduxerunt adiuvandi,
vel supplendi, vel corrigendi iuris civilis gratia,
propter utilitatem publicam: quod & honorari-

um dicitur, ad honorem Pratorum sic nominatum. Idem probatur in §. Adhuc autem. Instit. de honor. possess.

Sunt autem generalissima quædam præceptorum capita, ad colligendam æquitatem mirum in modum deseruientia.

I. Vbi multæ iuris rationes ad easdem facti circumstantias concurrunt, & aliquomodo respondere videntur: ibi conferenda est æquitas cum æquitate, vt superior cedat inferiori, secundum gradus supra dictos. Africanus in l. Si seruus communis. §. Quod vero ad mandati. ff. de furt. Nam tunc alioquin (inquit) æquum videatur, non oportere cuiquam plus damni per seruum euenire, quam quanti ipse seruus sit: multo tamen æquius esse, nemini officium suum, quod eius, cum quo contraxit, non etiam sui commodi causa suscepit, damnosum esse. In hac specie maior ratio vincit minorem, sed non damnat, argum. leg. Nam magistratus. ff. de recept. arbit. l. ille à quo. §. Tempestiuum. ff. ad Senatusc. Trebellia.

Sic qualitas facti cum talis est, vt quid quid constituas ex omni parte, non videatur satis conueniens: tunc oportet sequi illudius, quod minime lædit vtilitatem publicam. Vlpianus ff. de regul. iuris. Quoties (ait) nihil sine catione inuestigari potest: eligendum est.

est quod minimum habeat iniquitatis. Iulianus in d.l. Si ita vulneratus. Idque (inquit) consequens est auctoritati veterum, qui, cum à pluribus seruis ita vulneratus esset, ut non appareret, cuius ictu perisset: omnes lege Aquilia teneri indicauerunt. Idem sentiunt Ulpianus in l. Vulgaris est questio. §. Si duo pluresve. ff. de furt. & Caius in l. Si plures. ff. de iniuri. vbi tractant de multis delinquentibus, qui tamen (ne decipiaris) vniuersitatem nullam habent. Nam de ea, quatenus delinquat, inferius dicetur.

Hinc ducitur regula: Quod inter duas res honestas, praeceat honestior. Ulpianus in l. At si quis. §. 1. ff. de religiof. & sumpti. funer. Satius est enim (inquit) de suo testatorem funerari, quam alios legata consequi. Ibidem: Quoniam si non potest (ait) melius est legatarium non lucrari, quam emptorem damno adfici. Et contra: Inter duo mala, minus turpe est eligendum, ut paulo post apparebit.

II. Quoties facti extrema ad regulas iuris collata, non admittunt diffinitionem commodam: quia sensus elicitur nimis durus in vtranque partem: toties ex media quadam via oportet æquitatem colligere: ut in l. Solent. §. vlti. ff. de offici. Procon. & legat. Nam valde inhumanum est (inquit Antoninus) à nemine accipere: sed passim, vilissimum & auarissimum.

mum. Loquitur aiunt de xeniis, quorum vtrunque extremum relatum ad ius, nimis stringitur, si vetes: rursus ultra modum laxatur, si permittas. Quid ergo? Eligendum est medium: ut liceat xenia & edulia eatenus accipere, ne producantur ad munerum qualitatem, hoc est, quæ faciliter consumi possint. Hæc enim est æquitas, quæ sic vult rem per medium temperari.

Tali modo Ulpianus colligit æquitatem inter duo extrema temporis, in l. 1. §. *Largitur tempus*. ff. de successio. edicti. Scilicet (inquiens) ita moderate: ut neque ipsi urgerentur ad bonorum possessionis petitionem: neque bona diu iacerent.

111. Vbi inter duo extrema nullum reperitur conueniens medium: ibi inter multa, quæ respectu propositi facti videntur dura, eligendum est id, quod minimum habeat iniquitatis. Iulianus in l. *Si ita vulneratus*. §. *fin.* ff. ad leg. Aquil. loquens de seruo mortifere vulnerato, qui, cum medio tempore hæres institutus esset, ab alio iterum ictus decessit, ideoque non adiit, nec adquisiuit Domino hæreditatem: *Eiusdem ergo* (inquit) *serui occisi nomine alius maiorem, alius minorem astimationem præstabit. Nec mirum, quum uterque eorum ex diuersa causa, & diuersis tem-*

po-

poribus occidisse hominem intelligatur. Quod si quis absurde à nobis hæc constitui putauerit: cogitet, longe absurdius constitui, neutrum lege Aquilia teneri, aut alterum potius: quum neque impunita maleficia esse oporteat, nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur.

IV. Utile est præceptum, & late patens ad excutiendam æquitatem, quod Iuriscoss. diligenter obseruarunt: videlicet, *Ut unusquisque id facere teneatur, quod sibi non nocet, alij autem prodest: etiam si ratio summi iuris eum non obliget.* Exemplum est in l. In summa. §. Idem Varus. ff. de aqu. & aqu. pluui. arcen. Vbi Paulus loquens de aggere in alieno agro vi aquæ deiecto, quem dominus agri aut debet reponere, aut pati vvicinus reponat: ne lædatur ab aqua decurrente: *Qui factus (ait) mihi quidem prodesse potest, ipsi autem nihil nociturus est: Hæc æquitas suggerit, etiam si iure stricto deficiamus.* Cicero lib. Offic. I. *Qua ex re (inquit) satis precipit, ut quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto.* Ex quo sunt illa communia: Non prohibere aquam profluentem: pati ignem ab igne capere: si quis velit, consilium fidele deliberanti dare. *Quæ sunt ijs utilia, qui accipiunt: danti non molesta.*

V. Naturæ & sanguinis ratio multum con-

fert ad censuram æquitatis. Cum enim multæ concurrunt regulæ legum: iustiores censeantur, quæ sanguini fauent. Exemplum tractat Augustinus de eo, qui bona hæreditaria Ecclesiis donare voluerat, neglectis liberis. Nam etsi summo iure talis donatio defendi posset: noluit tamen ipse auctor fieri.

Apostolus 1. *Timoth. 5.* *Qui enim suis (inquit) & maxime familiaribus non prouidet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Et Gal. 4. Si filius, ergo hæres. Item, 2. Corinth. 12. Non debent (ait) filij thesaurizare parentibus, sed parentes filijs. Accedunt l. penultim. in princip. ff. de bon. liberto. l. Et quia. ff. Pro socio. Et l. 1. ff. de success. edict. Largius tempus (inquit Vlpianus) parentibus liberisque petenda bonorum possessionis tribuitur in honorem sanguinis: videlicet, quia arctandi non erant, qui pene ad propria bona veniunt.*

Iustinianus Nouell. de trient. & semiss. in princ. Et natura (inquit) prius quo decet modo curata, dum demum ad liberalitatem in extraneos exercendam deuenire. Cicero lib. Officior. Primum (ait) in eo peccant, quod iniuriosi sunt in proximos. Quas enim copias his suppeditari æquius est, & relinquere, eas transferunt ad alienos.

Moyse, auctore Deo, legem Hebræis tulit.

lit, vt possessiones singulis familiis reserua-
rentur, nec possent extra illas perpetuo alie-
nari, *Leuitic. 25.* Cui primum Græcos, dein-
de Romanos Magistratus subscripsisse, o-
stendunt Valentinianus, Theodosius, & Ar-
cadius Imperatores, *in leg. Dudum. C. de con-*
trahen. emptio. Et Caius *in leg. 1. ff. de privilegi.*
credito. Potior (ait) habetur creditor cognatusve.

Quapropter d. l. Dudum, optima ratione
plurimis in locis non obseruatur, & pene
communivsu abolita est. Pugnatur enim cum
natura. Quam ob rem Fridericus Imperator
rectissime vetus statutum sequitur. Nec est
nouum, quod redeant antiquæ leges, expo-
sis recentioribus, vt est videre *in l. Lex duode-*
cim tabularum. C. de legitim. heredib. & Nouell.
de trient. & semiss. §. Studium vero. Et sic acci-
pienda est regula *leg. Sed & posteriores. ff. de*
logibus.

Sed conferamus istas duas leges nomina-
tim ad normam æquitatis, & inuestigemus
exempli causa, quænam sit iustior? Est enim
res quotidiana, & ex vsu Reipublicæ.

Verba l. Dudum. C. de contrahen.
emptio. q̄ Doctores in varios sēsus, pro-
pter obscuritatem eius torquent sunt.

IMPERATORES VA-
 lent. Theod. & Arcad. AAA.
 Fabiano P. P. Illyrici &
 Italia.

DVdum proximis consortibusque concessum erat, ut extraneos ab emptione remouerent, neque homines suo arbitrato vendenda distraherent. Sed, quia grauis hæc videtur iniuria, quæ inani honestatis colore velatur, ut homines de rebus suis aliquid facere cogantur inuiti: superiore lege cassata, vnusquisque suo arbitrato quære-
 re vel probare possit emptorem: nisi lex specialiter quasdam personas hoc facere prohibuerit.

Recte quidem introduxerat id vetustas, ut proximi sanguine seu cognati, præferrentur extraneis. Nam est naturæ consentaneum, adeo, quod auctoritatem hominum hic
 non

non oporteat in diuersum admittere, iuxta rationes superius adductas, *iunct. §. Sed naturalia. Instit. de iur. natural. gent. & civili.*

Imperatores autem prædicti hanc duntaxat secuti sunt rationem, scilicet, quo magis homines liberum habeant res suas alienandi arbitrium. Quæ ratio huc allegata, est *Summum ius, Summa iniuria*. Nam hæc est falsa consequentia: Cognati remouent extraneos ab emptione: Ergo venditor non habet liberum arbitrium alienandi: siue ad effectum facti, siue ad ius & æquitatem respicias.

Primum enim: si cognatus noluerit emere rem, vel non tantum offerat precii, quantum alius: tunc liberum illi manet cuilibet vendere. Quid igitur refert, vtrum cognato, an alii vendat, modo sequatur alienandi effectus? Imo cur non potius sanguini faueat, quam extraneo? Non est ergo verum, quod vlla libertas tali modo impediatur vendendi: & quilibet rerum suarum manet moderator & arbiter ipso rei effectum.

Deinde, consideratione iuris multo minus sequitur: Arbitrium hominis regitur iure & æquitate: Ergo non est liberum. Quid enim est libertas? Certe posse quilibet, nisi iure prohibitum, præsertim naturali

rali. *Instit. de iur. persona. §. 1.* Itaque, quod ius naturæ in chamo & freno constringat maxillas hominum, & imperet, cognatum extraneo præferri: per hoc non sequitur, servum fieri arbitrium venditoris, qui potest quodcumque & cuicumque voluerit vendere: scilicet secundum iuris præcepta. Quinimo, qui contra rationem equitatis tali arbitrato utitur, quale l. Dudum, concedit: is vere servit turpitudini contra naturam, ut Apostolus quoque probat, & non habet libertatem legitimam voluntatis.

Impegerunt igitur hic prædicti Imperatores, sicut & in cæteris rebus de Republica non admodum bene meriti. Et Constitutio Friderici Germani Imperatoris summam habet æquitatem, digna ut inter cæteras constitutiones referatur, cuius verba subicimus.

V E R B A C O N S T I -
tutionis Friderici Imperatoris.

Sancimus amodo in omni prouincia, & in omni ciuitate: si quis ex paren-

parentela habeat communem agrum, domum, vel vineam, vel rem immobilem, diuisam aut indiuisam: aut ex communi emptione, vel aliquo huiusmodi titulo, vel aliquo alio modo coniunctim: & voluerit alienare prædictas res per venditionem, vel emphyteusim, vel locationem: non antea liceat alienare, quam denunciauerit illis, quos vocauimus per ordinem in ius de l. quæst. c.. In primis vocentur parentes, qui sunt coniuncti: post hos socij: post hos illi, qui sunt coniuncti, etiam si extranei sint: post hos vocentur omnes, qui sunt sub vno seruitio & qui sunt coniuncti ex aliqua parte. Sin autem plures sint, in iure de l. quæst. c., omnibus denunciatur, ut intra triginta dies soluendo iustum precium, sine mora, aut quantum qui vis emptor si-

ne

ne fraude dederit, unusquisque suam portionem accipiat. Verum, si intra statutum terminum pretium iustum non soluerit: de cetero non habeat ius
de legibus.

Et haecenus de vera quidem antinomia harum legum, quæ conciliari per equitatem non potest. Videamus aliam quãdam exempli gratia diuersitatem legum, quæ tamen repugnantiam nullam habent.

C O N C I L I A T I O L. P L A -
cuit. C. De Iudiciis, & L. I. C.
de legibus.

Imperatores Constantinus & Li-
cinus AA. ad Diony-
sium.

P*Lacuit, in omnibus rebus preci-*
puam esse iustitiæ equitatisq; scri-
ptæ quam stricti iuris rationem.

Hoc est: Iudex cognoscendo causas de-
bet

bet hunc modum obseruare: vt perpensis earum circumstātiis, adhibeat scriptas legum formas cum delectu: nempe, vt sequatur inter multas conuenientissimam. Non autem amplecti oportet aliquam summi iuris regulam, quæ ad partem facti videtur accedere subtile argumento. Multo minus sophistica partium allegatione contentus esse debet in diffinienda lite, sed simplicem sequi veritatem.

IMPERATOR CONSTANTINUS A. BASSO P. V.

Inter aequitatem & ius interpositam interpretationem, nobis solis & oportet & licet inspicere.

Hoc est: Nemo potest priuata interpretatione mutare legis generalis sanctionem: Quia penes Imperatorem est suprema cōstituendi iuris potestas. Et si quid prædura nimis ratione statutum esse videbitur: id indicari quidem potest ab omnibus, verum non nisi per supremum Magistratum mutari.

In summa, L. Placuit, loquitur de iudiciis, in quibus exercetur æquitas per leges iam

iam scriptas. L. 1. tractat potestatem constituendi iuris, quæ æquitatem quidem requirit, sed auctoritatem præterea summam: ne inconstantia legum mutandarum conquasset Rempublicam. Quantum igitur distat iudicium ab auctoritate legis condendæ: tantum distant prædicti loci iuris.

V. I. Latissimus sane campus exercendæ æquitatis est in circumstantiis, quarum superius mentionem fecimus: præsertim autem inconsideratione personarum & temporis: iuxta illud, Pupillum & viduam suscipite. Vlpianus in l. 1. §. Ait Prator. ff. de postu. Non solum his personis (ait) hanc humanitatem Prator solet exhibere: verum etiam si quis alius sit, qui certis ex causis, vel ambitione aduersarij, vel metu patronum non inuenit. Accedit c. 1. §. c. 2. 87. distinctio.

De tempore probat Apostolus Roman. 12. *Tempori* (inquiens) *seruientes*. Vnde dici solet: In tempore venire, omnium maximum est. Certe tempus variat omnia huius mundi. Quod ante quinquaginta annos fuit iustum, id nunc videri potest iniquissimum, respectis circumstantiis. Vlpianus ff. ad leg. Iuli. peculat. *Sacrilegij pœnam* (inquit) *debebit Proconsul pro qualitate persona, proq; rei conditione, & temporis, & ætatis, & sexus, vel senectutis, vel clementius statuere.* Titu-

TIT. IX.

*EXEMPLA, IN QUI-
bus cum primis æquitatem non
Scriptam exerceri
oportet.*

SVnt plurimæ res, quarum nulla diffinitio
iuris in speciem humana prudentia un-
quam edi potuit: in quibus tanto maior est
æquitatis usus, quanto minus expectandum
sit, quod ullam inuenire possis legem, quæ
propriam tibi præscribat formam. Cum au-
tem commentatores iuris ambitione atque
stultitia ducti tentarent id, quod natura ne-
gat, ut istas species in formulas redigerent:
regulis, ampliationibus imitationibus aliisque
præstigiis omnem boni & æqui artem obscu-
rarunt. Et interim tamen, si totidem scribe-
rent commentarios: maneret eadem talium
rerum varietas, quæ nullo possunt diffiniri
modo, nisi æquitate non scripta.

x. De arbitrio boni viri, cuius in iure men-
tio

ratio fit frequentissima, quis describet certam legem? Nemo profecto posset humana prudentia. Variantur enim res illæ, quarum nomine arbitrandum erit, in finitibus modis. Itaque oportet æquitatem ex nature principii in cõsilium adhibere. Ulpianus in l. i. ff. *Vsfructus quemadmod. caue.* *Cauere autem debet* (inquit) *boni viri arbitratu perceptum iri vsufructum, hoc est, non deteriolem se caussum vsufructus facturam; ceteraque facturum, qua in re sua faceret. Ecce, recurrit ad axioma naturale: Quod tibi vis fieri, facito alteri.*

II. Admonet nos generaliter Iulianus ff. *de legibus.* *Neque leges (inquiens) neque senatus consulta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur: sed sufficit ea, qua plerunque accidunt, contineri.* Quibus verbis atque id genus alijs, vera boni & æqui depingitur effigies. Porro, nihil aliud est æquitas, quam collatio similitudinis, & dissimilitudinis, inter casum euenientem, ac præiudicia legum. Quare Iulianus ibidem vocat, *Ad similia procedens.* Ulpianus appellat, *Interpretatione vel iurisdictione supplere.* Paulus dicit, *Producere ad consequentias:* nempe, quod omnia ista ad eundem tendunt effectum. Huc quoque respexit Iustinianus *Nov. de trient. & semiss.* Et,

De

De his qui ingredi. ad expediens. appellati. Constit. 50. quem locum supra verbotenus adscriptimus.

III. De testium fide excutienda, certæ iuris regulæ scribi non possunt: sicut nec reliquæ probationes, quatenus ad fidem iudici faciendam sufficiant; vltro scripto comprehenduntur in speciem. Calistratus in l. 3. §. *Eiusdem quoque. ff. de testibus.* *Quæ argumenta (inquit) ad quem modum probanda cuique rei sufficiant: nullo certo modo satis diffiniri potest. Sicut non semper, ita sæpe sine publicis monumentis veritas deprehenditur: alius numerus testium, alius dignitas & auctoritas, alius veluti consentiens fama confirmat rei, de qua queritur, fidem. Hoc ergo solum tibi scribere possum summam: non utique ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere, sed ex sententia animi tui te existimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opineris. Idem Diuus Hadrian. Iunio Rufino Proconsuli Macedoniæ rescripsit: Testibus se, nõ testimoniis crediturum. Et paulo inferius: Alia est auctoritas presentium testium, alia testimoniorum, quæ recitari solent. Quid est autem, nullo certo posse diffiniri modo? Certe nihil aliud, quam totam diffinitionem iuris ex incidētibus circumstantiis requirēdam esse,*
nec

nec sperandum, quod vlla possit tradi specialis forma, quam sequaris.

IV. Si tempus nec minimum, nec maximum fuerit, in iudicio, vel extra iudicium aliquando statuendum: certe nullam reperies in iure formam de eo specialem. Quare oportet æquitatem consulere. Nam tale tempus magis intellectu percipi, quam elocutione exprimi potest, teste Vlpiano *in leg.*

Quo enim. §. 1. ff. Rem rat. haber.

V. De temporibus, quæ possessor interdum sibi potest adscribere ex possessione auctoris, nulla dari potest certa lex. Scæuola *ff. de diuers. temporalib. præscript. De accessionibus* (inquit) *possessionum nihil in perpetuum, neque generaliter diffinire possumus. Consistunt enim in sola æquitate, hoc est in diuersis qualitatibus, quæ nunquam uno solent modo incidere, sed infinitas habent varietates.*

VI. Insigne est exemplum, de quæstione restituendorum honorum, quæ sæpissime agitari solet tum in scholis, tum in iudiciis.

Hinc enim est argumentatio summi iuris, quæ sic habet: Magistratus debet iudicare secundum ius scriptum, ac nemini officium suum inuocanti denegare. *Instit. de offic. iudic. in princi.* Sed iure scripto est cautum, quod

quod destituti bonis, etiam prædones & fures, ante omnia restituendi sunt. *l. 1. ff. Quod vi aut clam. l. Si fundum. C. ad leg. Iuli. unde vi. v. Item cum quis. §. c. seq. de restitutio. spoliato. 3. q. 1. §. 2.* Ergo iudex, probata destitutione, statim debet restituere.

Illinc dicitur æquitas, circumstantiarum considerationem esse adhibendam, quæ nonnunquam diversum efflagitant.

Primo, si tali restitutione posset lædi causa Reipublicæ. Eam enim præferri oportet aliis utilitatibus, ut supra probatum est.

Secundo, si ostenderetur statim evidens ratio, quare supersedendum esset, nec protinus decernenda restitutio. Ulpianus *in l. 3. ff. ad exhibend.* Ibidem subiungit (inquit) *iudicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum, etiam exceptiones estimare, quas possessor obiicit. Et si qua tam evidens sit, ut facile repellat agentem: debere possessorem absolui.*

Probatum eadem circumstantia *in l. Si is, à quo. in princ. ff. ut in possessio. legato. l. 3. §. Causa. ff. de Carbonian. edict. Et c. Literas. de restitutio. spoliator.* Vbi Innocentius Pontifex Romanus, ex circumstantiis negat restitutionem petitam. *Quoniam* (inquit) *omne quod non est ex fide, peccatum est: & quicquid fit contra conscientiam, adificat ad gehennam: frustra in ta-*

in tali casu' adiudicaretur restitutio spoliata: quū contra Deum non debeat in hoc iudici obedire.

Tertio, qui ex gratia, seu precario, vel ad instar colonorum habent temporariam possessionem: hi non æque possunt atque domini proprietarii vrgere, vt impetrent restitutionem. *l. Cum fundum. ff. de vi & vi armat. c. Olim causam. de restitutio. spoliato. c. Cum ad quorundam. De excessib. pralato. Et. 10. q. 3. c. Quia cognouimus.*

Quarto, si restitutio aduersus magnam hominum multitudinem paritura tandem esset implacibilem dissensionem, fortassis etiam cruentam: tunc hoc casu non potest videri iusta restitutionis executio. *c. 2. de temp. ordinar. & 50. distinct. c. vt. constitueretur. 44. distinctio. c. Comestationes. Et. 9. q. 1. c. Ordinationes. Item 4. q. c. Non potest. Et c. Ipsa pietas. 1. q. 7. c. Quoties. Et. c. Latrones presentium. De cleric. excommunicat.*

VII. Iudicia constituta, quæ nunc processus iuris dicunt, non est quod ex scripto in speciem tradi possint. Generalis quædam formula, si vtcūq; adumbretur, certe non debet iudex semper cupressum pingere, ac tali velut collytio mederi omnium oculis, sicut Hier. dixit 29. *distinct. c. vlti.*

Est autem processus iudicii (non solum,

vt dicunt, actus trium personarum, (qui & in scena potest representari) ordo quidam legitimus, secundū quem controuersię caussarum cognitæ, ex bono & æquo celeriter diffiniuntur. Proinde talis ordo deseruire debet iudici, vt is teneat cognitionis suæ rationem, non vero vt litigatorum adfectibus obsequatur ad differendam caussam, prætextu iudiciariæ obseruationis.

Quo circa Innocentius Pontifex rectissime dicit: *Vnde videbitur subtiliter intuenti, de ordine iudiciorum procedere, vt in præmissis non per omnia ordo iudiciarius obseruetur.* Hoc est, Verissimus aliquando censetur ordo, non obseruare plenum ordinem in iudiciis. c. *Ad nostram. de iure iuran.*

Iudex enim innocentis viri officio fungi debet, ideoq; incorrupto animi iudicio discernere, quonam ordine, quo progressu credat se cogniturum celeriter de caussa cōtrouersa, secundum ius & æquum. l. *Cetera ff. Famil. ercisc.* Et Venuleius in l. *Continuus §. Cum ita. ff. de verbo. obligat.* Cum ita (inquit) stipulatus sim, Ephesi dari: inest tempus. Quod autem accipi debeat, quaritur. Et magis est, vt totam eam rem ad iudicem, aut virum bonum remittamus, qui æstimet, quanto tempore diligens paterfamilias conficere possit, quod facturū se promissit.

Hinc.

Hinc est, quod Hadrianus optimus maximusque Princeps, *in l. 3. ff. de testib.* semper utitur his verbis: *Tu magis scire potes.* Item, *Sed ex sententia animi tui existimare oportere.* Item, *Tecum ergo delibera.* Et pleni sunt omnes iuris codices huiusmodi vocibus. Iustinianus *Novell. Præcept. Præsid. Constitut. 17. Tertium* (inquit) *studio tibi sit, ut causas cum summa aequitate cognoscas: ac breviores quidem, & maxime qua vilioris conditionis hominum sunt, sine scripto decidas & diiudices, & mutua inter se homines contentione liberes.*

Forma igitur iudiciorum, qua nunc utimur, neque ordo est, neque processus: sed magis confusio. Et nullum est in toto iure exemplum, quo probari possit. Nam quid est aliud, quam calumniosa ceremoniarum atque scriptorum altercatio extra omnem causæ cognitionem? adeo, ut iudex ipse non habeat sæpe in manu officium suum exercere in litibus: imo cogitur ad sedentariam audiendi operam, donec omnes istæ ceremoniarum præstigiæ peragantur.

Quocirca formularii solent dicere: *Malum esse advocatum, qui patiatur intra decem annos litem contestari: cum tutore aut curatore: ut est apud Speculatorem abominabile exemplum de Vberto, in tit. de exceptio.*

ption. §. Viso quando exceptiones. Versic. Item nota secundum Vbertum. Eodem modo Cæpolla tradit cautelas ad differendum iudicium: quem reliqui fere omnes secuti, artem docent iniquitatis sub prætextu processus iudicarii. Quare verissimum est Pauli dictum, *in l. Si seruum. §. Sequitur. ff. de verbor. obligat.* Scribit enim hanc quæstionem esse de bono & æquo. In quo genere plerunq; sub auctoritate iuris scientiæ perniciose erratur.

Sed nonne (dices) ex scriptis litigantium vtrinque exhibitis, iudex facilius intelliget causam? Respondeo: Nullo modo, vt nunc scripta eduntur, præter omnem formam iuris, barbarie, perissologia, mendaciis referatissima. Enimvero historiam quandam multis impertinentibus clausulis descriptam legit iudex: verum negocij, personarum, temporis, cæterasque circumstantias, in quibus posita est æquitas, nihilo magis potest ex illis intelligere, quam si hominem videat larvatum, aut pixidem speciosam, in qua venenum claudatur.

Neque vero Scripturæ vsus in iudiciis eo pertinet, vt iudex credat verum esse, quicquid scriptum fuerit: sed quo magis teneantur memoria, quæ aguntur in sacrosancta iustitiæ officina: sicut pulchre declarat Iusti-

nianus, *Novell. de defenfo. ciuitat. in princip. Constit. 15.*

Sed prosequamur latius ordinem iudicium, vt intelligamus, quam longè his temporibus ab æquitatis scopo aberrauerimus omnes.

T I T. X.

*QVÆ NECESSARIO
pertineant ad iudicia bene
constituta.*

TRactant Doctores substantialia (vt appellât) processus iudicarij, argute quidem ac summo iure, sed inutiliter: quia non secundum æquitatem, nempe, quod optimam iuris partem prætermittunt circa personam iudicis, vnde tamen tota vis dependet. Pomponius *in l. 2. §. Post originem. ff. de origi. iuris. Per eos (inquit) qui iuridicando præsumunt, effectus rei accipitur. Parum est enim ius in ciuitate esse, nisi sint qui iura reddere possint.*

Itaque existimo, ad iudicii formam substantialem pertinere perpetuo & immutabiliter hæc quasi principia naturæ.

I. Vt

I. Ut in ius vocetur ille, qui iudicari debet, In ius enim vocare est, iuris experiundi causa vocare. l. i. ff. de in ius vocand. Iustinianus in §. si. Instit. de pæn. temer. litigant. Omnium autem actionum (inquit) instituendarum principium ab ea parte edicti proficiscitur, qua Praetor edicit de in ius vocando. Vtique enim in primis aduersarius in ius vocandus est, id est, ad eum vocandus, qui ius dicturus sit. Et Genes. 1. Adam, ubi es; Sciebat quidem ille, qui nihil ignorat, ubi esset Adam, & quid fecisset: sed ad captum humanæ societatis voluit exemplum edere: inauditum non esse condemnandum.

II. Editio actionis, hoc est, talis intentio actoris ad iudicium exigitur, quæ si vera sit, consequatur iure, condemnandum esse reum siue ex scripto, siue ex non scripto tractetur causa. Verba enim ista (editio actionis) nõ velut ociosa accipienda sunt, sed cum effectu veritatis: ut certo ex eo constet species actionis & iudici & partibus. Vlpianus in l. i. ff. de edendo. Qua quisque actione agere volet, eam prius edere debet. Nam equissimum videtur, eum qui acturus est, actionem edere: ut proinde sciat reus, utrum cedere, an contendere ultra debeat. Seuerus & Antoninus Imppp. C. eod. tit. *Edita, (aitur) actio speciẽ futura litis monstrat.*

Quæ verba si ex bono & æquo perpendantur, faciliter cessabunt rixæ Doctorum: An nomen actionis in libello sit exprimendum? Certum enim est, ita dicendum aut scribendum esse apud iudicem, vt appareat in speciem, quodnam persequendi ius intendere actor voluerit. Et proinde nihil interest, vtrum id proprio nomine, an certa demonstratione ostendat, *iuxta l. Certum est. ff. Si cert. pet. a. condicti. l. Si in rem aliquis, in fi. ff. de rei vindicat. l. Nominatim. ff. de conditio. Et demonstrat.*

Æquum igitur & iustum est, vt iudex neque actoris editionem, neque rei conuenti impugnationem semper admittat: sed ipse magis deliberabit quasi mediator inter vtrunque, an teneat intentio. Et si animaduernerit, nullum persequendi ius proponi: non dabit iudicium seu actionem, hoc est, non præbebit facultatem apud se agendi. *l. i. §. i. ff. Si mens. fals. mod. dixit. Si autem* (inquit Vlpianus) *ex locato fuerit actum: dicendum erit, nec tenere intentionem. Et in l. i. ff. de aleatori. Si quis eum* (ait Prætor) *apud quem in alea lusum esse dicetur. verberauerit: siue quid eo tempore domo eius subtractum erit: iudicium non dabo. Vlpianus in l. Si extraneus. §. Sed quid ff. de iur. doti. Nequaquam enim* (inquit) *iudex pro-*
piriis

pitiis auribus audiet mulierem dicentem: cur patrem, qui de suo dotem promisit, non vrserit ad solutionem? Adde lege ult. Cod. vt nemo priuat. titul.

Quantus autem in hoc apud omnes nūc sit error, quid attinet dicere? Digitis indicari possunt tribunalia voluminibus obularium caussarum scatentia.

III. Litis contestatio necessaria est in iudicio. Nam ratio naturalis dicitur, vt nemo violentē aut tumultuarie obruatur iurisdictione, quæ ordinatio DEI est. *Romanor. 13.* Quare, olim certa scientia & solenniter testibus adhibitis consueuerant accipere iudicium (vnde litis contestatio est:) ita & hodie diligenter obseruari, & apud acta nominatim describi debet. *l. 1. C. de litis contestatio. l. Sed & si restituatur. §. Ex quibus autem. ff. de iudici.* Inde Iuriscos. principium iudicii metuntur ex litis contestatione, quæ est libertatis: finem vero ex sententia, quæ facit necessitatem. *l. Vbi cœptum. ff. eodem tit. l. 1. ff. de re iudicat.*

Itaque non habet iudicem, qui seipsum iudicat, & vult dare vnicuique quod debet, Iulianus in *l. Huiusmodi, in fi. ff. de legat. 1. Sed si consenserint* (inquit) *rem communiter habebunt. Consentire autem vel sua sponte debent,*

vel iudice imminente. Paulus ff de procura-
tori. Si reus (ait) paratus sit ante litem contesta-
tam pecuniam soluere, procuratore agente, quid
fieri oportet? Nam iniquū est cogi eum iudicium
accipere. Terentius Clemens, in l. Ex iudica-
tum solui. ff. Iudicat. solui. Quod pro parte (in-
quit) eius sit, si soluere mihi paratus est: non
debet dari mihi in eum iudicium. Neque enim
aequum est, aut iudicio adstringi, aut ad inficia-
tionem compelli eum, qui sine iudice dare para-
tus est quantum aduersarius eius per iudicem ab-
eo consecuturus est.

Nos hodie litis contestationem facimus
inanem verborum ceremoniam: quum Im-
peratores Seuerus & Antoninus rem exigāt,
& negotii expositionem, in l. 1. C. de litis con-
testatio. Habet autem duos effectus. Nam
primum incipit iudicium, & confirmat. De-
inde ostendit iudici, in quo potissimum re-
quiratur æquitatis censura.

IV. Iusta præsentis iudicis cognitio cum-
primis est de substantia iudicii: quam tamen
formularij non dignantur inter partes iudi-
cii adnumerare. Siquidem meminisse oportet,
omnem iudiciorum vim & potestatem,
statim atque lis est contestata, iudicem hu-
meris incumbere coram Deo & hominibus.

Iustæ autem cognitionis duæ sunt partes.

Alte-

Altera, ut perfectam habeat iudex causam cum circumstantiis. Altera, ut celeriter eam diffiniat: quia ad officium eius pertinet lites dirimere, ut dicit Iulianus in l. *Quidam existimauerunt. ff. Si cert. pet. condict.*

Priorem autem cognitionis partem feliciter absoluet, si utatur sæpe interrogationibus de his, quæ nescit: Cognoscere enim id dicimur, quod antea non sciimus. Proinde alieni facti circumstantias neque citius, neque commodius inuestigare licet, quam interrogando. Quam ob rem sapientissimi legislatores interrogationes adeo frequentes esse voluerunt, ut apud omnes æque Magistratus fierent. Ulpianus in l. *Voluit Prator. ff. de interrogationibus. Qui iniure (inquit) interrogatus respondit, sic accipiendum est: apud Magistratus populi Romani, vel Praesides provinciarum, vel alios iudices. Ius enim eum solum locum esse, ubi iuris dicendi, vel iudicandi gratia consistat: vel scilicet domi, vel in itinere. Audin' hæc verba? Domi vel in itinere. Ulpianus ibidem: Ubicunque (ait) iudicem aequitas mouerit: æque oportere fieri interrogationem, dubium non est.*

Macer item in l. *Diuis. ff. de offic. Praesid.* refert, Marcum & Commodum sic rescriptisse. *Si vero (ut plerumque ad solet) interuallis*

quibusdam sensu saniore: non forte eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis. Et si quid tale compereris, consules nos. Ioannes Chryostomus 23. q. 8. Occidit Phinees hominem (ait) & reputatum est illi ad iustitiam. Abraham vero non solum homicida, sed etiam parricida (quod grauius est) effectus, Deo magis placuit. Petrus geminum fecit homicidium: fuit tamen opus spirituale, quod factum est. Non solum igitur respiciamus ad opera: sed ad tempus, & ad causam, & ad voluntatem. Personarum quoque differentiam, & quancunque alia ipsis operibus acciderunt, diligentissime inquiramus. Non enim possumus ad veritatem aliter peruenire. Gregorius item, 2. q. 1. c. In primis. Si autem (inquit) dictum fuerit: quia contra ipsum aliqua causa mota siue probata est: subtiliter ipso presente, & pro se rationem reddente, quarenam est & genus cause, & modus probationis: ut ex hoc colligere valeas, utrum adhuc in exilio vel deportatione demorari, an certe ad Ecclesiam vel officium suum debeat reuocari.

Ex quibus omnibus Sole clarius apparet, ac bonis iudicibus facile persuadebitur: ad cognoscendam in iudicio causam plus conferre vnam interrogationem iudicis, quam viginti positiones (ut vocant) & articulos litigatorum. Nam iudex interrogando, scopum

pum intentionis vel defensionis statim potest attingere. At partes evitant verum causæ scopum, & solum id nituntur, quomodo digressionibus, mendaciis, multitudine articulorum imponant iudici.

Quocirca errant tota via nostri iudices, qui putant loco interrogationum successisse positiones & articulos partium: ipsi interim sedentariam exercentes functionem, prorsus obmutescunt, tantum recipientes scripta, & decernentes (sicut formularii dicunt) copias productorum.

Rectius autem multo Bartolus dicit: quæ neque ex interrogationibus, neque ex confessionibus introductæ sint positiones: sed relatis multorum falsis opinionibus tandem concludit: consuetudine magis, quam vlllo iure irrepisse, in l. *Vbicunque. ff. de interrogatio. Et in l. 2. §. Quod observari. C. de iureiuran. propt. calum. dand.*

Breviter itaque, in cognitionibus causarum tanta est rerum varietas, ut Cabstratus dicat, eas etiam in genera facile diuidi non posse, nisi summam diuidantur. l. *Cognitionum numerus. ff. de vari. & extraordina. cognitio.* Quare, nisi iudex inter cæteras, quæ adferantur, testium vel tabularum probationes, explorando quoque & interrogando

do functionem à Deo sibi commissam diligenter exercent: nunquam percipiet veras causæ circumstantias, ex quibus iustam & æquam dicat sententiam.

Eadem ratione salubriter quidem olim receptum fuit, ut testes de singulis qualitatibus causæ interrogentur per iudicem ipsū: verum paulo post pessimo tyrāno *Morre*, in perniciem humanæ societatis conversum est, ut aliquo summi iuris prætextu liceret partibus ex scripto exhibere novos articulos, schedas specificationis, interrogatoria propemodum infinita: ut tantisæpe non sit tota causæ, fortassis obularis, quanti pecunia & tempus, quod in describendis testificationibus (formularii rotulum examinationis vocant) litigantium detrimento perditur. Calistratus *in l. 3. in princ. ff. de testib. Testium fides* (inquit) *diligenter examinanda est: ideoque in persona eorum exploranda erunt.* Et explorationem ne quis falso tribuat interrogatoriis partium: adiicit in fine: *Diligentia iudicantis est explorare.*

Profecto litigantiū interrogatiōnes scriptæ, quibus nunc utimur in processu iudiciario, non examinant, non explorant: sed confundunt, calumniantur, & euertunt vera testium dicta. Tractatur *in x. Cum causam*
qua:

qua inter Archiepiscopum. de testib. Et hætenus de priore cognitionis parte.

Posteriorem vero partem officii sui iudex recte expediet tribus modis: videlicet, iureiurando; transactione, sententia. Primum autem omnium debet parare animos diffidentium ad transigendam futuram, aut ceptam litem. Quod ut eo commodius fiat: ipse iudex honestissimam hanc operam subibit, non sine maximo fructu. Nam audiendo summatim causam, facillime intelliget totum controuersæ scopum, & uter iure sit superior. Plus certe lucis ad cognoscendam causam adfert vna coram audiendi hora, quam annus, quo iudiciaria leguntur scripta.

Quanquam autem Dôctores vix summo attingentes digito huiusmodi præclara iuris dogmata, solent ea vrbauitatem appellare, non præceptum iuris: dico tamen cum optimis auctoribus: ista de vrbauitate dicta, non solum falsa esse iure scripto, sed etiam impia prorsus: sicut sequentibus locis probabimus clare.

Proculus in l. *Quidam Iberius. ff. de seruitut. vrb. prædio.* De qua re (inquit) volo cum Iberio loquaris, ne rem illicitam faciat. Nec Iberium de ea re dubitare puto, quod rem non permissam faciat, tubulos secundum parietem communitatis

munem extruendo. At (dicet forte aliquis) Proculus hic non præcepit? Certe multo minus refert vrbانيتatem, vel sales. Nulla prope modum lex in Pandectis habet verbum (præcipio,) estne ideo nulla lex præceptum? Facebant istæ ineptiæ.

Romani olim in Republica bene constituta obseruabant, vt non daretur actio in personam, nisi admonito prius debitore, hoc modo. Denunciabatur ei dies, quo aut soluendum, aut iudicium eo nomine suscipiendum esset, idque testato, hoc est, adhibitis testibus, qui id factum esse confirmarent.

Paulus quoque in *l. Æmilius Larianus. ff. De minori. Venditor (ait) denunciationibus tutoribus saepe datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat. Diocletianus & Maximianus Imperatores, Debitores (inquit) presentes prius denunciationibus conueniendi sunt. Igitur, si conuenti debito satis non fecerint, persequenti sibi pignora seu hypothecas, quas instrumento specialiter comprehensas esse dicis, competentibus actionibus, rector provincie auctoritatis sue auxilium impartire non dubitabit. Inde actiones in personam omnes appellatæ sunt conditiones. Condicere enim prisca lingua denunciare est. §. Appellamus. Instit. de actionib.*

Acce-

Accedit auctor cœli & terræ Deus ipse? *Matth. 8. Luc. 17. 1. Corinth. 13. Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si te non audierit, adhibe tecum unum vel duos: ut in ore duorum vel trium stet omne verbum. Quod si non audierit, dic Ecclesia.* Videtur ne iam tibi vrbalitas aut lusus esse id, quod præcepit æquitas auctore Christo? Est ne primarium iuris præceptum, honeste viuere? *Instit. de iustiti. & iur. l. Iustitia est. ff. eod. tit.* Viuitne honeste, qui proximum suum non admonitum, molestia adficit iudiciaria, quam modico fortassis denunciandi negotio euitare potuisset?

Eleganter illud accedit: Quod iudicium & consilium non ita multum differunt. Nam venerandæ antiquitati consulere fuit iudicare, hoc est de vtili & honesto decernere. Vnde Senatusconsultum nomen traxit. Et nunc quoque si quid interest, hoc fuerit: Quod in iudiciis contentiosa: in consiliis vero voluntaria iurisdictio exercetur. *l. 2. ff. de offic. Procons.* Iudicia item aperte tractantur: consilia autem plerunque semotis arbitris. Alioqui effectus vtrorumque eodem tendit. Vnde adfessores quoque iudiciorum, dicuntur consiliarii. *l. Consiliariis. & l. vlti. ff. de adfessori-*

fori. Quid autem iudex potest consulere vtilius atque honestius, quam vt dissentientes redeant in concordiam, quam Deus amat? Sæpe enim progressu litis, & controuertentes ipsi, & eorum cognatio ad perpetua rapiuntur odia, quæ interdum & vitæ & bonorum dispendio exercentur.

Qua ratione Leo & Antoninus, loquentes de feriis: *Ad sese (inquiunt) veniant aduersarij non timentes subeat animos vicaria pœnitudo, pacta conferant, transactiones loquantur.* Pappinianus in l. vlti. ff. Famili. erciscund. Arbitrio (inquit) accepto, fratres communem hereditatem consensu diuidentes, pietatis officio fungantur. Ulpianus in l. Item si res. §. Potest etiam. ff. de aliena. iudici. mutand. caus. fact. Hec enim (ait) *verecundia & cogitatio eius, qui lites exaceratur, non est vituperanda.*

Quinimo iudex aliquando suadere debet litigatoribus, vt causam componant. Vnde Diocletianus & Maximianus, in l. Ex stipulatione. C. de sentent. & interlocuto. omni iudic. distinguentes consilium iudicis de transactione datum à sententia: *Pacisci (inquiunt) proximis personis suadendo.* Et infra: *Vox pacisci suadentis Præsidis.*

Quare & iudex in posteriore actione, vel (vt nunc dicimus) in secunda instantia nihil aliud.

aliud facere debet, quam consultare, ut celeriter prioris sententiæ error emédetur, utque partes in gratiam redeant mutuam. Vnde est Tit. C. de appellationibus & consultationibus. Consultare enim non significat priorem molestiam conduplicare, ac noua in immensum scripta congerere, ut nunc fit: sed frequenti opera consilium inire, quemadmodum reformata præcedentis disceptationis iactura, iustiorum ac celeriorum causa sortiatur exitum.

V. Conclusio in causa pertinet semper ad formam iudicii, nec potest omitti: non ea ratione, quam formularii comminiscuntur: sed ideo, quia humanus adfectus ex natura corrupta, proclius est ad controuertendum. *leg. Item si unus. §. ult. ff. de recept. arbit.* Præterea litigatores, dum vel inscitia, vel fraudis conscii metuunt causæ suæ; nullum faciunt scribendi aut dicendi finem: quia nunquam sibi satisfaciunt, semper aliquid putantes addendum. Oportet ergo iudicem curare, ut tandem ineptiarum processus cōcludatur; utque sciant partes, certum litis exitum per sententiam fore. *l. Iudites. C. de iudici. Cle. Sape. de verb. signific.*

In conclusione olim scopum iuris in vnam aut paucas theses solebant reducere, ut

con.

consensu partium, vel auctoritate iudicis: ut ad Principem referretur, si magna & dubia admodum esset causa. Si leuior, ad aliquem Iurisperitum: quod Bartolus vocat formare punctum. Inde est titulus C. De relationibus. Ex quo multa præclara vetustatis vestigia relucunt, ad colligendam æquitatem. Et in l. 1. ff. de appellatio. & consultatio. declaratur differentia inter consultationem, & appellationem.

Idem enim significant consulere Principem: referre ad Principem: & reiicere causam ad Principem. Errant autem tota via, qui putant cōsultationes ad Principem hodie prohiberi. Quare sic collige secundum Bartolum & Accursium, aliosq, communiter.

Primo Iudicibus de facto dubitantibus nemo debet aliud consilium impartire, quàm ut seipso inuestigandę veritati religiosè exhibeant, hoc est, in timore Dei diligentes. *l. eum quem temere. ff. de iudici. Hac enim res (inquit) nonnunquam infamat, & materiam gratia vel ambitionis tribuit.*

Secundo si de iure, quod ex facto collectum fuerit, iudex dubitet: potest ac debet hodie etiam referre, vel ad Principem, vel ad Iurisperitum. *Bartolus in l. 1. C. de relationib. Probatum Non. de iudicibus. Con. 82.*

Tertio

Tertio, si iudices cœperint audire causam non sine sumptu litigantium, vel etiam si ante cœptum iudicium, volentes invidiam euitare, reiecerint causam ad Principē, id videtur contra ius & æquitatem. Sic intelligitur Nou. de iudic. Constit. 125.

Est ergo maximus conclusionis effectus. Nam interrumpit vanum disceptandi progressum, & præparat viam dicendæ sententiæ.

V I. Sententia ad iudicii constitutionem haud dubie pertinet necessario, vbi causa non potest aliter transigi: quando quidem tota iudicis cognitio mæca est, nisi sequatur res iudicata, quæ finem controuersis imponat. Hanc autem alias dici oportet ex breuiculo, & pro tribunali, quod editiore loco poni plerunq; solet. Alias de plano, sine prædicta solemnitate. *l. Nec quidquam. §. de plano. ff. de offic. Procons. & legat. l. Miles. §. Sexaginta. ff. ad leg. Iuli. de adulter.*

Sententiam autem dicere non sufficit, nisi iusta dicatur: adeo, vt ne nomen quidem aliter sententiæ mereatur. Modestinus in *l. 1. ff. de re iudicat. Res iudicata* (inquit) *dicitur, quæ finem controuersiarum pronuntiatione iudicis accipit: quod vel condemnatione, vel absolutione contingit. Vlpianus in l. 3. ibidem. Condemna-*

demnatum (ait) accipere debemus eum, qui rite condemnatus est, ut sententia valeat. Ceterum si aliqua ratione sententia nullius momenti sit, dicendum est, condemnationis verbum non tenere.

Pulchre itaque cohærent istæ partes. Citatio enim vocat iudicandum. Editio actionis instruit. Litis contestatio confirmat iudicium. Cognitio aperit negotium. Conclusio interrumpit disceptationem. Sententia diffinit totam litem.

Ex prædictis apparent perniciosissimi errores, quibus nostra tribunalia scatent:

I. Quod hoc tempore Magistratus permittunt omnes omnium personarum causas ex scripto tractari: quanquam & nonnulli sunt scriptorum nimis morosi contemptores. Et sic iudicia ad nudas perducunt ceremonias scribendi, nihilo foelicius, quam si quis ex imagine pro nutu depicta, voluerit cognoscere hominem nunquam visum.

Modus igitur adhibendus est secundum æquitatem: ut, sicut non semper ita, sæpe cognoscant iudices ex non scripto, ac tali sint adfectu, ut vel vno die (si veritatem intelligant) expeditam voluerint esse litem.

II. Erratur in eo, quod iudices plerique non aliter pro tribunali, quam in scena temporaria seu satellitium tantum ostendant,

acc.

nec loquentes quidquam, nec agentes, præter termini (vt vocant præscriptam ceremoniam. Et fere nihil putant aliud dicendum, quam Decernimus, Admittimus, Prolongamus: vltimum sc. caussidici; nescio quid ad satisfaciendum termino petentis, verbum pro more repetentes ad instar echonis.

Profecto, si iudicem sufficiat ad ceremonias tantum cõnuere: cur non minore sumptu statua ponatur in tribunalibus, addita cista, in quam scripta coniciant caussidici: vt dum collectis aliquot caussarum actis legantur obiter singulis mensibus?

Porro; omnes iudiciorum formulæ & obseruationes nihil profus conferunt ad caussarum cognitionem, nisi iudex ipse viua voce animum suum instruat de his, quæ dubia in facto videntur. Sic enim causse progressus præsentē opera, veluti nauis in portum; dirigi per eum debet.

Hinc fit, quod quanto plus reformentur processus nostri iudicarij; tanto longius ab æquitate cognoscendi recedatur. Vt aut. demus; nouis istis obseruationibus forte commodari vni vel alteri causse: certe iisdem rursus incommodatur mille alijs. Ita fit; vt dum Charybdim fugiunt; incidant in Scyllam: nisi æquitati, omnium velut ductrici horarum rem totam committant. III. Pere-

III. Perniciosi hodie erroris & hoc est, quod actorum & actorum (vt vocant) volumina ad tribunal Cæsaris appellando deferimus: vt illi, alioquin doctissimi viri, cognoscant de iustitia & iniustitia prioris sententiæ. Quid autem id est aliud, quam Imperatorem consulere de qualitate facti alieni? Quomodo proceres illi, per tanta locorum intervalla videbunt personarum, rerum, loci, & aliud id genus circumstantias? Sed, in scriptis ista continentur, inquires: Quid scripta præstent, paulo ante diximus, & satis nos docet experientia. Aequitas vult presentiam iudicis, vt causam videat, hoc est, vt circumstantias coram intueatur. Ideoque tot sunt tribunalia, vt suis quibuslibet locis adsit iudex, qui mores hominum, & rerum conditiones melius teneat quotidiana conversatione, quam alius.

Cur non igitur nunc quoque refertur ad iudices Imperatorios, formato (vt Bartolus dicit) puncto: quo minore opera, & breviori admodum tempore diffiniat id, quod potissimum in quavis causa dubitatur? Profecto, si recte discernas, non habet alium auctorem ista mutatio, quam vanitatem & inconstantiam, quæ viget & regnat in scholis: ex quib. cum iuventute perperam instituta
pro-

prodit in forum. Quales enim à teneris annis formamur, tales per totam ætatem nos exhibemus Reipublicæ iudices.

Si ergo curiosis esse placeat (neque enim studium hoc inutile censetur) de reformandis ac bene constituendis caussarum cognitionibus: primum omnium curare oportet, ut veluti præfluentis aquæ riuuli, à capite purgentur vitia. Caput autem omnium Magistratum, & aliorum, qui in foro & sacrosancta iustitiæ officina versantur, sunt publicæ scholæ: in quibus sic erudiri debent studiosi, ut veram æquitatis artem, quæ exercenda postmodum sit, percipiant. Expoliri enim debent solida doctrina, non distrahi altercationibus iuuenum ingenia. Nihil sane profuerit de ordinis iudicarij præscripto, de cautelis, cæterisque apicibus disputare: nisi hoc potius ostendatur studiosis, quomodo ille ipse processus pro varietate caussarum diminuendus sit ad finiendas lites.

ÆQVISSI-

TIT. XL

*AEQVISSIMAE, PROPTER
brevitatem, Romanorum iudi-
ciorum formula.*

Interrogationes preparatoria.

Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. Id est:
Quando te iniure conspicio: postulo,
an te facias auctorem?

Solebant enim veteres notis duntaxat li-
terarum, formulam tam frequentem & no-
tam significare: sicut & alias plerasque res,
brevitati semper consulentes.

De Vindiciis.

In initiis iudiciorum disceptabatur inter
litigatores, vter eorum rem pendente co-
gnitione possideret. Id ius disceptandi, & ob
rem detinendam interim corporalem aut
incorporalem controuersia, dicebatur Vin-
dicæ, à vindice, hoc est, præde seu fideiuf-
sore.

fore. Quoniam is, penes quem res manebat, prædem dare tenebatur: nil in re possessa de-terius interim se facturum. Pomponius in l. 2. §. *Et cum placuisset. ff. de orig. iuris*, vindicias secundum libertatem dicere appellat. *Qui cum animaduertisset* (inquit) *Appium Claudium contra ius*, quod ipse ex veteri iure in duodecim tabularum transtulerat, vindicias filia sua à se abdixisse, & secundum eum, qui ab eo suppositus, in seruitutem petierat, dixisse.

Formula petendæ rei immobilis.

F. Q. E. I. A. Q. S. V. M. E. E. E.
.E. I. M. E. A. I. E. T. E. I. M. C.
 V. Fundus qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est: cum ego ex iure meum esse aio: Ibi ego te ex iure manu confertum voco.

Formula excipiendi.

V. T. M. E. I. M. C. V. I. E. T. R.
 • Id est, Vnde tu me ex iure manu confertum vocasti, inde ego te reitoco.

Meminit horum verborum Cicero in oratione pro Murena, quæ Gellius libr. ult. cap. 9. latius explicat. Antiquissimis enim temporibus, cum de re mobili aut immobili in iure disceptabatur, aduersarii simul apud Præto-rem, in re vel loco præsentis manu prendebat
 solemn-

solemnibus verbis vindicando, hoc est, propriam adserendo. Ea dicebatur vindicia correptio manus in iure præsentis: ex 12. Tabulis haud dubie ad euitandam incertitudinem rei litigiosæ, quæ alioqui sæpe contingit, introducta. Si qui (inquit lex) in iure manum conferunt.

Sed postquam Prætores, propagatis Italiæ finibus, immensis rerum negociis occupati, non possent ipsi in rem præsentem procul ab vrbe exercendarum actionum gratia venire: institutum fuit, vt litigantes, non apud Prætorẽ ex iure manum confererent: sed ex iure manu confertum vocarent, id est, alter alterum ex iure ad cõferendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret. Atque profecti simul in agrum litigiosum, terræ aliquid ex eo, veluti vnã glebam, in vrbem deferrebant ad Prætorẽ in ius, & in eã gleba, tanquam in toto agro, vindicabant.

Conferere autem manum dicimur cum hoste, *Stretten*. Inde tracta est appellatio iudicialis, manu confertum: quoniam & in iudiciis digladiari videmur.

Formula vindicationis.

Qui apud Magistratum populi Romani,
vel

vel Prætozem, vel Præsidentem vindicabat, is rem in iure exhibitam ab aduersario, si mobilis erat: alioqui glebam agri litigiosi (vt diximus) manu tenens dicebat, H. E. R. E. I. Q. M. E. A. Id est, Hanc ego rem ex iure Quiritum meam esse aio.

Formula exceptionis.

A. E. E. C. V. Id est, At ego eam contra vindico.

Quod si aduersarius contra non vindicabat, sed actori adsentiebatur: tunc cessio appellari solebat.

Ad primum respexit Iustinianus, in §. I. *Instit. de actio. veluti* (inquit) *si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse adfirmet: possessor autem dominum eius se esse dicat.*

Ad posterius pertinet, quod Vlpianus in l. 1. in princ. ff. de edend. Vt proinde (ait) scias reus utrum cedere, an contendere ultra debeat.

Formula actionis in personam.

A. T. M. D. O. Vel, A. T. M. F. O. Id est, Aio te mihi dare oportere: Aio te mihi facere oportere. l. Facere. & l. Verbum oportere. ff. de verbor. significa.

L *Forma*

Formalitis contestanda.

Proposita per actorem formula persequendi: Prætor primum cognoscebat, an ea excidisset, an item negotio cōueniret. Quorum alterum si obstaret, actionē eximebat. Quod si iusta esset formula & conueniens: actionem dabat petēti, tamen certis verbis. Vnde dicebātur impetrare actionem: & iam nunc alicubi actores dicuntur impetrantes.

Deinde data actione, Prætor interrogabat litigatores: an sibi de ea re iudicandi potestatem facerent? Ipsi se facere respondebant: sicque lite contestata, hoc est coram testibus admitta, iudicium accipiebatur. Tum deponebant in æde sacra pecuniam, quam, qui vicisset, lucrabatur, inde sacramentum appellatam. Aut (si mallent) simpliciter spondentes contendebant.

Duobus verbis aut adfirmabant, aut negabant litigantes, A. vel N. i. e. Aio, vel Negro. Priore casu actor sic inuocabat Iudicem: T. I. A. V. P. V. D. Id est, Tempore iudicem arbitrumve postulo vt des.

Posteriore vero specie hoc modo: Q. N. T. S. Q. P. Id est, Quando negas, te Sacramento quinquagenario prouoco: vel, Sponsione quinquagenaria prouoco.

Nonnunquam tamen dubitabant rei cōuen-

uen-

uenti, neutrum simpliciter respondentes, *iuxta l. Siquidem. C. de exceptionibus.* Vnde sunt illæ notæ. Q. N. A. N. N. Id est, Quando neque ais, neque negas.

Inde apud Ciceronem dicitur: Sacramento vincere. Idem, sponfione contendere. Vtrunque autem arbitrio partium tacito permittebatur: quum interim vadimonium esset necessitatis. Nam inuiti compellebantur sub certa pœna promittere, se iudicio staturos: aliquando vade, hoc est, fideiussore dato. Vnde vadari, pro vadimonio obstringere.

Euidens vtilitatis ratio suadebat olim, sacramentum & sponfionem, quibus iam nunc quoque vtuntur alicubi, præsertim in caussis appellationum certam deponentes pecuniam, nimirum, q̄ calumniã litigantium vehementer coerceret. Varro *lib. 2. Qui iudicio autem vicerat* (inquit) *suum sacramentum à sacro auferebat: Victi ad ararium redibant, hoc est, numi eius, qui vincebatur, arario cedebant in pœnam iniusta litigationis.* Valerius *lib. 7. cap. 7. Sacramento cum adolescentulo contendere ausi non sunt.* Et *cap. 8. Aphroniatum cum sorore sacramento contendere noluit. A numero æris, vel assium quinquagenario, dicitur sacramentum quinquagenarium.*

TIT. XII.

*AE QVVM NE SIT, VT
à sententia de possessione dicta,
prouocetur.*

N Vllum euentius exemplum exhiberi potest, quomodo regulæ generales summi iuris imponant plerisque: quam istud de appellatione in controuersia possessionis. Eam enim ius ciuile optimis boni & æqui rationibus prohibet, *in l. 1. C. Si de momenta. possessio. Cum de possessione* (inquit Imperatores) *& eius momento causa dicitur: et si appellatio interposita fuerit: tamen lata sententia sortitur effectum. Ita tamen possessionis reformationem fieri oportet, vt integra omnis proprietatis causa seruetur.*

Certe iustissima hæc est sanctio. Quorsum enim pertinet cognitio possessionis, quæ prior solet tractari? Ad hoc (dices) vt eo facilius perueniatur ad iudicium proprietatis. Recte quidem, *iuxta §. Retinenda. Inst.*

lit. de interdict. iunct. princip. Peruenietur ne itaque fœliciter aut vlllo tempore ad finem tractandæ proprietatis, si Nestoreos in annos liceat possessionis pronunciationem appellationibus suspendere? Credo neminem id sanæ mentis dicturum. Ergo & naturalis ratio, & ciuilis auctoritas dicat, pro uocationem à sententia momentaneæ possessionis non esse admittendam.

Hinc autem Doctores constituunt differentiam inter ius ciuile, quod vetat: & ius pontificium, quod permittit appellationem in iudicio possessorio. Verum errant toto cœlo. Nam in effectu rei Romani pontifices nihil dissentiunt ab ordinatione Imperatoria: Imo nec communis opinio discrepat.

Nusquam enim canones dicunt: quod à tali sententia recte appelletur. Sunt quedam passim exempla, in quibus tractata est possessionis causa, & admittitur vtique appellatio per æquitatem consideratis circumstantiis. Sed inde non potest statui generalis diffinitio, quod iudicium possessorium admittat appellationem.

Quam ob rem Angelus *in Consili. 46. Incipien. viso puncto predicto*, rectissime concludit: non appellari etiam iure canonico à sententia possessorii iudicii: nihilque obstare,

quod sententia sit diffinitiva, vt probatur *in c. si. de iudici. c. 2. Vt lit. non contestat. Cle. 1. de sequestra. possessio. & fructu. Gloss. & Doctores in leg. 1. C. Si de momenta. possess.* Ratio. Quia non consequitur: Sententia est diffinitiva; Ergo potest ab ea prouocari. Quinimo appellatur nonnunquam ab interlocutoria, cum tamen à diffinitiva id non liceat. Hæc autem consequentia valet: Sententia est iniusta, lædit, & adfert grauamen irrecuperabile: Ergo potest ab ea recte appellari siue sit diffinitiva, siue sit interlocutoria.

Rursus ea regula iuris Pontificij, qua dicitur: *Tolet: A qualibet interlocutione iudicis appellatur: accipienda est, primum, si grauet: alioqui est friuola prouocatio. c. Cum appellatio. de appellatio. lib. 6.* Denique excipiendum est, si non à sententia possessionis appellatur. *d. l. 1. qua canonizata est (vt vocant) 2. q. 6. c. Si de possessione. Vbi gloss. Et. Archidiaconus respondet ad c. Cum ad sedem. de restit. spoliato.* Nam non potest colligi de hoc vsquam regula summi iuris, sed exemplum æquitatis, in toto iure Pontificio: cum tractatur causa Ecclesiastica, inter personas Ecclesiasticas. Quid enim hic differunt plerunque possessio & proprietas? Et propterea Abbas *in dict. c. Cum ad sedem, fatetur; vtrun-*
que

que iudicium fuisse iudici commissum. Proinde pars grauata cur non appellaret?

Sed nonne (dicit forte quispiam) est communis opinio Doctorum: quod a sententia iudicii possessorii recte appelletur iure canonico? Et secundum communem opinionem iudicandum est. Certe postremum hoc non aliter procedit, quam si ratione legitima probari possit, vt alibi diximus. Interim, dic mihi, quomodo intelligis Abbatem, qui testatur huiusmodi communem opinionem, *in c. Cum ad sedem. de restitut. spoliato. c. 1. de caus. possessio. & proprietate. Et c. fin. de iudici.* Putasne temerariis quoque appellationibus locum dari? Nō inducor, vt quenquam tam stultum aut perfidum credam, qui id tentet adserere. Itaque sic intelligendi sunt omnes Doctores: *A sententia possessorij iudicij iniusta, & sic grauante, vt in petitorio reparari non possit, potest appellari.* Et tali axioma leges nihil repugnabunt canonibus. Nam & iure civili potest tum prouocari, vt Bartolus cum aliis recte accipit, *l. 1. Cod. Si de momenta. possessio.* quem Abbas *in c. Cum ad sedem. de restitut. spoliato.* approbat, referens, se ita in quadam specie facti consuluisse. Eodem modo intelligi potest *Cle. 1. de sequestra. possessio. & fruct.* Vbi Ioannes Andreae putat esse

esse locum expressum de appellatione à sententia possessorii admittenda.

Hanc rationem propemodum secutus Ferrariensis *in sua praxi, de forma libelli in causa spoliata possessionis. versic. Per vestram definitivam sententiam*, sic distinguit. Si intendatur remedium possessionis civile, puta interdictum, vel condictio ex lege: tunc non admittitur appellatio iure civili, vel canonico. Sin autem proponatur auxilium iuris Pontificii, quale est ex vulgato c. Redintegranda: tunc habet locum appellatio. Nam qui utitur aliquo iure, is omnibus quoque circumstantiis & qualitatibus eius uti debet.

Argu. l. si. §. Et si prafatam. Et §. Sin autem hoc aliquis. C. de. iur. deliberand. Et hæc (inquit) ipsa veritas, sicut Deus est. Addens Baldum sic consuluisse Papiæ: suadens ea propter, ut in libello exprimaturs qualitas remedij, quod intenditur. Idque referunt plerique in c. Querelam. de electio.

Itaque, ut certi aliquid concludamus quod & in scholis, & in foro secundum ius & æquitatem docendum sit: has theses verissimas sequere.

I. *Appellandi usus (inquit Vlpianus) quam sit votus frequens, quamque necessarius: nemo est qui nesciat: quippe quum iniquitatem iudi-*

cantium, vel imperitiam corrigat: licet nonnunquam bene latis sententias, in peius reformet. Neque enim utique melius pronunciat, qui nouissimus sententiam laturus est. l. 1. ff. de appellationibus. Pulchre accedit, quod Sophocles dicit: Non eundem esse finem sermonis, qui cursus. Nam illic vincit, qui prauenit, hic, qui magis ad rem dixit, non qui celerius. Curandum ergo, ut iudices appellationum sint oculati, ne impingant.

I I. Appellatio est inuenta ad præsidium innocentia: non vt defendatur malitia appellantis. *c. Suggestum. Et c. Ad nostram. de appella. c. Cum appellationibus friuolis. de appellatione. lib. 6.*

I I I. Appellatio vbicunque est expresse prohibita: non debet iudex, à quo appellatur, supersedere executioni sententia: *c. Pastoralis. §. 1. de offici. delegat. c. Consuluit. 3. de appellat. Et ibi Abbas. c. Romana. eod. titulo. lib. 6.*

I I I I. Licet iudex deferat appellationi: nihilo tamen minus potest præcipere appellanti, ne tentet id, propter quod prouocauit. Nam appellatio non tuetur quenquam vt faciat aliquid, cuius causa motus fuit ad prouocationem. Alioqui multa sequerentur in perniciem innocentia: *c. Ex literis de ma-*

*tri. cont. interdict. Eccl. Et ibi gloss. cum Abba-
te. Ioannes Andrea notat in d. c. Cum appellationi-
bus frivolis. Accedunt c. Qua fronte. & c.
Quum teneamur. de appellationib.*

V. Iurisdicção per appellationem suspen-
ditur quidem: sed: si interim tentet aliquid
appellans, potest id iudex, à quo appellatum
est, restituere, salua appellatione. *d. c. Quum
teneamur.*

VI. In iudicio possessionis momentaneæ;
hoc est, vbi nullum vertitur discrimen; quin
per victoriam petitorij fit restituenda pos-
sessio: non admittitur appellatio inter per-
sonas ciuiles; & de re ciuili. Nec discrepant
in hoc leges & canones, vt dictum est.

VII. Quoties per sententiam de possessio-
ne dictam refertur grauamen, quod in peti-
torio iudicio reparari non potest, puta, quum
non habeat regressum ad possessionem: to-
ties admittitur appellatio vtroque iure. *Ab-
bas in c. Cum ad sedem. de restitutio. spoliato.*

VIII. In iudicio possessorio, si ex quacun-
que causa admittatur appellatio: non est ta-
men differenda executio sententiæ. Quod o-
mnes Doctores recte colligunt cum Barto-
lo. *ex l. i. C. Si de momenta. possessio.* Idem iuris
est in appellatione, quæ nonnunquam fit ab
execu.

executione. Et in hoc etiam nulla est differentia inter ius ciuile & canonicum.

IX. Quamuis à sententia iudicii possessorii, quæ irrecuperabile grauamen non adfert nullo modo possit appellari iure Romano, vel pontificio: ab interlocutione tamen iudicis de possessione cognoscentis, licet prouocare. Ratio est: Quia grauamen tali sententia illatum non potest diffinitiuam sententiam reformari in melius. *c. Cum dilectus. de electio. Innocentius in c. significauerunt. de testib.*

Ex his, opinor, vides quam inepta loquantur passim de hoc themate: A sententia momentaneæ possessionis, an possit appellari: in quo nihil distant leges à canonibus, nisi quatenus ratio personarum vel rerum Ecclesiasticarum videtur exigere. Itaque non est differenda executio iudicii possessorii, velut vnicum præsidium tuendi iuris nostri.

Et ita semel atque iterum respondi Colonia, tam in ciuili, quam in Ecclesiastico foro.

TIT. XIII.

*VTRVM IVDIX CONSCI-
entiam suam, an probationes
sequi debeat.*

Vetus disputatio, nec certe contemnen-
da est, inter Martinum & Ioannem
glossatores iuris ciuilibis, agitata autem la-
tius per leguleios recentiores: Vtrum iudex
in his, quæ controuertuntur, iuxta consci-
entiam suam, an potius secundum proba-
tiones in iudicium deductas, iudicare de-
beat?

Hanc quæstionem sic intelligunt Docto-
res, vt iudex certo sciat contrarium eius,
quod probatum est. Pone, Rem è duobus in
iudicium esse deductam. Actorem pro stabi-
lienda intentione sua adferre probationes.
Iudicem certo scire, eius adsertionem esse
falsam. Vel contra: Litigatores ea, quæ in
iudicium deducunt, quantumuis vera, non
posse probare. Hoc dato, Martinus dicit, Iu-
dicem

dicem debere conscientiam suam sequi. Iohannes putat, probationes esse praferendas. His se Accursius cum suis interponit, distinguens duplicem in iudice conscientiam: Alteram, quam velut iudex habet, hoc est, eorum quæ videt aut intelligit tempore iudicij. Alteram, quam habet de iis, quæ priuatum scit. Et sic intelligunt communiter l. *Illicitas. ff. de offic. Præs. Veritas rerum* (inquit Ulpianus) *erroribus gestorum non vitatur. Et ideo Præs id sequatur, quod conuenit eum ex fide eorum quæ probantur sequi.*

Idem sentiunt Pontificii iuris professores, in c. 1. de offic. ordina. Et in c. Pastoralis. §. *Quia vero. de offic. delegat. ubi gloss. & Abbas.* Communiter autem hoc loco exempli proponunt. Quidam occidit hominem in platea Bononiensi. Iudex criminum forte fortuna prospiciens ex fenestra, vidit perpetratum scelus & agnouit auctorem. Accusatus homicida per cognatos defuncti, non potuit probationibus conuinci: quoniam nemo praeter Magistratum adfuerat. Voluit iudex per torturam eruere confessionem ab accusato. Consulti professores illius seculi, negabant accusatum sola iudicis conscientia quaestioni subdendum esse, praedictis rationibus.

Breuiter: Communis opinio est falsissi-

ma. Primum enim, in effectu nihil quærunt Doctores aliud, quam vtrum iudex mendacium, an veritatem in ferenda sententia sequi debeat?

Nam (vt ad hypothefin de homicida respiciamus) iudicem non fallit conscientia admissi ab accusato sceleris: probationes vero sunt falsæ, aut fortassis nullæ. Iam quis dubitat, quin à iudice mendacium debeat esse alienissimum? quippe boni & innocentis viri officio cum fungi oportet. *l. Cetera. §. Mala. ff. Famil. erciscund.* Improbi vero homines solent mentiri, & simulare id, quod non est: aut dissimulare id, quod est: puniendi eo nomine velut mediocriter delinquentes. *c. 1. de crimi. fals. l. Sed si ex parte. §. 1. ff. Quod cum eo qui in alien. potesta.* Deinde Magistratui tribuere duplicem conscientiam, est contra naturam, ius, & æquitatem. Nam conscientia est tacitum animi iudicium, per quod aut accusatur falsitas, turpitude: aut defenditur veritas, honestasque, secundum ineffabilem iustitiæ à Deo nobis insculptæ formulam. Vnde dici recte solet: *Conscientia mille testes.* Siquidem res est simplicissima, nec diuidi potest in vno eodemque homine. *Quidquid enim fit contra conscientiam, contra veritatem fit, & adificat ad gehennam, vt rectissimo:*

rectissime dicit Inocentius post Apostolum,
in c. Literas. de restitut. spoliato.

Quid igitur dicemus? Profecto citra omnem dubitationem sententia Martini est verissima: *Quod iudex velut vnus homo, non habet nisi vnā conscientiam, quam semper debet sequi, adhibitis legum formulis.* Nam primum officium iudicis est, in iudiciis amplecti veritatem facti, eamque ad æquitatem exigere. Non potest autem id fieri, nisi conscientie iudicio, vt supra late probauimus. Sunt tamen & nunc aliquot recensendæ rationes, vt inueteratum errorem aperte conuincamus.

I. Iudici probandum est, non aduersario, cui nunquam satisfaceret, *iuxta l. Quinquaginta. in fin. ff. de probationib.* Iam quid potest certius cognoscere, quam quod certo scit? Illud enim superat omnem probandi modum. *l. 2. In fin. ff. de feri. Minor viginti quinque annis. ff. de minori. c. dilect. de appellat. 17. q. 2. c. Nec aliqua. Et 2. q. 1. §. Quando autem.* Hanc vero rationem tota commentatorum cohors, etiam si multa donemus, non posset sine calumnia inficiari.

II. Iudex in dubio, quoniam diuinare non potest, sequitur acta & probationes litigantium: quod nemo Doctorum negat. Ergo.
 per.

per consequentiam sensus à co-
cti, fateri eos oportet: Cū cog-
ritatem, præferri illam debere
mnium probationum impostur-
tem apud ipsos quoque maxim-
iusmodi ex contrario ductum
tum, *in l. i. ff. de offici. eius cui ma-
risdict.*

III. Si iudex non debeat sequi
tiam: quorsum pertinent istæ vo-
*tu boni viri: diligenti inquisitione
animi: & aliæ id genus sexcenta*
nim pertinent ad demonstrand-
conscientiam, quæ falli non po-
probationum technis mirum in-
leat prudentissimis sæpe viris im-
ne hæc vera? Et si ad vsum fori ex-
ne sensus communis, perniciosi
Doctorum opinionem, qua mer-
ritati præferunt.

III. Omnes vnanimiter fate-
cem posse moueri ad dicendam
am ex causis à partibus non alle-
te aliunde colligat præsumption-
*ulterium cum incestu. §. lidem Imp-
leg. Iuli. de adulter. Et ibi Bartoli-
us. §. si. de testament. Vbi iude-
ex iure non allegato à partibus.*

aduers. quos. c. Cum dilectus. de consuetudi. l. i. C. De his qua defunt aduocat. Quocirca consulant, vt iudex causam, propter quam mouetur ita pronunciare, adiiciat nominatim in sententia, quo possit velut exactis in causa appellationis iustificari, sicut probatur in c. Adserte. de presumptio. Et in c. Venerabilis. de exceptionib. Dum dicit: Quia vero constitit. Abbas in c. bona. de postulatio. pralato.

Quid autem aliud est supplere intentionem, vel defensionem Partium: nisi conscientiam & veritatem sequi: Vt satis mirari non possim, quid in mentem venerit commentatoribus, cur verissimam Martini sententiam damnarent.

Non obstat *l. Illicitas. §. veritas. ff. de offic. Præs. Loquitur enim de casibus, qui frequenter euenire solent, vt fere omnes leges. Plerunque autem solet iudex ignorare, quæ alius facit, & ideo sequitur probationum adminicula. Per hoc tamen non præiudicatur veritati, quæ vitari non potest errorib. gestorum, & semper præferenda est, cum elucet. Quare, si recte inspicias dictum locum probat ex diametro aduersus communem opinionem.*

Sed dicet quis: Credetne iudex appellationis vni plus iudici, qui sententiam dixit, quam

quam multis testibus, vel instrumentis
 utique videtur iniquum. Respondeo. In-
 quentior est iste casus, quam ut subue-
 possit regulam. Proinde si sic eueniat,
 refert ad hanc sententiam, vtrum iude
 pellationis voluerit credere iudici pri-
 sententiæ, an non. Ipse boni viri officii
 stabitur superiori veritatem: sicut vide-
 per totum ius scriptum olim factum fuit.
 Quo etiam Apostoli pertinent, & relati-
 inferiorum iudicum, vt C. de relat. Ce-
 non per omnia Magistratus superior se-
 tur veram iudicis prioris relationem co-
 nentiæ suæ: suspectam tamen habebit
 sam, eoq; diligentius inspiciet omnia, si-
 te possit falsitatem deprehendere. Hoc
 verum officium est integri iudicis.

Primus itaque gradus æquitatis est,
 plicem tenere veritatem. Vnde exceptio
 numeratæ pecuniæ nullam constituit
 rentiam, vtrum iusiurandum dederit
 tor, an non. *l. ult. C. de non numerat. pecun.*

Confessio idem propria non mutat
 tatem. *leg. Quidam quasi ex Seia. & l. j.*
de probat.

Contractus denique imaginarii et
 emptionibus iuris vinculum non obti-
 cum fides facti simulatur, non interce-

veritate, auctore Modestino, *in l. Contractus. ff. de actionib. & obligationib.*

Comœdi & tragœdi, hoc est fabularum actores: Mimi, imitatores quarundam personarum: Pantomimi, omnium personarum effectores: Archimimi, principes histrionum: Ethologi Ethopeique, morum & effectuum effectores, vno verbo hypocritæ, hoc est, alienæ personæ simulatores dicuntur. Latine Histriones appellare possumus: quorum actio est fingere vultum, & decipere specie re-cti. At iudicem oportet his omnibus esse dissimilem. *Proverb. 6. & 10.* Vbi sunt multa de his. Ex vero enim conscientie iudicio statueri debet omnia. Apostolus: *Quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino & non hominibus. Coloss. 3. Rom. 9. Ioan. 7.* Nolite iudicare secundum aspectum, sed iusto iudicio iudicate.

Veritas naturæ non est ciuilibus constitutionib. adumbranda. Sed vbi vera res non est: ibi potest ars & humana auctoritas naturam imitari. Papinianus *in l. Filio quem. ff. de lib. & posthu.* Namq; (inquit) *in omni fere iure sic obseruari conuenit, ut veri patris adoptiuus filius nunquam intelligatur: Ne imagine natura veritas adumbretur.*

Eadem ratione, non potest lædi veritas de statu alicuius, per tenorem instrumētī male

conce-

concepti. l. Imperator. ff. de stat. homi.
ment. l. ult. ff. eod. tit.

Alimentorum causa quantumuis f
digna, digna tamen veritati facit pr
cium, si quis non sit filius. l. penult. ff.
qui sui vel alie. iuris sunt.

Veritas rei gestæ semper spectanda e
iam si aliud sit in opinione. Vlpianus in
utiliter. §. Titius pecuniam. ff. negotio.
In summa: Veritas Domini manet in
num, aduersus omnes omnium opinio
mendacia.

TIT. XIV.

CIVITAS, CORPVS,
uniuersitas hominum, an & qua
possit puniri per sententiam
iudicis.

Salus Reipublicæ. quæ bono viro cl
ma esse debet, efficit, vt in tractat
quitate primarium exemplum de pun
uniuersitate, præterire non debeam.

enim ea in re lapsos esse (vt modeste dicam) magni nominis viros, quibus haud dubie stricti iuris ratio imposuit. Et, ne quid mihi hoc seculo multis modis periculoso, hæc tractatio paret inuidiæ, quasi paradoxa tradenti, quæ multis displiceant: sequar Bartolum & Innocentium velut antesignanos dogmatum, quæ proponam. Nam eorum sententias ita confirmabo, vt non nisi impudentissimus aliquis, aut omnium plane rerum ignarus, possit inficiari. Itaque Bartolus *in l. Aut facta. §. fin. ff. De poen.* proponit hæc tria, quæ dicit esse difficillima.

- I. Vtrum aliud sit vniuersitas quam homines singuli vniuersitatis?
- II. An vniuersitas possit delinquere?
- III. Num vniuersitas possit puniri, & qua pœna?

PRima Quæstio sic est distinguenda: Si rem ipsam materialiter respiciamus secundum philosophos: faterur Bartolus, totum non differre à suis partibus. Quid enim est aliud vniuersitas, quam homines singuli, qui eam constituunt? Sin autem formam & ordinationem iuris consideremus: longe aliud est vniuersitas, quam singuli sub ea homines.

Probatur *Institut. de rer. diuisio. §. Vniuersita-*

fitatis sunt. l. Quadam naturali. p. Vlpianus in l. Sicut. ff. Quod cuius nomin. Si quid (inquit) vniuersis singulis non debetur: nec quod debet singuli debent.

Rationem addit Bartolus: quod in rebus personis, aliisque redeuntibus non est eadem vniuersitas. Ergo alia est ratio vniuersitatis, alia singulorum ratio. *l. ff. de iudici. Respondi (ait Alfensius) si vnus aut alter, sed & si omnes in re essent: tamen & rem eandem, & ius quod antea fuisset, permanere. Non potest tamen euenire, ut partibus commutatis esse existimaretur: sed & in multis. Florentinus in l. Mortuo. ff. de iudici. Quia (inquit) hereditas persona est, sicut municipium, & curia, & societas in vicem: Ergo aliud est quam personarum vicem refert.*

In summa: qui negat, vniuersitatis censuram differre à singulis hominibus, uertit totam humanæ societatis ordinationem, & est adgnatus perinde ac si dicat: nullam esse differentiam rerum in iure.

Secundam Quæstionem simplicem respondit Innocentius certe grauis

torum testimonio ; Quod vniuersitas non possit delinquere: *in c. Grauem. de senten. ex-communicata.* Quia vniuersitas est nomen iuris, neq; habet animum, Ergo nec delictum. *l. i. §. i. ff. Si quadr. pauperi. feciss. dicat. Nec. n.* (inquit Vlpianus) pōt dici anima iniuriam fecisse, q̄ sensu caret. Accedit *l. Infans. ff. ad l. Corn. de sicari.* Vlpianus *in l. Sed ex dolo. de dol. mal.* Sed an in municipes (ait) de dolo detur actio, dubitatur. Ego puto ex suo quidem dolo non posse dari (quid enim municipes dolo facere possunt?) sed si quid ad eos peruenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant: puto dandam.

Vt aut. propius accedamus ad rem constituamus (auctore Bart.) 3. verissimas theses.

I. Si strictum iuris p̄scriptum sequamur, non potest dici proprie, quod vniuersitas delinquat. Ceterum, quando æquitas non patitur tam pertinaciter excusari delicta, quæ vtiq; sunt ab iis, qui in vniuersitate sūt: tēperādum est hoc ius eo, quo sequitur, modo.

II. Delictum, quod in p̄termittendo cōsistit, potest adscribi vniuersitatibus. Vt si quid ex p̄cepto legis faciendum erat: id si p̄termittatur per administratores Reip. tunc ciuitas illa deliquisse censetur. *l. Iubemus nullam nauem. C. de sacrosan. Eccl. iunct. l. Si Procurator. §. Si tutores. ff. Mandat.*

III. In

III. In ijs, quæ faciendo committuntur contra ius, si talia fuerint, quæ ad facultatem vniuersitatis potestatem pertinent: vt iudicare, ius dicere, actionem facere: tunc etiam potest vniuersitati, quanquam per se non licet, etores admissum, imputari: *vt in Constitutione Friderici. de statut. & consuetudi. cont. l. 1. Eccle. in princ. Et §. 1.*

IV. Cætera delicta, quæ non ex potestate vniuersitatis potestate proficiscuntur, sunt cum aliis communia: vt occidere hominem, inferre violentiam, diripere res alienas: proprie quidem non cadunt in facultatem vniuersitatis: quoniam certos habent semper etores: verum, si mandatu regentium, aliquo modo & improprie dicuntur potestate vniuersitatis perpetrari. *argument. l. 1. Et l. 2. ff. de acquirend. possessio. l. 1. ff. de vniuersita.* Sic accipiendus est Vlpianus in l. 1. *Metum autem presentem. ff. Quod metus causa. Animaduertendum est autem (ait) quod actor hoc edicto generaliter & in rem loquitur, adicit, à quo gestum sit. Et ideo, siue singulus sit persona, qua metum intulit: vel populus, curia, vel collegium, vel corpus: huic edicto locus erit. Et idem Vlpianus in l. Aliud. ff. de iur. iuris. refertur (inquit) ad vniuersos, publice sit per maiorem partem.*

Tertia Quæstioni Innocentius ita respondet : Vniuersitatem nullo modo posse puniri. Probat istud axioma duabus rationibus à naturali iustitia ductis, quas certe totus mundus in vnum hominem conflatus, non eleuaret. Primum, *in c. Grauem. de sententi. excommunicatio. Et in c. dilectus. 2. de symoni.* sic argumentatur : Innocentia non debet puniri. Sed in vniuersitate, saltem maiore, qualis est ciuitas, sunt semper multi innocentes, qui discerni ab aliis non possunt. Ergo cessat in ea criminalis pœna, ne innocentes premantur. Recte quidem ille. Nam satius est mille nocentes seruare, quam vnum innocentem perdere. *l. Absentem. ff. de pœn.* Quo in loco Vlpianus eleganter ostendit, non esse contraria hæc: Punire cõtumaces: Et, quorundam in puniendo habere rationem. Deinde Innoc. fortiore vtitur argumento. Natura & omnis ratio honestatis vetat puniri in hoc mundo nondum natos. Sed vniuersitas, mortuis parentibus, eodem iure debetur succedentibus liberis, nasciturisque. Ergo iniquissimum esset, pœnam criminalem vniuersitati irrogare aduersus natos & nascituros. Superaret enim omnem crudelitatem, punire non solum innocentes, sed nondum editos mundo.

M Et

Et profecto neque Bartolus, neque vllus vnquam Iurisperitus tentauit Innocentio, vel potius Diuinæ rationi contradicere. Interim tamen mouent Bartolum quidam textus, in quibus putat rationes supra dictas cessare: propter quos sententiam Innocentii sic temperat.

I. Vniuersitas delinquens potest conueniri atque etiam damnari de eo, quod ad eam peruenit, sine vlla dubitatione. *l. Metum autem. §. Animaduertendum. ff. Quod met. caus. Et l. Sed & ex dolo. §. I. ff. de dol. mal.*

II. Ex delictis quoq; illis, quorum nomine liberi possunt puniri cum parentibus, ut est crimen læsæ maiestatis: vniuersitati infligitur pœna iure constituta. *l. Quisquis. C. ad l. Iul. maiest. c. Foelicis. de pœnis, lib. 6.* Tractatur de hoc crimine in *Constit. Friderici. Quomodo in læsa maiestat. crim. procedatur. Et in Constitu. Qui sint rebelles.* Vbi Bartolus, in verbo, *Transit*, admonet lectorem, ne locum illum ratione prima fronte plausibili intelligat de alio crimine, quam rebellionis iuxta *l. Precipimus, in fin. C. de appellationib.*

Idem Bartolus in *l. aut facta. §. fin. ff. de pœn.* refert duo exempla. Alterum Henrici Imp. cuius sententiam dicit se vidisse: qua ciuitatem Brixiam condemnauit ad aratrum, sicut
de

de Carthagine dicit Modestinus, *in l. Si ususfructus. ff. Quib. mod. ususfruct. vel usus amittat.* Addit tamen Bartolus: Imperatorem reuocasse sententiam. Alterum exemplum narrat de Bonifacio Pontifice Romano, quæ propter hæresim quorundam Templariorum, destruxit eorum collegia. Et recte, cur enim ad delendam Templariorum sub prætextu religionis cœptam superstitionem, non dirueret eorum templa?

III. Ex delictis, quorum nomine liberi cum parentibus non tenentur, ut sunt reliqua omnia redeundum est ad distinctionem superiorem. Nam si talia fuerint, quæ ipsa vniuersitas solet admittere: potest ipsa quoque puniri, puta, publicatione alicuius rei, *ut in l. Iubemus nullam nauem. C. de sacrosanct. Ecclesi.* Sin autem alterius generis fuerit delictum: tunc puniri quidem potest vniuersitas ciuilitè in pecuniam, ita tamen, ut si possint discerni delinquentes, nihil in eos durius statuatur, qui nihil cõmeruerunt. Probatur exemplo fractæ pacis, *in Constitut. de pacetenend. inter subdit. & iurament. firmanda. Si quis vero (inquit) ausu temerario prædictam pacem violare presumpserit: si ciuitas est, pœna centum librarum auri camera nostra inferenda.*

puniatur. Oppidum vero triginta libris auri multetur. Duces autem, Marchiones, & Comites, quinquaginta auri libras praestent. Capitanei quoque, & maiores valuasores, & omnes alij praedicti pacis violatores, tres libras auri inferre cogantur. Et damnum passo secundum leges resarciant.

Quod autem nocentes tantum (si discerni possint ab aliis in minoribus vniuersitatibus) puniri debeant, probatur in l. 1. ff. de Magistrat. conuenien. Sed si ordo (inquit Vlpianus) receperit in se periculum: dici debet, tene-ri eos, qui praesentes fuerunt.

IV. Cum delicta, ex quibus est irroganda poena, non cadunt proprie in vniuersitatem, tamen si à ciuitate admissa vulgo & improprie dici soleant: tunc punire quidem vniuersitatem oportet, ne impunitas audaciam alat delinquendi: sed variata multum poena: veluti, de homicidiis, incendiis, direptionibus bonorum. Nam potest imponi poena pecuniaria: capitis autem nullo modo. Quod enim aliud caput habet vniuersitas, quam vt dissoluatur, & occidantur singuli homines? Sed hoc plane contra naturam & iniustum esse, supra probauimus, Ergo necessitas exigit: intolerabilem crudelitatem, quæ tyrannis est, mutari in aliam poenam.

Neque

Neque vero nouum est, quod pœna ob causam varietur ex eodem delicto. *l. Quid erga. §. Pœna grauior. ff. de his qui not. infami. Et l. Hos accusare. §. Omnibus. ff. de accusationib.*

Sed dices : Quare non proceditur ad perdendam totam vniuersitatem, sicut ad tollendum è medio totum hominem propter delictum? Respondet Bartolus: Ea acerbitas ideo non potest exerceri a duersus vniuersitatem: quia sequeretur iniquitas maxima, cuius supra fit mētio, quod innocentes quoque punirentur. Quinimo & de pecuniaria pœna, idem sentiens vehementissimo adfectu: Certe (inquit) *Et in veritate, ego concederem istud: quod licet superior totam vniuersitatem condemnet, ut dixi: tamen illi, qui non deliquerunt, non debent contribuere in solutione collectæ de iure, arg. l. i. circa princ. supra, de magistr. conuenien. Et hoc vidi in quadam sententia diffinitiuâ Imperatoris Henrici.* Hæc ille.

Ex his quærit Bartolus: Si omnes vniuersitatis homines vadant ad occidendum aliquem, an teneatur eo nomine vniuersitas? Resp. non teneri eam: nisi certa animi destinatione, & consulto ad hoc processerint omnes. Alioqui singuli tenentur. *l. Semper aduersus. §. Si in sepulchro. ff. Quod vi aut clam. Opus enim (inquit Ulpianus) quod à pluribus*

pro indiviso factum est, singulos in solidum obligare.

Quin fortius dicit: Quod si leuato vexillo, & pulsata ad hoc peruenerint campana: non tamen posse conueniri totam vniuersitatem: nisi præcesserit dolosa deliberatio, vel sequatur rati habitio expressa, vel tacita. Videbitur enim seditio potius, quam factum vniuersitatis. Vnde habet locum Tit. C. de sedit. Et contra: sicut delicta subiectorum non ligant vniuersitatem: ita nec officialium admissa. Nam non videtur eis mandatum, vt male fiant. *l. Si procurator. §. Celsus ait. ff. de mandiclio. indebit.*

Variis autem modis Imperatores in Constitutionibus suis loquuntur de banno Imperiali: cum gliscente iam vera iuris & æquitatis ratione, certum non tenerent eius rei scopum, vt inferius diceretur.

Fridericus II. in *Constit. de statut. & consuetudi. contra liberta. Ecclesi. Banno* (inquit) *millemarcum.* Vnde satis apparet, etiam Bannum de pœna pecuniaria posse intelligi.

Idem Fridericus paulo inferius de duriore banni pœna loquens: *Quod si per annum* (inquit) *huius nostra constitutionis inuenti fuerint contemptores: bona eorum per totum nostrum imperium mandamus impune ab omnibus*

bus occupari. Saluis nihilominus alijs pœnis contra tales in generali consilio promulgatis.

Aduersus violatores itaque pacis priuatos; si videatur vtcunq; defendi posse pœna banni secundum posteriorem interpretationem, quam nunc Imperatores sequuntur: certe vniuersitas vel ciuitas sic puniri non potest, propter naturalem æquitatem.

Quare Fridericus I. *in Constit. de pace tenend. inter subditos. Si quis vero (ait) ausu temerario prædictam pacem violare præsumperit: si ciuitas est, pœna centum librarum auri camera nostra inferenda puniatur.* Hæc sanctio iustior videtur, quam prædicta Friderici.

Omniū denique grauissima pœna banni recepta fuit Wormatiæ Anno 1495. Maximiliano Imperatore. *Tit. Die peen alien Friedbrecher.* His verbis

Vnd ob jemandts / was würden oder Standts / der oder die weren / wider der eins oder mehr / so vorgemelt im nechsten Articul gesetzt ist / handeln / oder zuhandeln vnderstehen würden / die sollen mit der That von Recht / zu sampt andern peenen / in vnser vnd deß heyligen Reichs

M. 4. Acht

Nicht gefallen seyn. Die wir auch hie
 in vnser vnd des Heyligen Reichs
 erkennen vnd erkleren: Also daß ihr
 vnd Gut allermenniglich erlaubt /
 Niemandts daran freveln oder verk
 deln soll oder mag. Auch alle Versch
 bung / Pfficht oder Bündnuß / ihn zu
 hent / darauff sie Forderung oder
 sprach haben möchten / sollen gegen
 jenen / die in Verhaftt weren / ab v
 todt: Auch die Lehen / so viel der B
 fährer deren gebraucht / dem Lehen. S
 ren verfallen / vnd sie derselben Lehen /
 derselben Theil / so lang der Friedbre
 lebet / ihm oder andern Lehenßherren
 verleihen / oder denen seinen Theil
 Abnuß folgen zulassen / nicht schul
 seyn.

Hæc species banni, an æquitatis ratio
 nem habeat: & quomodo iure ciuili po
 defendi iudicent alii. Nam fex hominum
 que scelestissimi nequã, aduersus quos
 lis pœna merito decernenda esset
 cit.

ÆQVITATE. Tit. XV. 157

citantur in læsionem aliquando bonorum virorum.

Confirmata autem est per Carolum V. Wormatiæ, Anno 1521. Tit. Die *peen aller Friedbrecher*. Vbi addit, defensionem aduersus violentum inuasorem, & fractorem pacis, esse licitam. Posse etiam denunciari talem violentiam, cui resistitur, Electoribus & Principibus Germaniæ: vt sciant rem sic agi, & ex necessitate defendendi ad arma fuisse peruentum.

TIT. XV.

DE BANNO IMPERIALI.

VT recte percipiamus, quid sit bannum Imperiale, quo nunc vtimur: necessarium est, totam pœnarum seriem ab ouo (vt dici solet) repetere: Nam sicut vniuersum ius intelligi non potest ignoratis principiis, l. 1. ff. *de origin. iur.* ita nec pars ista de pœnis: vlllo pacto cognoscitur sine vetustatis inue-

M. 5. stiga.

stigatione. In primis, quatum ad vocem
 tinet, Alciatus in parergis existimat, Bā
 dici ab annali Græcorum relegatione,
ἀπὸ ἀνωτισμοῦ dicebatur, quasi abānatio,
 est, relegatio vnus añ. Sed certe ea vox
 tione huius vocabuli, bannum longe d
 Proinde crediderim ego Bānre dici à W
 dalico verbo Banner, q̄ vexillum signif
 quoniam iu omni re seria solebant W a
 li adhibere vexilli ceremoniam. Et pro
 Wandalorum gens & lingua quam lat
 tuerit, nemo ignorat vel mediocriter i
 storiis versatus. Cum primis autem auu
 lus noster Albertus Crantzius in sua W
 dalia bona fide tradit illius gentis amp
 mam ditionem. Quam ob rem iam nun
 lam videmus frequentem in Wandalic
 uitatibus vexilli vsu: tum apud Italos
 que, ad significandam pœnalis iudicii
 cutionem, vexilla adhibentur.

Origo autem pœnarum sic habet. Qu
 quam nullo inuentus est seculo, qui inf
 ireret: delicta, ne nimium multiplicarentur
 malitiam carnis, oportere coerceri: vt c
 virtutis amor non alliceret ad bene fac
 dum, eos saltē metus pœnarum abster
 a delinquendo: veruntamen priscis tem
 pibus mortem ob delictum inferri, non
 recep

receptum. Nefas enim videbatur quamuis malos, tamen homines supplicio capitis adficere. Ea tum fuerat mundi simplicitas.

Itaq; maximam pœnam existimabant, interdictionem ignis & aquæ. Quum enim earum rerum vsu in hac vita nemo carere possit, perinde habebant; ac si esset is, qui eam sententiam excepisset, morte multatus.

Veteres enim, cum veram Dei creationem non satis perciperēt, arbitrabantur his duobus elementis, igni & aqua, produci omnium animantium vitam. Ideo nuptiarum fœdera interuentu ignis & aquæ celebrabantur. Scauola in l. penulti. ff. de donatio. inter vir. & uxor. Virgini (inquit) in hortos deducta ante diem tertium, quam ibi nuptia fierent: cum in separata diata ab eo esset, die nuptiarum, prius quam ad eum transfiret, & prius quam aqua & ignis acciperetur: obtulit decem aureos dono. Vbi Accursius ignem & aquam male intellexit de face & tæda nuptiali: quæ alia quadam honoris solemnitate solebat nouæ nupte præferri, & seruis qui præferebat, dicebatur prælucens. Vnde Cirero metaphoricis dixit in Lelio: Bona spe præluceat in posterum.

Deinde vero, crescēte iam hominum malitia, cum introduceretur supplicium mortis: cœperunt sic distingui pœnarum gradus & genera.

I. Gra

in metallum damnabantur, grauioribus vinculis premebantur: qui in opus metalli, leuioribus, auctore Vlpiano, in *l. Aut damnnum. eod. tit.* Vbi ad metalli pœnã refert, In calcariam vel sulfurariam damnari. Hęc itaque species pœnæ, libertatem & ciuitatem adimebat *Instit. de capit. dim. §. Maxima.* Et hac ratione capitalis dicebatur *l. 2. ff. de pœn. Rei capitalis* (inquit Vlpianus) *damnatum sic accipere debemus, ex qua caussa damnato vel mors, vel etiam ciuitatis amissio, vel seruitus cõtingit. Et tamen quæ iuris sunt naturalis, & in facto versantur, retinebant sic damnati. l. Quidam sunt. ff. eod. tit. d. legatum. ff. de capit. minut. l. Consilio. §. si. ff. de Curato. furios. arg. l. Deniq; in si. ff. Ex quib. caus. maior.*

Alias condemnabantur delinquentes in metallum, vel in opus metalli, ad tempus: Quod si nulla temporis præfinitio esset adiecta, decennium intelligebatur. Et hac pœna ciuitas quidem adimebatur: non tamen libertas. *l. Aut damnnum. §. in ministerium. l. Si ne præfinito. l. Capitalium. §. Diuus Hadrianus. de pœnis.*

Alias dabantur rei criminis in ministerium metallicorum, vt operantibus ministrarent: præsertim fœminæ. *d. §. in ministerium. Et l. in seruorum. §. Qui ex caussa. ibidem.*

Hoc autem simili, quod dictum est, modo & distinctione fiebat, vel in perpetuum vel ad tempus Cōdēnatio ministerii perpetua, referebatur ad hunc gradum Temporaria vero tam metalli, q̄ ministerii pœna, p̄tinebat ad quartum gradum, quem infra recēsebimus.

III. Gradus pœnarum est deportatio, quæ successit in locum interdictionis ignis & aquæ: *l. 3. ff. ad leg. Iuli. peculat. l. 2. §. 1. de pœnis. Nouell. de his qui nupti. iterant. Constit. 22.* Deportatio autem dicitur, quasi portatio de eo iure, quod quis in ciuitate habuit, ad exilium perpetuum: annotata illi prouincia, vbi manendum sit, *l. Inter pœnas. ff. de interdict. & re-legat.* Libertatem interim non adimebat: ideoque media censebatur capitis diminutio: *Instit. de capit. diminut. §. Minor siue media. Et l. vlti. ff. eod. tit.*

In his tribus pœnarum ordinibus publicabantur fisco bona condemnati: *l. 1. & l. 2. ff. de bon. damnato.* iuxta regulam *l. Qui ultimo. ff. de pœn.* Sed istud tamen de bonis propriis & paternis accipiendum fuit: non autem de illis, quæ à genere, à ciuitate, à rerum natura tribuebantur, & declarat. *Vlpia. in l. 3. ff. de interdict. & relegat.*

Iustinianus vero vtrunque mutauit optimis rationibus: vt nulla pœna seruum faceret:

ret:

ret: multo minus auferret bona hæredibus, qui nihil deliquerunt. *Novell. de his, qui nupti. iter. Constit. 22. Et Novell. de vicar. seu loc. tenent. Constit. 134.*

IV. Gradus continet pœnas, quæ ad existimationem, & famam pertinent, propter corporalem coercionem, vel damnum cū infamia illatum in bonis. Et ideo hisce pœnis neq; libertas adimebatur, neq; ciuitas vel patrimonium totum: veluti, relegatio ad tēpus, vel in perpetuum: fustium admonitio: dignitatis depositio: alicuius actus prohibitio: Condemnatio in pecuniam famosa.

Hos gradus (nam de pœnis pecuniariis ciuilibus non loquimur) tractant, Vlpianus in l. Si quis forte. §. fin. Et l. Aut damnum. Callistratus in l. Veluti. Martianus in l. Relegati. ff. de pœnis. Et hoc iure utimur (inquit) ut relegatus interdicitis locis non excedat. Alioquin in tempus quidem relegato, in perpetuum relegationis: in insulam relegato, deportationis: in insulam deportato, pœna capitis irrogatur. Callistratus ibidem, Capitalium (ait) pœnatum fere isti gradus sunt: Summum supplicium esse videtur ad furcā damnatio. Et infra. Deinde proxima morti pœna metalli coercitio: Deinde in insulam deportatio. Cetera pœna ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent.

Diffe-

Differentia itaque inter relegationem & deportationem hæc erat. Deportatio in perpetuum damnabat. Relegatio, alias in perpetuum, alias ad tempus. Item, Deportatio adimebat ciuitatem Romanam, relegatio non æque. Itaque deportatus amittebat bona: relegatus minime. *l. Relegatorum. §. Hac est differentia, & §. seq. ff. de interdict. & relegat.*

Relego enim, relegare, significat in exilium mittere, & separare ab aliis. Quare Martianus triplex exilium distinguit, *in l. Exiliū. ff. de interdict. & relegat.*

Interdicere est, maxime aliquid prohibere. Et construitur cum ablatiuo: vt interdiceret loco, personis, vel rebus. Vnde interdicti passiuè dicuntur illi, quibus fit prohibitio. *l. Relegatorum. §. interdiceret. ff. eod. tit.*

Quo tempore itaque pœnæ capitales introductæ sunt: abiit in desuetudinem interdictio ignis & aquæ, cui successit deportatio, vt prædictum est. Deinde, sublata deportatione, cum prouinciarum numerus sub imperio Romano in angustū redigeretur: peruentum est ad proscriptionem, quam dicimus bannum seu excommunicationem Imperialem, cuius meminit Fridericus I. *in Constit. de statu. & consue. §. Item nulla potestas.*

Et cum.

Et cum primum hæc nouissima proscriptio-
nis pœna introduceretur: obseruata fuit
differentia inter censuram & bannum, hoc
modo.

Censura Imperialis, *die Kaysersliche Acht* /
intra annum habebat hanc appellationem.
Quia Imperium censet: vtrum in eam sit de-
clarandus, an non. Nostra enim lingua,
Achten / significat iudicare, existimare, re-
putare. Adimebat autem securitatem & pa-
cem, publicatis personis & rebus vbique.
Bannum vero, *die Bann* / id efficiebat vt sic
bânitus apprehendi quidem posset in quoli-
bet iudicio, sed non passim occidi. Post an-
num vero ista censura & proscriptio itera-
batur, confirmata grauioribus pœnis. Inde
dicta est, *die Aberacht* / quasi aggrauatio ex-
communicationis & censuræ Imperialis.

Quemadmodum. n. excommunicatio Ec-
clesiastica minor est censura, Anathema ma-
ior: ita proscriptio ciuilis leuior est & graui-
or. 3. q. 4. c. vlti. cum gloss. Proscriptio autem
dicitur damnatio, à scribendi ceremonia,
quam Vlpianus explicat, de priuata interdi-
ctione loquens, in l. Sed & si pupillus. §. Pro-
scribere. ff. de instito. actio. Vnde dicimus lati-
ne, proscribere in exilium, pro relegare, pro-
scribere ad censuram, pro publicare perso-
nam

nam & bona: quoniam nomina condemnatorum claris literis ante locum frequentiore solent scribi & declarari in eam poenam.

Relegationis tum perpetuae tum temporariae usum ob servant recte ciuitates, quae habent merum & mixtum imperium, vel diuturnis moribus, vel specialii indulto. Cur enim non profligarent illos, quos Reipublicae suae vident inutiles & perniciosos fore? Interdum etiam damnant ciues incolas, ne de domo suo procedant, *iuxta l. vlti. ff. de interdicit. Et relegat.* Principes quoque nostri, hoc est proceres Germaniae quotidie videntur relegatione & interdictione, **Verfestung / Vnderacht.**

Imperatores vero ab aliquot annis confuderunt poenarum rationem. Ideo tandem vim quoque & potestatem banni sui deminuerunt maxime.

I. Duri iuris est (num & aequitati repugnet, ipsi iudicent) quod publicant personas & bona, quae nihil deliquerunt: quum id sit prohibitum, vt supra.

II. Publicantur bona non fisco, sed quibuslibet volentibus. Et sic introducitur malis hominibus occasio depraedandi, adeo vt non desistant etiam post absolutionem condemnatorum latrocinari.

III. Quod

III. Quod vniuersitates non aliter atque priuatos proscribunt: qua ratione defendi possit, viderint illi, ad quos ea res pertinet.

Grauiissime ergo Traianus, in l. i. ff. de interd. & relegat. Scio (inquit) relegatorum bona avaritia superiorum temporum fisco vindicata: sed aliud clementia mea conuenit, qui inter cetera quidem, innocentia ac ratione meorum temporum hoc quoque remisi exemplum. Audis hanc æquissimam optimi Imperatoris vocem? Vides quanto interuallo distet:

à moribus nostri temporis?

F I N I S.

INDEX

**INDEX CAPIT-
TVM ET LEGVM, QUÆ
in hoc Libro explican-
tur.**

**PRIOR NVMERVS TITV-
lum, posterior paginam
denotat.**

A.

<i>Æquitas quid sit.</i>	3.	12.
<i>Æquitatis & summi iuris dif- ferentia.</i>	5.	39.
<i>Æquitatis scripta, & non scri- pta usus.</i>	7.	72.
<i>Æquitas an ad merum ius gē- tium, an cum præceptis ciuilibus æstimari debeat.</i>	5.	55.
<i>Aristotelis de differentia summi iuris & æquita- tis, disputatio forensis.</i>	5.	39.
<i>Appellatio à sententia de possessione dicta, an sem- per sit licita.</i>	12.	128.
		Appel-

I N D E X.

Appellatio quare inuenta. 12. 133.

B.

Boni & equi appellationes. 1. 1.

Banni pœna grauissima Wormatia constituta.

14. 158.

Bannum unde dictum. 15. 159.

C.

*Christiani an recte utantur scriptis legibus, ad
persequendum ius suum.* 6. 65.

Causse equitatis que sint. 5. 62.

*Conclusio in caussa, cur ad constituta iudicia re-
quiratur, uiraratio.* 10. 115.

*Ciuitas an & quatenus possit puniri per sententi-
am iudicis.* 14. 144.

D.

*Depositum an deportato domino reddendum, an
in fiscum deferendum sit.* 5. 55.

Delicta quando possint uniuersitati imputari. 14.
147.

E.

*Exempla, in quibus cum primis equitatem non
scriptam*

I N D E X.

<i>Scriptam exerceri oportet.</i>	9. 93.
<i>Editio actionis qualis esse debeat.</i>	10. 103.
<i>Errores, qui hodie versantur in iudiciis.</i>	19. 109.

F.

<i>Formula Romanorum iudiciorum.</i>	12. 122.
--------------------------------------	----------

G.

<i>Gradus honestatis circa equitatem obseruandi.</i>	8. 74.
<i>Generalissima praecepta, de colligenda equitate.</i>	8. 80.

I.

<i>Iure scriptone, an equitate iudicandum sit.</i>	6. 64. 70.
<i>Interrogationum usus in iudiciis.</i>	10. 107.
<i>Iudicium à consilio qui differat.</i>	10. 113.
<i>Iudex utrum conscientiam suam, an probationes sequi debeat.</i>	13. 136.

L.

<i>L. Aut facta. ff. De pœnis.</i>	4. 27.
<i>L. Bona fides. ff. Deposit.</i>	5. 46.
<i>L. Dudum.</i>	

I N D E X.

<i>L. Dudum. C. de contrahend. empt.</i>	8. 86.
<i>L. Placuit. C. de iudic.</i>	8. 91.
<i>L. 1. C. de legib.</i>	8. 91.
<i>Litis contestanda forma apud veteres. II.</i>	126.

N

<i>Nomen actionis in libello an exprimi debeat.</i>	10.
104.	

P.

<i>Processus iuris quid sit.</i>	9. 99.
<i>Positionum origo.</i>	10. 109.
<i>Pœnarum gradus.</i>	16. 161.

R.

<i>Reformationibus processuum quare nihil proficiatur ad emendationem iudiciorum.</i>	10.
119.	

S.

<i>Summi iuris appellationes.</i>	2. 7.
<i>Summum ius quid sit.</i>	4. 21.
<i>Substantialia processuum iuris.</i>	10. 102.
<i>Spoliato quando possit equitate negari restitutio.</i>	
9.	96.
<i>Scriptura usus in iudiciis.</i>	9. 101.
<i>Sententia quomodo dicenda.</i>	10. 117.
<i>V. Vindi-</i>	

I N D E X.

V.

<i>Vindiciarum solemnitas apud veteres.</i>	II.	124.
<i>Vniuersitas utrum sit aliud, quam homines singuli vniuersitatis.</i>	14.	145
<i>Vniuersitas an possit delinquere.</i>	14.	147.
<i>Vniuersitas quatenus puniatur.</i>	14.	150

THESIVM

THE S I V M E X
 H O C L I B R O S E L E -
 ctarum Index.

P R I O R N U M E R V S T I T V -
 lum, posterior paginam
 denotat.

A.

*Equitatis omnium preclarissi-
 mum est iudicium. tit. 3. pag.*

13.

*Æquitas censendo ; non altercã-
 do discernitur. ibidem.*

*Æquitas , ex ratione circum-
 stantiarum, ius vel intendit , vel remittit.*

3.

16.

*Æquitas in speciem facta presentia, ius sum-
 mum generaliter & de futuris ordinat. 3. 18.*

*Æquitas non differt à summo iure genere, sed spe-
 cie.*

5. 40.

N

Æquitas

I N D E X.

Aequitas duplici modo potest exerceri. 7. 72.

Actu & specialiter nulla aequitas est scripta. 7.

74.

Arbitrium hominis eo non fit seruum, quod iure
regitur. 8. 87.

Arbitrio boni viri non potest in speciem lex praescribi. 9. 94.

Actionem sine legitima causa intendenti, non
est dandum iudicium. 10. 104

Articuli & positiones non eo sunt receptae, ut in-
dex, velut marpesia cantes pro tribunali ob-
mutescat. 10. 109.

B.

Bonum in iure non debet ab aequo distingui. 1. 2.
& 6.

Bona fidei non congruit de apicibus iuris disputare.
1. 2.

Bonorum publicatio hodie est prohibita. 5. 48.

Bona non dicuntur, nisi deducto aere alieno. 5.
56.

C.

Circumstantiis omnibus & qualitatibus facto-
rum non potest in speciem lex scribi. 3. 13.

Calu-

INDEX.

<u>Calumniarum exempla, quibus legum equitas circumuenitur.</u>	4. 23.
<u>Cautela, Singularia, & reliqua id genus, interceptiunt equitatis usum.</u>	4. 25.
<u>Consilij sui poenam regulariter nemo patitur.</u>	4. 28.
<u>Contractus turpes, aut publice perniciosi, non valent ipso iure.</u>	4. 30.
<u>Collatione circumstantiarum facti praesentis, cum regulis summi iuris, colligitur equitas.</u>	5. 42.
<u>Christiani licite ius suum tuentur scriptis legibus.</u>	6. 65.
<u>Consultationes ad principes non sunt simpliciter prohibita.</u>	10. 116.
<u>Conscientia duplex non potest in vno eodemq; homine existere.</u>	13. 138.
<u>Conscientiam iudex sequi debet, adhibitis legum formulis.</u>	13. 139.
<u>Confessio propria non mutat veritatem.</u>	13. 142.

D.

<u>Damnatorum bona quibus cedant.</u>	5. 49.
<u>Depositi restitutio non nisi ex causa dominij potest impediri.</u>	5. 57.
<u>N 2</u>	<u>Debit</u>

I N D E X

Debitori, nisi admonito, non potest ex equitate
iudicium dictari. 10. 112.

E.

Emptiones iure perfecta, saepe ex circumstantia-
rum qualitate dissoluntur. 5. 44.

Evangelium non prohibet vindictam publicam.
6. 67.

Executionem sententia non differet iudex propter
interpositam appellationem, cum iure est pro-
hibita. 12. 133.

F.

Acti appellatione generali, & dicta, & scripta
comprehenduntur. 4. 28.

Tinis, ob quem quid fit, spectari debet. 4. 29.

Factorum omnes qualitates nec comprehendi, nec
diffiniri scripto possunt. 9. 93.

H.

Honestatis gradus nisi obseruentur in estimanda
aquitate, leges trahuntur ad summam ini-
quitatem. 8. 75.

I.

Iudex non potest ex aequitate lites dirimere, nisi
con.

INDEX.

- conscientiam adhibeat sinceram.* 3. 13.
- Iudicium animi duplex est naturale & civile.* 3. 14.
- Iudex dubitans, suspendere debet litis diffinitionem.* 3. 16.
- Iudex nisi equitatem veluti ducem sequatur, facilliter aberrat.* 3. 21.
- Iustitia duplex, commutativa, & distributiva.* 4. 31.
- In iudiciis non debet eodem semper modo procedi.* 9. 99.
- Inauditus non est condemnandus.* 10. 103.
- Iurisdictione nemo violententer aut tumultuarie ob-
rui debet.* 10. 105.
- Iudicem plus instruit una interrogatio, quam
viginti positiones vel articuli.* 10. 108.
- Interrogationes litigantium scripta quibus hodie
utimur, magis implicant veritatem, quam
explicant.* 10. 110.
- Iudex de iure dubitans, referet.* 10. 116.
- Iudex boni & innocentis viri officio fungi debet.* 13. 138.

L.

- Lex nisi applicetur circumstantiis factorum inci-
dentium, trahitur ad iniquitatem per calu-
mnia.* 2. 9.
- Legum.*

INDEX.

<i>Legum paucitas & certitudo est utilissima Rei- publica.</i>	3. 19
<i>Loci duplex significatio.</i>	4. 32.
<i>Lites non tam execrantur diuina litera, quam causas litigandi.</i>	6. 68.
<i>Libertas quid.</i>	8. 187
<i>Legis generalis sanctionem nemo potest interpreta- tione priuata mutare.</i>	8. 91.
<i>Litis contestatio libertatis est: sententia necessi- tati.</i>	10. 104.

M.

<i>Magistratus sunt vicarij Dei.</i>	6. 65.
<i>Magistratum interest, propositas esse in Repub- lica scriptas leges.</i>	6. 69.

N.

<i>Naturalis & ciuilis iuris regula miscenda sunt, ad colligendam equitatem.</i>	5. 56.
<i>Nemo recusare debet id, quod alteri prodest, sibi autem non nocet.</i>	8. 83.
<i>Natura & sanguinis ratio in estimatione equi- tatis est habenda.</i>	8. 84.

P.

<i>Pacta turpia seruanda non sunt.</i>	4. 22.
<i>Perfidia saepe tollit distinctionem euentuum.</i>	4. 37.
<i>Politica.</i>	

INDEX

- Politica ordinationes sacris literis non prohibentur.* 6. 66.
- Publicae utilitatis in aestimanda equitate, religioni proxima est consideratio.* 8. 75.
- Patriae charitas omnibus omnium amicitijs est preferenda.* 8. 78.
- Processuum forma, qua hodie observatur in iudicijs, nullum habet in iure exemplum.* 9. 100.
- Prouocatio à sententia momentanea possessionis, regulariter non est admittenda.* 12. 129.
- Prouocatio ab interlocutoria non grauante, friuola est etiam iure Pontificio.* 13. 130.

R.

- Romanis legibus licite utuntur Christiani.* 6. 69.
- Religionis prima est causa in aestimatione equitatis.* 8. 75.
- Religio unde dicta.* ibidem
- Religionis causa Diuinum verbum, bonas literas, & paupertatem potissimum complectitur.* 8. 76.
- Reipub. interest puniri crimina.* 8. 79.
- Rationibus iuris inter se collatis, minor cedere debet maiori.* 8. 80.
- Restitutio spoliati; qua vergeret in detrimentum Reipublice, non est passim admittenda.* 9. 97.

N. 4. S. Scire.

INDEX.

S.

- Scire est rem per causam cognoscere.* 2. 11.
Summum ius alias proprie, alias improprie accipitur. 4. 21.
Spolia deposita, domino potius quam latroni sunt reddenda. 5. 57.
Sine legibus scriptis non potest politica disciplina commode retineri. 6. 69.
Scripto propterea leges comprehenduntur, ne quis ab eis pro arbitrio discedat. 6. 71.

T.

- Tempus omnia mutat.* 4. 33.
Temporis & personarum precipue habenda est ratio in colligenda aequitate. 6. 92.

V.

- Vita corporalis non potest sine iudiciorum defensione retineri.* 6. 66.
Vindictam priuatam, ad stabiliendam auctoritatem publicam, Evangelium sedulo prohibet. 6. 67.
Venditor naturali ratione obligatur, ut sanguine iunctos praeferat extraneis. 8. 87.
Veritas rei gesta spectanda est, etsi opinio habeat diuersum. 13. 139.
Vniuer-

INDEX.

Vniuersitas est nomen iuris: igitur differt à singulis hominibus. 14 146.

Vniuersitas non potest simpliciter delinquere, nec puniri. 14. 147. & 149.

FINIS.

